

EKONOMICKÝ ČASOPIS

26 | 1978 | 1

8.— Kčs

15. febr. 1978

Z OBSAHU

LEŠČIŠIN, Michal – ZADOROZNAJA, Nella Vasilievna: Vplyv zrýchľovania vedeckotechnického rozvoja na zmeny v organizácii výroby – SOJKA, Jozef: Modelovanie investícií – ŠIBL, Drahoš: Medzinárodné formy štátnomonopolistického kapitalizmu (ich uplatňovanie v obchodnej a finančno-úverovej oblasti vo vzťahoch imperialistických štátov k rozvojovým krajinám) – KRČ, Rudolf: Prognózy obyvateľstva do roku 2000 a vývoj obyvateľstva v poprodukčnom veku – STREPETOVÁ, Margarita Petrovna: Tendencie a perspektívy vedeckotechnickej spolupráce členských štátov RVHP s rozvojovými krajinami – Recenzie a bibliografia – Správy

Ekon. Čas., 26, 1978, č. 1, s. 1–96

Inge Skridla

S-T-C

2112

24597

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

895 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblastí marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedeckotechnickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, bibliografiu a správy z vedeckého života.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического национального хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, библиография и новости из научной жизни.

Ekonomický časopis brings articles and discussions on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, bibliography and news about the scientific life.

Hlavný redaktor Andrej Lantay
Výkonná redaktorka Frída Švajdlerová
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ivan Figura, Štefan Fišera, Vladislav Garaj, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščíak, Ivan Okáli, Jan Přivara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Ladislav Unčovský, Libor Zátpek, Ján Zervan

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava, telefón 335761-5

Číslo bolo redakčne spracované v septembri 1977

Обзоры и информации

КРЧ, Рудолф: Прогнозы населения до 2000 года и развитие населения в послепро- дуктивном возрасте — — — — —	45
СТРЕПЕТОВА, Маргарита Петровна: Тенденции и перспективы научно-технического сотрудничества стран-членов СЭВ с развивающимися странами — — — —	56

Рецензии и библиография

РИПП, Г.: Политическая экономия и идеология — Л. Затопек — — —	68
РАПОШ, П.: Государственно-монополистический капитализм, существо, причины, экономическая политика — В. Бахар — — — — —	73
ВИНЦУР, П.: Проекция, прогноз и долгосрочный вид в народнохозяйственном пла- нировании — Й. Фецагин — — — — —	76
УБЕРЛА, К.: Факторный анализ — Б. Шмегнерова — — — — —	82
ТОМАС, Г.: Финансы инвестиций в социалистической экономике — М. Шлаука КЛАЦЕК, Й. — ТОМС, М.: Рабочая сила и моделирование процесса воспроиз- водства — Й. Колек — — — — —	84
Библиография — Л. Грайнер — — — — —	86

Сообщения

Генеральная ассамблея Словацкого экономического общества при САН (Г. Бргло- вич) — — — — —	89
Коллоквиум по вопросам теоретического вноса чехословацкого исследования в области экономики образования (Л. Мацуга) — — — — —	93

CONTENTS**Articles**

LEŠČIŠIN, Michal — ZADOROŽNAJA, Nella Vasilievna: Influence of Acceleration in Scientific and Technological Development on Changes in Organization of Production	3
SOJKA, Jozef: Modelling of Investments	16
ŠIBL, Drahoš: International Forms of State-Monopoly Capitalism (Their Assertion in Trade, Financial and Credit Areas in Relationships of Imperialist States Towards De- veloping Countries) — — — — —	33

Outlines and Informations

KRČ, Rudolf: Inhabitant-Forecasting until the year 2000 and Inhabitant-Development in Post-productional Age — — — — —	46
STREPETOVÁ, Margarita Petrovna: Tendencies and Perspectives of the Scientific and Technological Cooperation Between the CMEA Countries and Developing Countries	56

Book Reviews and Bibliography

RIPP, G.: Political Economy and Ideology — L. Zátpek — — — — —	68
RAPOS, P.: State-Monopolistic Capitalism, Substance, Reasons, Economic Policy — V. Bachár — — — — —	73
VINCUR, P.: Projection, Forecasting and Long-termed Outlook in Economic Planning — J. Fecagin — — — — —	76
UBERLA, K.: Factor-Analysis — B. Schmögnnerová — — — — —	79
THOMAS, G.: The Finances of Investments in Socialist Economy — M. Šlauka — KLACEK, J. — TOMS, M.: Labour Force and Reproduction Process Modelling — J. Ko- lek — — — — —	82
Bibliography — L. Greiner — — — — —	84
	86

Reports

General Assembly of Slovak Economic Association at the Slovak Academy of Scien- ces (G. Brhlovič) — — — — —	89
Colloquium on Theoretical Contribution of the Czechoslovak Research in the Field of Education-Economy (L. Mačuga) — — — — —	93

Vplyv zrýchľovania vedeckotechnického rozvoja na zmeny v organizácii výroby

LEŠČIŠIN, Michal — ZADOROŽNAJA, Nella Vasilievna

Zrýchľovanie tempa vedeckotechnického rozvoja je jednou z najcharakteristickejších črt súčasnej epochy. Možno to doložiť na počte vedcov i na výsledkoch ich bádania v oblasti výskumu vesmíru, hlbín oceánov, premeny a využitia energie a v ďalších oblastiach prírodných, technických a spoločenských vied.

Vari najpodstatnejším spoločným znakom tohto všetkého je prudkosť akcelerácie zmien. Jedny zmeny stihajú ďalšie zmeny, ich frekvencia sa zvyšuje, takže za konštantnú jednotku fyzikálneho času sa sústavne uskutočňuje čoraz viac tvorivých nápadov, objavov, inovácií, a vôbec technických, ekonomických i sociálnych procesov.

Zrýchľovanie tempa vedeckotechnického pokroku má veľký vplyv na všetky oblasti života spoločnosti. Z hľadiska jej ekonomického rozvoja javí sa osobitne naliehavé poznávať tendencie a odhaľovať zákonitosti v rozvoji samej výroby. Treba pritom skúmať zmeny v rozvoji výrobných techník i v spôsobe jej výroby a celej materiálno-technickej základni. Hoci oboje navzájom úzko súvisí, jednako sa pokúsime popri spoločných interakciách vyčleniť aj niektoré najpríznačnejšie osobitosti v súčasnom rozvoji techniky a ich dosah na vlastný výrobný proces, najmä na zmeny v organizácii výroby.

1. V rozvoji výrobkov je vari najvýznamnejším javom sústavné zväčšovanie ich sortimentu.

Napríklad v materiálnej výrobe SSR bolo v roku 1971 zavedených do výroby 697 nových druhov výrobkov, v roku 1973 to už bolo 903 a v poslednom roku piatej päťročnice bolo na Slovensku vyvinutých 2488 nových výrobkov, z čoho 934 sa vo vykazovanom roku aj zaviedlo do výroby [1]. V priemysle ZSSR sa v rokoch 1966—1970 zaviedlo do výroby ca 8400 nových druhov priemyselných výrobkov. V deviatej päťročnici sa zaviedlo do výroby 16 500 nových druhov výrobkov [2]. K mimoriadnemu rozvoju má dôjsť v desiatej sovietskej päťročnici, a to zvlášť v strojárstve, keďže je plánované zaviesť do výroby viac ako 20 tisíc nových druhov strojov, zariadení a prí-

strojov. Celkove sa v Sovietskom zväze ročne vyvinie okolo 150 tisíc druhov novej produkcie [3]. V Československom priemysle bolo v piatej päťročnici za roky 1971 až 1975 vyvinutých 44 852 druhov nových výrobkov [4]. Podľa prepočtov sovietskych ekonómov treba pre prácu a život ľudí vyše 20 miliónov druhov výrobkov, zariadení a materiálov [5].

Z uvedeného vyplýva, že rozširovanie a obmena sortimentu výrobkov nie je iba prechodný jav, ale treba s tým dlhodobo počítať a organizáciu i riadenie výroby tomu prispôbovať. Na uskutočňovanie adekvátnych organizačných zmien treba však poznať vplyv aj ďalších faktorov.

2. Významným sprievodným činiteľom zrýchľovania vedeckotechnického pokroku je narastanie zložitosti výrobkov, najmä výrobných techník. Súčasne najnovšia technika predstavuje často zložité technické komplexy a integrovaným spôsobom prepojené výrobné celky. Zložitosť takýchto výrobkov je daná už tým, že pozostávajú z desaťtisícov súčiastok.

Len pre názornejšiu demonštráciu uvádzame, že napríklad dieselový motor má ca 4 tisíc súčiastok. Bežné cestné a stavebné stroje majú asi 2 tisíc súčiastok. Valcovacie stolice majú dokonca až do 100 tisíc súčiastok a námorné lode a lietadlá (v závislosti od ich kategórie) majú nezriedka až do polmilióna súčiastok.

Pritom v strojárstve na každú tisícku súčiastok treba vypracovať do 15 tisíc druhov rozličnej technickej dokumentácie a zhotoviť ca 5 tisíc rozličných nástrojov a pomôcok [6].

Zvyšovanie zložitosti výrobkov je popri rastúcej početnosti súčiastok zapríčinené najmä tým, že do výrobných techník sa postupne zabudovávajú aj automatické kontrolné, regulačné a riadiace prvky. Takto sa stroje pretvárajú z tradičného trojčlánkového systému (motor — prevodový mechanizmus — pracovný nástroj) na zložitejší štvorčlánkový systém.

Zložitosť výrobných techník sa ďalej zvyšuje rozširovaním druhov používaných surovín, materiálov a kooperovaných polovýrobkov a subdodávok. Pri mnohých výrobkoch dnes kooperujú stovky ba i tisíce subdodávateľov. Často patria pritom do rôznych odvetví a nezriedka aj do rôznych zahraničných firiem z viacerých štátov.

Zložitosť spôsobujú aj zmeny v samotných technológiách, ktoré zvyšujú nároky na výrobnú techniku. Takýchto a podobných faktorov by bolo možné uviesť celý rad. Avšak aj z týchto, len sporadicky uvedených, je zrejмый ich vplyv na sústavné zvyšovanie zložitosti výrobkov.

Celkové dôsledky tejto tendencie možno opäť doložiť čo len na vybraných príkladoch. Podľa hodnotenia expertov za posledných 20 rokov vzrástla celková zložitosť ťažkých leteckých strojov 2–3-krát, pričom pri ľahkých strojoch dokonca až 4-násobne. Rýchlosť pritom vzrástla 3–4-krát a hmotnosť 2–4-krát. Analogickú tendenciu možno pozorovať aj pri ďalších výrobkoch.

3. V nadväznosti na stúpajúcu zložitosť konštrukcie nových výrobkov i technologickú náročnosť ich zhotovovania do popredia vystupujú otázky kvality. Pravda, k zmenám dochádza už v samom chápaní kvality, keď

popri tradičných technických ukazovateľoch kvality akcentuje sa aj celý súbor ďalších požiadaviek, ktoré dnešná doba kladie na kvalitu výrobkov. Kvalitu výrobnej techniky posudzujeme okrem technických parametrov aj z hľadiska prevádzkových vlastností, ako sú bezporuchovosť, životnosť, ľahká udržiavateľnosť, trvanlivosť, jednoduchá obsluha, primeraná spotreba pohonných hmôt, energie, mazadiel a ďalšie. Významným kritériom je aj bezpečnosť spojená s používaním výrobku, ako aj humanitné ukazovatele kvality, medzi ktoré patria intenzita hluku, vibrácia, exhaláty a iné zdravotné a ergonomické aspekty výrobku.

Nemenej dôležité sú i estetické kritériá kvality, ktoré oproti minulosti, keď sa vzťahovali hlavne na spotrebné predmety, nadobúdajú význam aj pri výrobnej technike. Špeciálne sa tým zaoberá technická estetika, resp. vo svete vžitý jej ekvivalent — priemyselný design. Spadá sem nielen výtvarná stránka výrobku samého, ale aj jeho adjustácia a estetika pracovného prostredia, v ktorom bude výrobok pôsobiť.

Moskovský ústav technickej estetiky napr. uvádza, že faktor estetického pracovného prostredia prináša v priemere 10 až 15 % zvýšenie pracovného výkonu. Na pracoviskách závodu Škoda Plzeň zaznamenali po farebných úpravách zvýšenie produktivity práce približne o 15 %, zníženie nepodarkovosti o 40 % a zníženie úrazovosti o 20 % [7].

Celosvetový trend zvyšovania požiadaviek na kvalitu vyžaduje, aby sme ju skúmali vo vzájomnej súvislosti úžitkových a hodnotových parametrov. Tým skôr, že vzťah medzi rastom kvality a rastom cien nie je lineárny.

Vo všeobecnosti sa napr. ukazuje, že zníženie parametrov kvality, povedzme o 15—25 % zapríčiňuje zníženie ceny o 40—50 %, pričom zníženie kvality pod svetovú úroveň o 40—50 % spôsobuje dokonca nepredajnosť výrobku. Podobné korelácie platia však aj naopak, takže vzrast kvality napríklad o 10—20 % nad svetový priemer umožňuje zvýšiť cenu dokonca o 40 až 50 %, čo je veľmi priaznivá relácia [8].

V súčasnosti možno aj v oblasti kvality badať výraznejšie akceleračné tendencie. Vidieť to napr. už z toho, že kým v roku 1971 bolo v SSR vyrobených 252 výrobkov na svetovej úrovni, v roku 1975 ich už bolo 362, čo je v takom krátkom čase vzrast o vyše 40 %. Rovnako o spomínanej tendencii svedčí intenzívnejšie využívanie licencií, na podklade ktorých bolo v roku 1971 vyrobených na Slovensku 23 výrobkov v celkovej hodnote 369 mil. Kčs a v roku 1975 ich už bolo 42 v hodnote takmer 1 300 mil. Kčs, čo je iba za poslednú päťročnicu takmer štvornásobný vzrast.

To všetko vyvoláva zmeny aj v organizácii riadenia kvality, kde sa stále viac presúva ťažisko z následnej a úzko kontrolnej činnosti do oblasti prevencie, do predvýrobných etáp a do celého systému riadenia na všetkých úsekoch a na všetkých riadiacich stupňoch.

Organizácia takéhoto komplexného systému riadenia kvality výroby zahŕňa potom činnosť plánovaciu i príkazovaciu, organizačnú i koordinačnú, informačnú i kontrolnú, preventívnu i nápravnú, stimulačnú i výchovnú.

4. Zrýchľujúce sa inovačné tempo v rozvoji výrobnéj techniky vyžaduje skúmať nielen kvalitu, početnosť, zložitosť a frekvenciu zmien, ale aj ich rozličné prínosy a celkovú účinnosť. Pri výrobnéj technike je v tejto spojitosti zvlášť osožné analyzovať jej spoľahlivosť. Bez nej je aj vysoko-výkonná technika nakoniec málo užitočná. A to v technickom, výrobnom i ekonomickom zmysle. Riešením spoľahlivosti výrobkov sa súbežne zabezpečuje aj kvalita výrobkov, a to ex ante, avšak kontrola kvality rieši otázky kvality ex post. Z týchto príčin sa líšia aj spôsoby a metódy zabezpečovania spoľahlivosti výrobkov od metód kontroly kvality.

Spoľahlivosť výrobku možno definovať ako pravdepodobnosť jeho bezporuchového chodu po určitý vopred určený čas v daných prevádzkových podmienkach. Rozbor spoľahlivosti predpokladá preto určitý časový interval, v ktorom sa dá očakávať dobrý funkčný stav výrobku a prevádzkové podmienky, ktoré bezporuchovosť ovplyvňujú.

Spoľahlivosť výrobku závisí predovšetkým od dokonalosti konštrukcie a zhotovenia výrobku. Pri zložitých zariadeniach je pritom dôležité poznať spoľahlivosť jednotlivých súčiastok a spoľahlivosť výrobku ako celku. Tieto veličiny spravidla nie sú totožné. Celková spoľahlivosť výrobku závisí nielen od spoľahlivosti jednotlivých prvkov, ale aj od spôsobu, akým sú prvky vzájomne spojené do systému. Ak sú prvky zariadenia prepojené takým spôsobom, že porucha jediného prvku spôsobí poruchu celého systému, označuje sa to ako spojenie v sérii. Spojenie, pri ktorom porucha jedného prvku nepôsobuje zastavenie činnosti celého systému, sa označuje ako paralelné.

Z charakteristiky vyplynulo, že ak má systém v sérii pracovať spoľahlivo, musí bez poruchy pracovať každý jeho prvok. Ak sú prvky nezávislé, pravdepodobná bezporuchovosť celého systému za určité obdobie $[P_c]$ sa stanoví ako súčin pravdepodobnosti bezporuchového chodu všetkých prvkov $[P_1, P_2, \dots]$

$$P_c = P_1 \cdot P_2 \cdot \dots \cdot P_n,$$

kde n — počet nezávislých prvkov v sérii.

Za predpokladu, že je pravdepodobnosť bezporuchovej prevádzky všetkých prvkov rovnaká, platí:

$$P_c = P_i^n,$$

kde P_i — pravdepodobnosť bezporuchovej činnosti jedného prvku.

Ak však pravdepodobnosť spoľahlivosti prvkov nie je rovnaká, treba počítať geometrický priemer $[G]$

$$G = \sqrt[n]{P_1 \cdot P_2 \cdot \dots \cdot P_n} = P_i$$

a konečná úprava bude opäť rovnaká: $P_c = P_i^n$.

Z rozboru vyplýva záver, že čím väčší je počet sériových prvkov, tým menšia je spoľahlivosť systému ako celku. Proces zdokonaľovania sa preto má uberať buď znižovaním počtu prvkov v systéme, alebo zvyšovaním spoľahlivosti jednotlivých prvkov, prípadne kombinovaním oboch variantov.

Systém paralelného spojenia prvkov pri poruche jedného prvku ne-

Tabuľka 1

Ročné náklady na vedu zo štátneho rozpočtu ZSSR a z ďalších zdrojov v mld rubľov [13]

1940	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975
0,3	6,9	11,7	13,0	14,4	15,7	16,5	17,5

prestáva fungovať, pretože namiesto neho pokračuje v činnosti paralelný prvok. Preto porucha tohto systému môže vzniknúť len vtedy, keď dôjde k poruche všetkých paralelných prvkov. Pravda, rozhodnutie o voľbe spôsobu ako zabezpečiť spoľahlivosť výrobného systému nepostačuje posudzovať len z technickej stránky. Analýze treba podrobiť aj náklady na obstaranie a udržiavanie paralelných prvkov (súčastí, agregátov). Ich výška je primeraná len dotiaľ, pokiaľ neprevyšuje úspory, ktoré sa získajú z väčšej spoľahlivosti daného výrobného systému.

Celková spoľahlivosť výrobku — schopnosť zachovať jeho funkčné vlastnosti vo vopred vymedzených podmienkach — nezávisí, pravda, len od projekcie, konštrukcie a vôbec technického riešenia samého výrobku, ale aj od dodržania stanovených prevádzkových podmienok vo výrobe, kde sa výrobok bude používať. Z tohto prepojenia spoľahlivosti výrobnnej techniky a úrovne výrobného procesu vyplýva jednoznačná potreba systémového riešenia technických i organizačných aspektov vedecko-technického rozvoja. Oboje mimoriadne ovplyvňuje aj jeho ekonomiku.

Najlepšie si to možno ozrejmiť na negatívnych dôsledkoch. Z nespoľahlivosti a poruchovosti v celom hospodárstve ČSSR vznikajú ročné straty viac ako 100 miliárd Kčs. Napríklad len straty z prestojov výrobných zariadení spôsobené poruchami sa v ČSSR odhadujú na 30 mld Kčs ročne [9].

5. Za ďalší charakteristický znak novodobého rozvoja techniky možno považovať prudké zvyšovanie nákladov na jej tvorbu. Svedčia o tom fakty z najvyspelejších krajín sveta.

Napríklad v priemysle USA za obdobie rokov 1940—1965 výška nákladov na vedeckovýskumné a vývojovo-konštrukčné práce¹ vzrástla zo 74 mil. dolárov na 14,9 mld dolárov, t. j. 202-krát. Ich špecifický podiel v rozpočte krajiny vzrástol z 0,82 na 15,4 % [10]. Podľa údajov firmy Mac-Roy-Chill náklady amerických spoločností na vedeckovýskumné, vývojovo-prototypové a konštrukčné práce predstavovali v roku 1974 dokonca až 22,4 mld dolárov [11].

ZSSR predstihuje všetky kapitalistické krajiny vo výške podielu národného dôchodku vyčleneného na rozvoj vedy a techniky.

V roku 1940 boli náklady na vedeckovýskumné a technologické práce v prepočte na terajšie peňažné ocenenie 0,3 mld rubľov, kým v roku 1975 predstavovali už 17,5 mld rubľov (pozri tab. 1), čo je približne 58-krát viac.

¹ V ZSSR je zaužívané označenie týchto nákladov skratkou NIOKR — naučno-issledovateľskije i opytno-konstruktorskiye raboty.

Tabuľka 2

Dynamika hodnoty 1 kg hmoty stíhačích lietadiel v USA v dolároch (podľa kurzu dolára z roku 1965) [15]

Model	1948—1952	1954—1958	1956—1960	1968—1975	1975—1982
—80, —84, —86, —89, —100, —102, —101, —104, —105, —106, —4	130—250	210—725	485—695		
perspektívne taktické lietadlo				1100—1760	
perspektívna stíhačka					1550—2650

Československá socialistická republika sa výškou prostriedkov vynakladaných na vedeckovýskumnú základňu, ako aj ich podielom z národného dôchodku, ktorý tvorí 3,8 %, zaraďuje medzi popredné priemyselne vyspelé štáty sveta [12].

Ak podrobnejšie skúmame štruktúru nákladov na vedu a výskum, zisťujeme, že najväčší podiel pripadá na náklady spojené s technickou prípravou výroby. Podľa údajov UNESCO [14] sú základné vzťahy medzi nákladmi na voľné teoretické výskumy, na výskumy zamerané na určitý cieľ, na aplikované výskumy a náklady na technickú prípravu výroby približne v týchto pomeroch: 1 : 3 : 6 : 100.

Rast nákladov na tvorbu novej techniky, ktorý je spojený so zložitou jej konštrukčno-technologických charakteristík a so zdokonaľovaním jej funkčných vlastností, spôsobuje nepretržitý rast absolútnej hodnoty výrobkov. Už na začiatku 60. rokov hodnota jednotky váhy niektorých typov lietadiel prevýšila hodnotu jednotky váhy zlata. Napríklad cena 1 funta amerického lietadla B-58 predstavovala 568 dolárov, kým cena jedného funta zlata bola 560 dolárov. Celková hodnota prípravy a výroby americkej strategickej rakety Poseidon predstavovala približne 4—5 mld dolárov [15]. V ZSSR, ako aj v iných krajinách hodnota sériovo zhotovovaných osobných lietadiel niekoľkokrát prevyšuje hodnotu lietadiel vyrobených pred 20 rokmi. Obdobnú tendenciu možno pozorovať aj pri tvorbe iných druhov techniky, ako sú napríklad námorné lode, turbíny, sústruhy, výpočtová technika a ďalšie.

Pritom z analýzy štatistických údajov sa ukazuje, že tempá rastu absolútnej hodnoty techniky spravidla predstihujú tempá rastu ich základných technicko-prevádzkových parametrov. Preto sa podiel nákladov na jednotku týchto parametrov zväčšuje (pozri tab. č. 2).

6. V celkovom rozvoji výrobnej techniky jestvujú v podstate dve protichodné tendencie. Dosaď sme viac charakterizovali tú, ktorá vedie k rozširovaniu druhov, typov a prevedení výrobkov, k rastu ich zložitosti a

funkčných parametrov, v dôsledku čoho dochádza aj k zvyšovaniu nákladov na ich tvorbu. Druhá tendencia je skôr opačná. Vedie k zužovaniu sortimentu, k zjednodušovaniu výrobkov, čo má zasa za následok z hospodárňovanie výroby a zlacnenie výrobkov. Túto druhú tendenciu spôsobujú predovšetkým procesy simplifikácie, unifikácie, typizácie, technickej normalizácie a štandardizácie.

V rokoch deviatej päťročnice došlo v strojárstve v ZSSR k zvýšeniu stupňa unifikácie pri mnohých strojárskych výrobkoch o 10—35 %, pričom pri výrobe napríklad obrábacích strojov, automatických liniek, áut sa dosiahla až 70—80 % unifikovanosť [16].

Zvyšovanie rôznych foriem štandardizácie, dedičnosti prvkov a stavebnicových riešení výrobkov sa priaznivo odráža vo všetkých štádiách tvorby nového výrobku. V technickej príprave existuje napríklad možnosť konštrukčnej, technologickej i materiálovej štandardizácie. Súčasne je tu možnosť zvyšovania dedičnosti a stavebnicovosti výrobkov. To všetko vedie k znižovaniu prácnosti prípravy výroby, jej vlastných nákladov a skracaje časové trvanie, čo je z hľadiska morálneho zastarávania technických riešení meritorne.

Štandardizácia významne ovplyvňuje aj vlastný výrobný proces, úroveň jeho organizácie, možnosti zvyšovania sériovosti, hromadnosti a rozširovania medzinárodnej deľby práce, ako aj integračné procesy v rámci krajín RVHP so všetkými priaznivými ekonomickými dôsledkami. Podobný vplyv možno badať aj v povýrobnej etape, kde prvky štandardizácie pozitívne vplývajú na sortiment náhradných dielov, na údržbársku a servisnú činnosť a na mnohé ďalšie stránky spojené s predajom a používaním výrobku.

7. Z našej analýzy niektorých akceleračných tendencií v rozvoji vedy, techniky a výroby vyplynula aj súvzťažnosť medzi zrýchľovaním tempa inovačnej tvorby a zrýchľovaním morálneho zastarávania techniky.

V ZSSR v roku 1970 dĺžka obdobia efektívnej činnosti novej techniky, technológie a materiálov v ťažkom strojárstve predstavovala: pre nové materiály 11 rokov, pre neštandardné zariadenia a konštrukcie 8 rokov, pre novú technológiu 7 rokov a pre prístroje 5 rokov [17]. V literatúre sa pritom uvádzajú rôzne periódy zmeny modelov a prototypov techniky. Zvyčajne sa pohybujú v rozpätí od 3,5 do 8 rokov. Podľa mienky vedúcich americkej strojárskej firmy Nordson, v dôsledku vysokého tempa vedecko-technického pokroku sa obdobie morálneho zostarnutia produkcie skrátilo z 10 na 5 rokov [18].

Celkove možno pozorovať tendenciu, že životnosť vyrábaných výrobkov sa skracaje. V ZSSR autá zhotovené v rokoch 1946—1953 sa vyrábali v priemere 11—23 rokov, ale novšie modely skonštruované v rokoch 1958—1962 už iba 3—9 rokov.

Obdobie od začiatku sériovej výroby do jej vyradenia a vypustenia z výrobného programu sa napríklad pri väčšine sústruhov skrátilo na 6—8 rokov, čo je menej aj v porovnaní s 11—14 rokmi v povojnovom období [19]. V niektorých hlavných odvetviach určujúcich tempo technického pokroku v celom národnom hospodárstve, napríklad v elektronickom priemysle, vyrábaná technika sa obnovuje každé dva roky [20].

Plánovité, stále sa zrýchľujúce tempo obnovy a obmeny produkcie stalo sa postupne bežným a trvalým javom. Uskutočnené výberové zisťovania v 173 spoločnostiach sprá-

covateľského priemyslu USA ukázali, že časť novej produkcie, ktorá sa v predchádzajúcich štyroch rokoch nevyrábala, predstavuje dnes v 80 % sledovaných podnikoch viac ako 20 % celkového objemu výroby [2]. V strojárstve ZSSR sa výroba za 5 rokov obnovila tiež nie menej ako o polovicu a v určitých pododvetviach sovietskeho strojárstva dokonca úplne [21].

8. Spomaľovanie morálneho zastarávania produkcie pri súčasnom zrýchľovaní toku vedeckých poznatkov predpokladá okrem iného včasnú realizáciu výsledkov vedeckotechnického rozvoja vo výrobe. Konkrétne to znamená zvýšiť prepojenosť všetkých článkov v inovačnom cykle od výskumu a vývoja cez projektovú, konštrukčnú, technologickú prípravu až po výrobu a využitie.

Vychádza sa zo základného výskumu, ktorý tvorí bádateľské predpolie všetkých fáz cyklu. Základný výskum je zameraný na poznanie nových zákonitostí prírody, nových foriem organizácie hmoty a nových spoločenských zákonitostí. Tento výskum má v podstate dve hlavné úlohy: po prvé, vytvára predpoklady a podnety pre tzv. aplikovaný výskum, ktorý rieši aktuálne úlohy spoločenskej praxe, a po druhé, rieši úlohy dôležité pre rozvoj samej vedy. Celkove platí, že čím hlbšie prenikneme do podstaty hmoty, do spoločnosti a do zákonitostí ich usporiadania, tým významnejšie budú aj praktické výsledky. Túto vzájomnú príčinnú podmienenosť výstižne vyjadril na XXV. zjazde KSSZ L. I. Brežnev, keď povedal, že najpraktickejšia vec na svete je dobrá teória.

Objektívna nevyhnutnosť vzájomného prepojenia všetkých komponentov cyklu vyplýva z toho, že sa sústavne ovplyvňujú, podnecujú, obohacujú a v jednote aj znásobujú svoje ekonomické a spoločenské účinky. Vhodne to zobrazuje napokon vzájomný vzťah obidvoch koncových fáz refazového cyklu — veda a výroba — ktorý dnes charakterizuje známa sentencia, že výroba sa čoraz viac zvedečtuje a veda zasa industrializuje. V súlade s potrebou tohto premostenia žiada sa vytvárať aj organizačné a ostatné predpoklady, ktoré budú realizáciu tohto procesu uľahčovať a urýchľovať.

Na vedeckú organizáciu sa teda v tejto súvislosti kladie ako prvoradá požiadavka akcelerovať prevod výsledkov vedy do výroby. Rezervy pritom jestvujú medzi každým stupňom uvedeného cyklu. Podľa sovietskych autorov skrátenie čo len jedného článku z inovačného cyklu, napríklad vývoja o jeden rok, by v meradle ZSSR prinieslo ekonomický efekt 5—6 miliárd rubľov². Na druhej strane, ak sa cyklus predlžuje, ukazuje to na veľkú ekonomických strát.

Celková štruktúra ekonomických strát, resp. terajších rezerv sa odhaduje tak, že jedna tretina strát vzniká pri výbere tém, teda pri strategickom rozhodovaní o inováciách, jedna tretina zasa vzniká príliš dlhým obdobím výskumu a jedna tretina spočíva v nedostatkoch pri bezprostrednom zavádzaní výsledkov výskumu do priemyselnej praxe, teda od vývoja cez prototypy až po bežnú výrobu.

Zo systémového hľadiska treba pri realizácii výsledkov výskumu prihliadať ešte na to, že čas od myšlienky po realizáciu trvá často aj nie-

² Údaje sú z článku F. Kubáta v Hospodárskych novinách, 1974, č. 6, s. 6.

koľko rokov, a tým sa do značnej miery zmenia aj podmienky pre realizáciu oproti pôvodnému východiskovému stavu. Systémový prístup teda vyžaduje predvídať túto zmenu podmienok pre realizáciu a na podklade prognóz vyberať aj inovačné riešenia. Tým sa má zabezpečiť, aby boli aktuálne aj v čase realizácie.

Problém realizácie nových riešení je u nás všeobecne veľmi aktuálny. Možno to doložiť aj štatistickými údajmi, podľa ktorých je ČSSR na 3. mieste na svete v podávaní patentov, vynálezov a zlepšovacích návrhov na jedného pracovníka, lenže v realizácii týchto inovácií sme až na 16. či 17. mieste³. Je to priveľká disproporcía. Vyžaduje sa zaoberať sa touto problematikou a hľadať účinné opatrenia na jej riešenie.

Obavy a riziko z realizácie nových myšlienok a nápadov, pravda, vždy sú a zostanú. Hlavným opatrením v socialistických podmienkach je vytvárať také spoločenské ovzdušie, hmotné a morálne záruky, aby tí, ktorí nesú vo výrobe ťarchu pokroku, mali vytvorené všetky ekonomické i ostatné podmienky pre progresívny rozvoj. Systém garancií, zvýhodnení a preferencií musí však byť súčasťou nástrojov riadenia, aby mohol pôsobiť cieľavedome a sústavne.

Druhou skupinou opatrení je adekvátne vyčíslenie nákladov a ekonomických, sociálnych i ďalších prínosov z vedeckotechnického a inovačného rozvoja. Nejde len o priame investičné a iné prostriedky vynaložené na inovácie, ale aj o náklady spojené so zmenami, ktoré inovácie vyvolávajú nepriamo. Výrobné inovácie vo výrobe napríklad často spôsobujú zmeny v doterajšej konštrukcii výrobkov, v používanej technológii výroby, v pracovných postupoch, v používaných strojoch a zariadeniach, v druhoch náradia a prípravkov, v organizačnom usporiadaní výrobného procesu, v organizácii samotných pracovísk, v normách výkonu, spotreby a kapacít, v samom riadení výroby, teda v plánovaní, evidencii, organizácii a v ďalších činiteľoch a činnostiach. Toto všetko treba zohľadniť pri súmeraní s účinkami, ktoré od inovácií očakávame. Vzájomná súvaha všetkých prínosov a nákladov tvorí elementárne východisko pre rozhodnutie, či je inováciu výhodné realizovať alebo nie. Pri zjavnej prospešnosti je to zároveň argument na presadenie nového riešenia do praxe.

9. Narastajúce tempo a zložitosť novej techniky sa odráža nielen v náročnosti jej predvýrobnej prípravy, ale aj v samom výrobnom procese. Na výrobe mnohých výrobkov sa dnes zúčastňujú desiatky, stovky a niekedy aj tisícky podnikov a organizácií.

Napríklad do známeho Kamského závodu dodáva materiály, polotovary a kompletné výrobky viac ako 2600 podnikov. V celej sovietskej krajine sa dnes podľa niektorých údajov uzatvárajú zmluvy na dodávky pre vyše 20 miliónov druhov výrobkov [22]. Ich vzájomné väzby nadobúdajú fantastické rozmery.

³ Údaje sú z vystúpenia námestníka ministra výstavby a techniky J. Pavlísa. Pravda, 27. marca 1975, s. 3. Rovnaké čísla uvádza aj F. Kutta v Hospodárskych novinách, 1974 č. 18, s. 3.

Prehlbovanie tejto delby práce, rozmach špecializácie a kooperácie výroby pritom prerastá rámce jednotlivých štátov a dochádza k medzinárodnej koncentrácii a integrácii výroby. Pre vedeckú organizáciu výroby vznikajú takto nesmierne náročné, zaujímavé a významné úlohy.

Problém začína v tom, že zložitost a mnohosúčiastkovosť moderných konštrukcií, široká nomenklatúra používaných materiálov a vysoké nároky na kvalitu výroby vedú k tomu, že ich príprava a zhotovenie sa môže zadať iba mohutným podnikom s veľkým množstvom zariadení, rozvetvenou sústavou výrobných závodov, s početným a vysokokvalifikovaným kolektívom pracujúcich, inžinierov, technikov a úradníkov.

V ZSSR a v iných priemyselne rozvinutých krajinách, ako je známe, práve z týchto príčin nastupuje prudký proces utvárania veľkých výrobnno-organizačných systémov, ku ktorým patria moderné vedeckovýskumné a projektovo-konštrukčné organizácie, výrobné a vedecko-výrobné združenia, ako aj rozsiahle výrobné závody. V priemysle ZSSR dnes existuje približne 2 tisíc výrobných združení [23] a viac ako 150 vedecko-výrobných združení. Z hľadiska efektívnosti týchto novodobých foriem organizácie a riadenia priemyselnej výroby treba konštatovať, že najväčšie množstvo sa ich vytvára práve v odvetviach určujúcich technický pokrok v celom národnom hospodárstve, teda v priemysle elektrotechnickom, rádiotechnickom, vo výrobe prístrojov, obrábacích strojov, v ťažkom strojárstve a v ďalších. Postupne sa pritom vytvárajú aj podniky s medzinárodnou účasťou a spoločné medzinárodné podniky a združenia. Tieto organizačné tendencie sú, pravda, iba v začiatkoch svojho rozvoja.

Záverom skúmania vplyvu zrýchľovania vedeckotechnického rozvoja na organizáciu výroby treba zhrnúť, že sa premieta do troch hlavných rovín:

Po prvé, ide o skúmanie tohto vplyvu na organizáciu spoločenskej výroby, ktorú charakterizujú procesy špecializácie, kooperácie, koncentrácie, kombinácie a integrácie výroby.

Po druhé, sú to problémy organizačnej štruktúry riadenia priemyselnej výroby, kde spadajú otázky tvorby nových riadiacich štruktúr vo vnútropodnikovom riadení, na úrovni podniku, na strednom článku riadenia, ako aj pri tvorbe spojených výrobnno-výskumných združení, a dokonca pri vytváraní medzinárodných organizačných jednotiek a inštitúcií.

Tretou zložkou je bezprostredná organizácia výroby, ktorá sa zaoberá analýzou, projektovaním a zavádzaním vedeckej organizácie do predvýrobnej prípravy, do hlavnej výroby a do rozmanitých obslužných a pomocných procesov výroby.

Z našej celkovej analýzy vyplynulo ako spoločné zovšeobecnenie pre všetky tri organizačné zložky to, že v doterajších organizačných princípoch, metódach, prostriedkoch i formách treba postupne robiť korekcie a zmeny adekvátne zmenám v materiálno-technickej základni výroby. Na niektoré z nich sme poukázali v deviatich okružoch, ktoré sme v tejto stati rozobrali. Pred ich ďalšou analýzou a konkretizáciou

treba však nastoliť ako metodický princíp rozlišovanie tzv. stabilnej a dynamickej výroby.

Pre relatívne stabilnú výrobu je príznačná istá stálosť výrobného programu, opakovateľnosť výrobného procesu, pravidelnosť zadávania a dokončovania výrobkov, stabilita technického i kádrového vybavenia výroby a stabilný organizačno-riadiaci režim na všetkých úsekoch danej výroby.

Dynamická výroba je naproti tomu charakterizovaná častou zmenou konštrukcie výrobkov a celej výrobnej náplne, sústavnými zmenami v technológii výroby, v materiálovom toku i v organizácii výrobného procesu a v organizácii obsluhy výroby. Takáto výroba sa teda podstatne odlišuje od výroby ustálenej, zabehnutej a opakovanej.

Z povahy týchto dvoch krajných alternatív výroby je zrejmé, že množstvo zásad, prepočtov, normatívov a konkrétnych organizačno-plánovacích riešení nemôže byť rovnaké pre obidva typy. Keďže v doterajšom vývoji prevládala viac-menej stabilná výroba, zodpovedá aj naše teoreticko-poznatkové zázemie skôr jej než výrobe s prudkými zmenami.

Súčasne však, ako aj z tohto článku vyplýva, dochádza k rozširovaniu tendencií ustavičných zmien vo výrobe, a to nastoľuje potrebu modifikácie, príp. aj nového spracovania viacerých otázok z oblastí organizácie výroby. Je to akiste nesmierne náročná úloha, ktorá predpokladá preskúmať tradičnú náplň organizácie výroby, obohatiť ju o novšie poznatky a skoncipovať smery ďalšieho zdokonaľovania.

Nie je to však izolovaná úloha, ktorá vzniká samovoľne. Vedecká organizácia tvorí významnú zložku systému riadenia a v tejto oblasti tak XXV. zjazd KSSZ, ako aj XV. zjazd KSČ vytýčili náročný program. Jeho splnenie predpokladá riešiť aj vedeckú organizáciu výroby ako dôležité ohnisko celého riadiaceho systému. Naša analýza niektorých akceleračných tendencií vo vedeckotechnickom rozvoji a v nadväznosti naň i v organizácii výroby má byť k tomu príspevkom.

Literatúra

- [1] Ročenka technického rozvoja SSR II. diel. Bratislava, SŠÚ a materiály Ministerstva výstavby a techniky SSR.
- [2] Pravda, 14. XII. 1975.
- [3] MOROZOV, N.: Standardizacija kak faktor soveršenstvovaniija tehnologii mašinstroitel'nogo proizvodstva. Plan. Choz., 1975, č. 12, s. 33.
- [4] Statistické informace. Praha, FSÚ 1976.
- [5] MOROZOV, N.: c. d., s. 33.
- [6] JEFIMOV, K.: Planirovanije i stimulirovanije povyšeniija kačestva produkcii. Plan. Choz., 1975, č. 8.
- [7] JOHÁNEK, T. a kol.: Technická estetika a kultura strojírenských výrobků. Praha, SNTL 1974, s. 61.

- [8] EGERMAYER, F. a kol.: Komplexní péče o jakost. Praha, Práce 1973, s. 15.
- [9] ŽALUDOVÁ, A.: Zvyšování spolehlivosti strojírenských výrobků. In: Kontrola a skúšanie funkčných vlastností strojárskych výrobkov. [Zborník.] Bratislava, Dom techniky SVTS 1971, s. 30.
- [10] SARKISIAN, S. A. — MINAJEV, E. S.: Ekonomičeskaja ocenka letatel'nykh apparatov. Moskva, Izd. Mašinostrojenije 1972, s. 84.
- [11] Dinamika obnovlenija promyšlennoj produkcii za rubežom. Technologija i organizacija proizvodstva, 1974, č. 12, s. 67.
- [12] Pravda, 26. 4. 1974.
- [13] SSSR v cifrach v 1975 g. Moskva, Statistika 1976, s. 69.
- [14] PROSKURIAKOV, A. V.: Organizacija sozdaniya i osvojeniya novoj tehniki. Moskva, Izd. Mašinostrojenije 1976, s. 8.
- [15] Astronautics and Aeronautic. UP 1969.
- [16] MOROZOV, N.: c. d., s. 35.
- [17] IVANOV, G. P.: Effektivnost' i dlitel'nost' dejstvija novoj tehniki. Moskva, Izd. Mašinostrojenije 1970.
- [18] Technologija i organizacija proizvodstva, 1974, č. 12, s. 67.
- [19] Kol. pod redakciou F. A. Dronova a M. N. Šatochinovej: Ekonomika osvojeniya novoj produkcii. Minsk, Izd. Nauka i tehnika 1970.
- [20] Socialističeskaja industrializacija, 11. XI. 1972.
- [21] KUZNECOV, A. — KOŠUTA, A.: Novyj etap soveršenstvovanija sistemy cen na produkciju mašinostrojenija. Vopr. Ekon., 1971, č. 5.
- [22] SPIRIN, S.: Voprosy planirovanija vypuska produkcii. Plan. Choz., 1975, č. 4.
- [23] Ekonomičeskaja Gazeta, 1976, č. 9.

ВЛИЯНИЕ УСКОРЕНИЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НА ИЗМЕНЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА

ЛЕЩИШИН, Михаил — ЗАДОРЖНАЯ, Н. В.

Выдающейся чертой настоящего времени является ускорение научно-технического прогресса. Резкость этой акцелерации вызывает преследование одних изменений другими, их частота повышается и, таким образом, в течении константной единицы физического времени постоянно осуществляется больше изменений в производстве, возникает все больше творческих идей, открытий, инноваций продуктов и вообще технических, экономических и социальных процессов. Все это оказывает влияние на все области жизни общества и особенно на ее экономику. По этим причинам необходимо изучать тенденции и закономерности в развитии производственной техники, технологии и в организации производства.

Разве самое выразительное явление систематическое расширение и видоизменение ассортимента продуктов, возраст сложности производственной техники, повышение требований к качеству и надежность продуктов, повышение издержек на образование новой техники, ускорение морального устарения техники, продолжение времени передпроизводственной подготовки и дальнейшие факторы, вызывающие изменения в организации производства в процессах специализации, кооперации, концентрации и интеграции производства и в организационной структуре управления производством на уровне завода, предприятия, ПХЕ и целых отраслей. Это все ведет наконец к возникновению новых организационных структур, как, например, исследовательско-производственные объединения или предприятия с международным участием, или даже совместные международные предприятия в рамках стран-членов СЭВ. Одновременно с тем устанавливается потребность дифференцировать организационные принципы, методы, средства и формы для производства относительно стабильного и стремительно динамического.

INFLUENCE OF ACCELERATION IN SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT
ON CHANGES IN ORGANIZATION OF PRODUCTION

LEŠČIŠIN, Michal — ZADOROŽNAJA, N. V.

An important feature of today consists in acceleration of the scientific and technological progress. The rapidity of this acceleration causes that one changes pursue other, their frequency increases and thus during a constant unit of physical time several changes systematically take place in production, more and more creative ideas, discoveries, product innovations and technological, economical and social processes are generated. This has an influence on all areas of life of the society and especially on its economy. For these reasons it is urgent to investigate tendencies and laws in the development of production technique, technology and organization of production.

Perhaps the most expressive phenomenon consists in a systematic broadening and exchange of product assortment, growth in the complexity of production technology, an increase in requirements for the quality and reliability of products, increase in costs of new technology, acceleration of moral obsolescence of technology, prolongation of time necessary for preparation of production and other factors, which cause changes in organization of production in specialization, cooperation, concentration and integration of production as well as in organization of structure of production management at the level of a factory, enterprise, production-business unit and whole sectors. Finally this leads to a formation of new organizational structures as research-production associations, enterprises with an international participation and even common international enterprises inside the CMEA. At the same time it is necessary to differentiate organizational principles, methods, means and forms for a relatively stable production, which has also a rapid dynamics.

Modelovanie investícií

SOJKA, Jozef

„Plynulý rozvoj hospodárstva a riešenie nových úloh vyžaduje usku-točníť v šiestej päťročnici veľký a náročný investičný program. Vynalo-žíme naň zhruba 800 mld Kčs, čo je o 31 percent viac ako v piatej päť-ročnici. Dokonca ani pri tomto obrovskom objeme investícií nemôžeme uspokojiť všetky požiadavky a potreby, často i oprávnené. Miera investo-vania, s ktorou rátame, je na krajnej hranici našich možností. Tým väčší dôraz kladieme na zodpovedné rozhodovania o každej investícii a na výrazné zvýšenie efektívnosti investovania. Pripomíname to preto, že ne-možno vyhovieť ďalším požiadavkám a rozptylovať prostriedky“ [1].

V uvedenom citáte zo Správy o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XIV. zjazdu KSČ sa bezprostredne zdôrazňuje potreba zvýšiť úroveň rozhodovania o investíciách.

Napriek tomu, že investičný proces je procesom stochastickým, s prv-kami astochastickými, resp. s prvkami neurčitosti [2], racionálne vybu-dovaná sústava modelov v spojení s informačným systémom o inveti-ciach môže prispieť k zdokonaleniu úrovne rozhodovania.

V predkladanej štúdii analyzujeme z metodického hľadiska investič-né modely. Pritom ich nechápeme izolovane, ale v meradle celej ekono-miky vo vzťahu k iným ekonomickým modelom, ako je napr. model vý-vozu, dovozu, model osobnej a spoločenskej spotreby a pod. Konceptne nadväzujeme na sústavu modelov, ktorá sa buduje vo Výpočtovom labo-ratóriu SLPK pre potreby SLPK.

Ak má modelovanie investícií v kooperácii s inými modelmi komplex-ne charakterizovať plánovací proces investícií, je zrejmé, že nemôže predstavovať jeden typ modelu alebo jeden model, ale systém, resp. pod-systém modelov, ktorý bude schopný na jednej strane vyjadriť dôsledky investičných rozhodnutí na ostatné časti reprodukčného procesu ekono-miky, a na druhej strane zachytiť priebeh a dôsledky investičného pro-

cesu analyticky podľa stavieb v čase a priestore, aby sa dal uvedený proces analyzovať, riadiť a kontrolovať.

Uvedený systém, resp. podsystem modelov sa bude tiež líšiť podľa riadiacich subjektov (inštitúcií). Iný podsystem investičných modelov sa z hľadiska požiadaviek riadenia bude budovať na takom plánovacom orgáne, ako je SLPK, a iný podsystem bude budovať riadiaci orgán dodávateľov investícií, ako napr. Ministerstvo stavebníctva, iný systém modelov budú budovať jednotlivé ministerstvá, dodávateľské stavebné organizácie a pod.

V predmetnej štúdií rozoberáme metodiku investičných modelov z hľadiska potrieb národohospodárskeho plánovania. Pri výklade budeme postupovať takým spôsobom, že najskôr analyzujeme východiskové predpoklady investičných modelov, ako napr. niektoré klasifikačné kritériá, štruktúru kapacít, problematiku rozostavaných a dokončovaných investícií a pod. V ďalšej časti štúdie budeme analyzovať model investícií podľa jednotlivých stavieb (analytický model investícií), jeho možnú vnútornú štruktúru s prihliadnutím na predchádzajúce klasifikačné hľadiská. V poslednej časti práce stručne opíšeme makroekonomický model investícií a jeho väzby s modelom investícií podľa jednotlivých stavieb. Uvedený model nazývame dvojúrovňovým modelom investícií.

Pri výklade sa zameriame prevažne na výrobné investície. Rozsah článku nám nedovoľuje prekročiť uvedené medze.

1. *Východiskové predpoklady*

Stochastický charakter investičného procesu predpokladá použitie stochastického modelu. Keďže sa v investičnom procese vyskytujú okrem stochastických aj neurčité prvky, stochastické veličiny možno nahradiť deterministickými veličinami a pre zabezpečenie sa voči neurčitosti vytvárať rezervy.

Pre konštrukciu investičného modelu je potrebné analyzovať niektoré klasifikácie, ktoré sa uviedli do praxe pri súčasnom spôsobe riadenia investičného procesu. Budeme však analyzovať len klasifikácie, ktoré ovplyvňujú štruktúru nášho modelu. Uvedené klasifikačné hľadiská sa uplatňujú v projektovej dokumentácii i na kartách stavieb.

Dôležitým klasifikačným hľadiskom je význam stavby pre národné hospodárstvo. Podľa tohto hľadiska sa stavby klasifikujú na záväzné a centrálné posudzované.

Záväznými stavbami sa rozumejú stavby, ktorých prípravu a realizáciu určí vláda ČSSR ako úlohu štátneho plánu. Príslušné orgány a organizácie majú povinnosť tieto úlohy splniť.

Centrálné posudzované stavby sú také, s ktorými vlády vyslovujú len súhlas. Ide o stavby, ktoré sú definované výškou rozpočtových nákladov, počtom pracovných príležitostí, veľkosťou dovozu a pod.

Uvedená klasifikácia vplýva na investičný model v tom smere, že stavby, ktoré sú menovité a centrálné posudzované, sa budú modelovať na SLPK jednotlivo, zatiaľ čo ostatné stavby sa modelujú spoločne ako jeden agregát. Ak sa pre modelovanie procesu investičnej výstavby použije matematické programovanie, znamená to, že pôjde o zmiešaný typ úloh (pri ktorom jedna časť premenných bude nadobúdať bivalentné hodnoty 0,1; druhá časť premenných bude nadobúdať nezáporné hodnoty).

Dôležitým klasifikačným kritériom je stupeň rozostavanosti, resp. dokončovania stavieb, a to:

- a) stavby začaté v minulej päťročnici a dokončené v tejto päťročnici;
- b) stavby začínané i dokončené v tejto päťročnici;
- c) stavby začínané v tejto päťročnici, dokončené v budúcej päťročnici;
- d) stavby začínané v min. päťročnici, dokončené v bud. päťročnici;
- e) stavby zrušené.

Z hľadiska rozhodovania najväčším momentom je vlastne moment, kedy sa príslušná stavba začne. Ak sa stavba začala v predchádzajúcej päťročnici, v päťročnici, v ktorej sa pokračuje v prácach na príslušnej stavbe, treba iba riešiť problém, koľko prác sa na príslušnej stavbe realizuje, teda koľko sa v jednotlivých rokoch preinvestuje.

Ak sa príslušná stavba nezačala, treba okrem iného rozhodnúť, či sa začne, kedy sa začne a aký objem prác sa na príslušnej stavbe v jednotlivých rokoch realizuje.

Z hľadiska rozhodovania ide teda o dve dosť podstatne rozdielne úlohy.

V našej hospodárskej praxi je zavedený systém hospodárskych zmlúv, podľa ktorého sa realizuje dohoda medzi investorom (odberateľom) a dodávateľom o veľkosti dodávok stavebných prác v jednotlivých rokoch. Pričom sa pochopiteľne berú do úvahy kapacitné a iné možnosti dodávateľa, ako aj stupeň dokončenia stavby. Vychádza sa pritom z konkrétnych technologických, zásobovacích a iných podmienok. Modelovať uvedený proces na všetkých väčších stavbách je síce technicky možné, avšak zabezpečiť príslušný model aktualizovanými informáciami je veľmi náročná úloha. Metodicky je takýto model rozpracovaný a opísaný v monografii [3], v časti 2, pod názvom *Rozvrhovanie investícií na stavby*.

Ide o heuristický typ modelu, ktorý rozvrhuje investície na jednotlivé stavby podľa poradia ich dôležitosti, ako aj času trvania. Pritom berie do úvahy ohraničujúce podmienky, stavebné kapacity, ohraničenia na kapacity uvádzané do prevádzky, príp. ďalšie. Počas riešenia modelu sa realizuje niekoľko cyklov výpočtov, a to dovtedy, dokiaľ riešenie nevyhovuje príslušným ohraničujúcim podmienkam.

Z hľadiska zložitosti a prácnosti, a zvlášť preto, že v našej praxi máme zavedený systém hospodárskych zmlúv, si myslíme, že v našich podmienkach je potrebné v prvom rade riešiť druhý rozhodovací problém, a to problém voľby jednotlivých stavieb do riešenia, ako aj problém času začatia ich výstavby v jednotlivých rokoch päťročnice.

Uvedenú úlohu považujeme za dôležitú, pretože jej riešenie dá v podstate prvý náčrt obrazu o vnútornej morfolologickej štruktúre investičného procesu v dynamickom chápaní. Aj keď sa bude uvedený obraz investičného procesu korigovať z niektorých iných hľadísk, skutočnosť, že jestvuje riešenie tohto problému, umožní porovnávať ďalšie riešenia najmä z hľadiska efektívnosti národného hospodárstva.

Koordinácia rozdeľovania investícií na začínané stavby a stavby dokončované (vo výstavbe) môže nadobúdať viac foriem. Jednou z nich je postup, že pre novozačínané stavby bude potrebné vopred určiť zdroje, najmä objemy investičných prostriedkov, dodávateľských kapacít a pod. Keďže toto vymedzenie sa dá realizovať iba na základe minuloročných skúseností, bude treba nájsť spôsob, akým sa dá vymedzenie príslušných zdrojov zhodnotiť.

Čas dokončenia stavieb vplýva na štruktúru modelu. Ak je stavba opísaná vektorom charakterizujúcim jej parametre, treba pri tých stavbách, ktoré sa končia v nasledujúcej päťročnici, rozširovať rozmer úlohy, príj. iným spôsobom sa vyrovnáť s koncovými podmienkami úlohy.

Iný postup, ktorý prichádza do úvahy, je tzv. dvojfázový postup. V prvej fáze by sa realizoval návrh plánu dokončovaných stavieb na základe predbežných dohôd s dodávateľskými organizáciami. Uvedený návrh by v podstate determinoval zdroje a kapacity pre dokončené stavby. Pochopiteľne, že tento postup by nebol jednokrokový.

Jednotlivé stavby sa líšia rozdielnymi požiadavkami na potrebu dodávateľských prác, kapacít stavebných prác a strojárskych dodávok. Z tohto hľadiska treba akceptovať základnú klasifikáciu odborov stavebnej a strojárskej výroby. Uvedené klasifikácie sú podrobne rozpracované.

Pre riešenie rozhodovacieho problému postačíme iba so základnými klasifikáciami:

- a) podľa smerov výstavby:
1. občianska
 2. bytová
 3. priemyslová
 4. inžinierska
 5. vodohospodárska
 6. opravy a ostatné stavebné práce
- b) strojárské dodávky
1. energetické zariadenia
 2. technologické zariadenia
 3. zariadenia všeobecného použitia
 4. prístroje
 5. dopravné prostriedky
 6. zariadenia pre obchod a služby.

V uvedených klasifikáciách treba osobitne vyčísliť dodávky z dovozu. Klasifikácia smerov investičnej výstavby je záväzná a uplatňuje sa v praxi. Klasifikácia strojárskych dodávok nemá povahu záväznosti. Uplatňovala sa pri realizácii niektorých výskumov [4], preto ju uvádzame ako možnú. Pochopiteľne, že v plánovaní sa uplatňujú podrobnejšie

klasifikácie. Vzhľadom na informačnú náročnosť pri formulácii rozhodovacej úlohy sa domnievame, že podrobnejšia klasifikácia kapacít by pre naše potreby spôsobovala značnú prácnosť pri zabezpečovaní vstupných informácií.

Osobitný klasifikačný problém v tejto súvislosti, ktorý nesúvisí bezprostredne s klasifikáciou jednotlivých stavieb, je klasifikácia štruktúry zdrojov, spotrebúvaných pri realizácii jednotlivých stavieb. O uvedenej otázke by bolo možné širšie diskutovať. Domnievame sa však, že do klasifikácie spotrebúvaných zdrojov možno zahrnúť iba tie zdroje, ktoré sú kritické. Klasifikácia zdrojov, ktorá prichádza do úvahy v tejto etape vzhľadom na kritické zdroje, je takáto:

1. pracovné sily
2. palivá
3. elektrina
4. ropa
5. základný materiál, resp. skupiny materiálu
6. kovové konštrukcie.

Rozšírená klasifikácia v tejto oblasti vzhľadom na stochastickosť a neurčitnosť investičného procesu by nebola účelná, pretože uvedená klasifikácia sa realizuje každý rok.

Osobitná klasifikácia, ktorá sa v súčasnej praxi uplatňuje, je klasifikácia stavieb podľa cieľov, ktoré si ekonomika vytyčuje v oblasti materiálnej výroby. Ciele v oblasti materiálnej výroby sú odvodené od cieľov spoločenských, hlavne v oblasti osobnej a spoločenskej spotreby. Zatiaľ sa pridriavame oficiálne prijatej klasifikácie, ktorá člení ciele do týchto skupín:

1. rozvojové, resp. útlmové programy,
2. úlohy vyplývajúce zo socialistickej ekonomickej integrácie,
3. úlohy vyplývajúce z komplexnej socialistickej racionalizácie,
4. úlohy súvisiace s koordináciou a realizáciou plánov rozvoja vedy a techniky.

Uvedená globálna klasifikácia môže nadobudnúť detailnejšiu štruktúru. Podstatnou v uvedenej klasifikácii je rozdielnosť oproti doteraz zaužívaným tradičným klasifikačným hľadiskám (plánovacie skupiny, rezorty a odvetvia). V podstate ide o ďalšie nové hľadisko, ktoré sa pri klasifikácii uplatňuje a ktoré treba zladíť s doteraz uplatňovanými klasifikáciami. O spôsoboch väzby tohto klasifikačného hľadiska s ostatnými hľadiskami budeme hovoriť priamo pri príslušnom modeli.

Pri riešení rozhodovacieho problému o zaradení, resp. nezaradení príslušnej stavebnej akcie do investičného plánu budeme používať optimálne programovanie (bivalentné programovanie), najmä jeho cieľový princíp. Úlohy budeme formulovať takým spôsobom, že vytýčime ciele vyjadrené v objemoch výroby, resp. kapacity, ktoré sa majú dosiahnuť v jednotlivých obdobiach plánovacieho procesu. Pri zadaných zdrojoch a kapacitách budeme hľadať také riešenie, ktoré sa čo možno najviac približuje danému cieľu. Podmienky, že niektoré ciele budú preferované pred ostatnými, dajú sa tiež zaviesť do príslušnej úlohy.

Uvedený prístup preferujeme pred iným prístupom, pri ktorom je cieľ všeobecne definovaný, ako je napr. maximum objemu výroby, maximum zisku, maximum investičných a prevádzkových nákladov a pod. Pre takýto postup sme sa rozhodli hlavne preto, že sa nám zdá dosť jednoduchý. Okrem toho pri všeobecne definovanom ciele je veľmi ťažko formulovať globálne kritérium optimálnosti. Uvedené kritérium je v podstate nelineárnym kritériom, pretože efekt z dokončenia viacerých investícií nie je lineárnym efektom. Okrem toho niektoré kritériá, ako je maximálny zisk, aktualizovaný maximálny zisk, investičné a prevádzkové náklady, sa dosť ťažko vyčísľujú, resp. skúsenosti s nimi nie sú pozitívne.

Presnejší obraz o našich prístupoch si čitateľ urobí z ďalšej časti štúdie, kde investičný model analyticky formulujeme.

2. Analytický model investícií

Predpokladajme, že ekonomika pozostáva z j -odvetví, resp. plánovacích skupín.

V každom z odvetví je k dispozícii p_j investičných zámerov ($r_j = 1, \dots, p_j$), ktoré sa majú v budúcej päťročnici realizovať. Časť investícií sa rozvrhuje v jednotlivých odvetviach globálne, ich veľkosť je ohraničená zdola ($y_j \geq \bar{y}_j$).

Jednotlivá r_j — tá stavba v j -tom odvetví sa opisuje vektorom

$$A_{jr_j} = \begin{bmatrix} A^{(1)}_{jr_j} \\ A^{(2)}_{jr_j} \end{bmatrix}, \text{ kde } A^{(1)}_{jr_j} \text{ — subvektor vstupov}$$

(spotreba zdrojov, spotreba kapacít stavebných a strojárskych), $A^{(2)}_{jr_j}$ — subvektor výstupov (vybudované kapacity):

$$A^{(1)}_{jr_j} = [a^{(1)}_{itjr_j}] \text{ — zložky subvektora } A^{(1)}_{jr_j} \text{ (} i = 1, \dots, m \text{)}$$

predstavuje i -tý druh vstupu zdroja alebo kapacity, $t = 1, \dots, T$, čas, počas ktorého sa realizuje príslušné riešenie $A^{(2)}_{jr_j} = [a^{(2)}_{ktjr_j}]$ — zložky subvektora $A^{(2)}_{jr_j}$ ($k = 1, \dots, l_j$) vyjadrujúce výstupy — budované kapacity.

Príslušné vstupy vyjadrené zložkami $a^{(1)}_{itjr_j}$ sa definujú v jednotlivých rokoch t za celú stavbu, podobne ako aj príslušné výstupy $a^{(2)}_{ktjr_j}$.

Pre stavby, ktoré nie sú záväzné a centrálné posudzované, definujú sa v jednotlivých odvetviach normy spotreby, ako aj normy výstupov na 1 mil. Kčs. Uvedené stavby opíšeme vektorom

$$h_j = \begin{bmatrix} h^{(1)}_j \\ h^{(2)}_j \end{bmatrix},$$

kde $h^{(1)}_j = [h^{(1)}_{ij}]$ — príslušná norma spotreby zdrojov, resp. kapacít i na 1 mil. Kčs hodnoty stavby v čase t a odvetví j ;

$h^{(2)}_j = h^{(2)}_{ktj}$ — norma výstupu kapacít ($k = 1, \dots, lj$), v čase t , odvetví j na 1 mil. Kčs hodnoty stavby.

Zdroje, resp. podmienky, za ktorých sa realizujú stavby začínané v príslušnej päťročnici, vyjadrujú sa vektorom

$$b = \begin{bmatrix} b^{(1)} \\ b^{(2)} \end{bmatrix},$$

prítom $b^{(1)} = [b^{(1)}_{it}]$ a $b^{(2)} = [b^{(2)}_{kt}]$,

kde $b^{(1)}_{it}$ sú zložky vektora $b^{(1)}$ a predstavujú zdroje a kapacity v čase t ; $b^{(2)}_{kt}$ sú zložky vektora $b^{(2)}$, vyjadrujúce budované kapacity v čase t .

Keďže sme rozdeľovali zdroje a kapacity na stavby prechádzajúce z minulej päťročnice a stavby začínané, niektoré zložky subvektora $b^{(1)}$ budú predstavovať odhad zdrojov a kapacít vzťahujúcich sa na stavby začínané v budúcej päťročnici. V procese riešenia treba mať charakter týchto veličín na pamäti a pri riešení použiť parametrické, resp. stochastické programovanie.

Na základe uvedených predpokladov naformulujeme príslušnú úlohu ako úlohu cieľového programovania. Označíme ju ako úlohu A.

Úloha A (rozdelenie investícií a kapacít na jednotlivé stavby)

$$\min e_1 u_1^- + e_1 u_1^+ + e_2 u_2^- + \dots + e_n u_n^- + e_n u_n^+ = Z(A) \quad (1)$$

$$\begin{aligned} & \sum_{r_1=1}^{p_1} A^{(1)}_{1r_1} x_{1r_1} + h_1^{(1)} y_1 + \sum_{r_2=1}^{p_2} A^{(1)}_{2r_2} x_{2r_2} + h^{(1)}_2 y_2 + \dots + \sum_{r_n=1}^{p_n} A^{(1)}_{nr_n} x_{nr_n} + \\ & + h_n^{(1)} y_n \leq b^{(1)} \end{aligned} \quad (2)$$

$$\left. \begin{aligned} & \sum_{r_1=1}^{p_1} A^{(2)}_{1r_1} x_{1r_1} + h_1^{(2)} y_1 + E_1 u_1^- - E_1 u_1^+ = b_1^{(2)} \\ & \sum_{r_2=1}^{p_2} A^{(2)}_{2r_2} x_{2r_2} + h_2^{(2)} y_2 + E_2 u_2^- - E_2 u_2^+ = b_2^{(2)} \\ & \dots \\ & \sum_{r_n=1}^{p_n} A^{(2)}_{nr_n} x_{nr_n} + h_n^{(2)} y_n + E_n u_n^- - E_n u_n^+ = b_n^{(2)} \end{aligned} \right\} \quad (3)$$

$$\left. \begin{aligned} & y_1 \geq \bar{y}_1 \\ & y_2 \geq \bar{y}_2 \\ & \dots \\ & y_n \geq \bar{y}_n \\ & x_{1r_1}, x_{2r_2}, \dots, x_{nr_n} = 1, 0 \\ & y_1, y_2, \dots, y_n, u_1^-, u_2^-, \dots, u_n^-, u_1^+, u_n^+, \dots, u_n^+ \geq 0 \end{aligned} \right\} \quad (4)$$

Rovnica [1] vyjadruje kritériálnu funkciu, ktorá minimalizuje vzdialenosť medzi cieľom — požadovanou kapacitou a riešením rezultujúcim z jestvujúcich zdrojov.

$$U^{-j} = [U^{-j_1}, U^{-j_2}, \dots, U^{-j_l}]$$

$$U^{+j} = [U^{+j_1}, U^{+j_2}, \dots, U^{+j_l}]$$

sú l_j zložkové vektory stĺpca hľadaných premenných, ktoré vyjadrujú odchýlky od stanoveného cieľa [kapacity],

$e_j = [1, 1, \dots, 1]$ je sčítací vektor obsahujúci l_j jednotiek.

Skupina podmienok [2] vyjadruje vstupy a zdroje, ktoré sú k dispozícii na realizovanie stavieb začínaných v príslušnej päťročnici.

Podmienky [3] predstavujú výstupy (budované kapacity), ku ktorým sa treba priblížiť tak tesne, ako to len zdroje systému dovoľujú.

$E_j = [e_{ij}]$ je jednotková matica, kde $e_{ij} = 1$ ak $i = j$,

v opačnom prípade $e_{ij} = 0$.

$h^{(2)}_j$ sú príslušné normy výstupov a y_j hľadané premenné vyjadrujúce hodnotu investícií pri ostatných ako záväzných a centrálné posudzovaných stavbách.

Skupina podmienok [4] vyjadruje povahu hľadaných premenných.

$$X_{jr_j} = [X_{j1}, X_{j2}, \dots, X_{j_{p_j}}]$$

sú premenné, ktoré nadobúdajú hodnotu 0 alebo 1.

Premenné y_j sú ohraničené zdola a tak, že $y_j \geq \bar{y}_j \geq 0$.

Vektory $U^{+j}, U^{-j} \geq 0$ sú ohraničené na nezápornosť.

Uvedená úloha má zmiešaný charakter s celočíselnými premennými (0, 1) a premennými ohraničenými na nezápornosť. Uvedená úloha má okrem toho kaskádovitú dekompozičnú štruktúru.

Jej riešenie predpokladá použiť osobitný typ algoritmu.

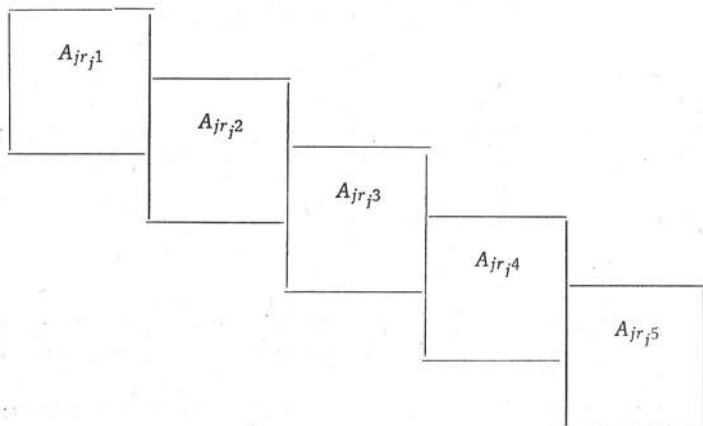
Výsledkom riešenia uvedenej úlohy sú podľa jednotlivých odvetví stavby j , $r_j \in P$, ktoré vstúpia do riešenia (s hodnotou vyššou ako 40 mil. Kčs) a objemy investičných prostriedkov, ktoré sa vynakladajú na stavby začínané v jednotlivých odvetviach s hodnotou nižšou ako 40 mil. Kčs.

Počet riadkov úlohy je determinovaný počtom spotrebúvaných zdrojov a kapacít (v našom prípade $7 + 12 = 19$), ako aj budovanými kapacitami podľa jednotlivých odvetví (za ekonomiku ca 40 druhov). Ak zoberieme do úvahy čas, napr. 5-ročné obdobie, rozmer úlohy sa zväčší približne päťnásobne. Počet riadkov danej úlohy bude sa teda rovnať približne počtu 300. Približne preto, lebo sme druhovú štruktúru kapacít jednoznačne nedefinovali a zatiaľ sme neuvažovali koncové podmienky. Počet stavieb je podľa jednotlivých odvetví rozdielny.

Napriek zložitej štruktúre úlohy zanedbali sme v nej otázku času za-

čatia stavieb počas päťročnice. Formulácia na strane 23 predpokladá začínanie stavieb v prvom roku päťročnice, čo je zjednodušujúci predpoklad. Pri tých stavbách, ktoré sa môžu začínať v rôznych rokoch päťročnice, zavedieme index $\tau = 1, \dots, 5$ a vektory opisujúce jednotlivé stavby budú vystupovať s uvedeným indexom A_{jr_j} , pričom vektory s vyšším indexom τ budú posunuté. Spôsob posunutia graficky znázorňujeme na schéme 1.

Schéma 1

Z matematického hľadiska v tomto prípade treba do modelu zaviesť takúto sústavu podmienok pre jednotlivé stavby r_j :

$$\sum_{\tau} X_{jr_j\tau} = \begin{cases} 1 & \text{ak jestvuje také } \tau, \text{ pre ktoré platí} \\ X_{jr_j\tau} = 1; \\ 0 & \text{ak pre všetky } \tau \text{ platí, že } X_{jr_j\tau} = 0. \end{cases} \quad (5)$$

Uvedená podmienka sa dá zahrnúť do sústavy podmienok úlohy A takýmto spôsobom:

$$\sum_{\tau} X_{jr_j\tau} - \sigma_{r_j} \leq 0 \quad r_j = 1, \dots, h_j$$

$$X_{jr_j\tau}, \quad r = 1, 0. \quad (6)$$

Možnosť začať jednotlivé stavby v rôznych časových obdobiach je aj pri ostatných stavbách taká ako pri záväzných a centrálné posudzovaných. Z toho dôvodu vektory h_j , podobne ako v predchádzajúcom prípade, ponesú index $\tau, t, j, h_{j\tau}$, kde $\tau = 1, \dots, 5$ a budú sa podľa hodnoty τ posúvať. Pri stanovení minimálneho objemu investícií sa pri týchto stavbách podmienka

$$y_j \geq \bar{y}_j \text{ nahradí podmienkou } \sum y_{j\tau} \geq \bar{y}_j. \quad (7)$$

Dosadenie daných podmienok do modelu predpokladá definovať požiadavky na kapacity uvádzané do prevádzky nielen v priebehu päťročnice, ale aj v rokoch, ktoré nasledujú po skončení päťročnice, v súlade s tým, aká je dĺžka výstavby jednotlivých stavieb.

Vo východiskových predpokladoch sme vytýčili cieľový princíp pri plánovaní národného hospodárstva. V súvislosti s našim modelom to znamená, že ciele P_p ($p = 1, \dots, s$) budú predstavovať určitý počet Q_p stavieb niektorých typov alebo druhov. Teda do modelu bude treba zaviesť ďalšie podmienky, ktoré majú takýto tvar:

$$\begin{aligned} \sum X_{jr,\tau} &= Q_p & p &= 1, \dots, s \\ X_{jr,\tau} &= 1, 0 & \tau, r &\in P_h \end{aligned} \quad (8)$$

Uvedené podmienky zabezpečia, že do riešenia sa dostanú stavby, ktorých štruktúra je determinovaná cieľom.

V tejto súvislosti by bolo možné rozobrať celý rad ďalších problémov týkajúcich sa formulácie modelu, napr. väzba budovaných a požadovaných kapacít, časová následnosť jednotlivých stavieb, uplatňovanie preferenčných hľadísk a pod. Vzhľadom na metodologickú povahu štúdie tieto čiastkové problémy v danej súvislosti nerozoberáme.

Osobitné hľadisko, ktoré sa uplatňuje pri investíciách, je priestorové hľadisko, v našom prípade hľadisko jednotlivých krajov, hlavného mesta Slovenska Bratislavy a presunu kapacít do iných oblastí.

Spomínané hľadisko je možné bez ťažkostí zaviesť do príslušného modelu pomocou ďalších podmienok, ktoré vyjadrujú objem dokončovaných kapacít podľa jednotlivých krajov.

Prednosťou predkladaného modelu je prijatie takého investičného plánu, ktorý rešpektuje analytickú kapacitnú štruktúru vytváranú v ekonomike. Takýto postup je však značne náročný. Zjednodušený variant uvedeného modelu spočíva v tom, že sa prijme jednoduchá štruktúra zdrojov a kapacít, ktorá nie je taká náročná na informácie. Za najjednoduchšiu štruktúru, ktorá má ešte racionálny zmysel, možno považovať

1. zdroje stanovené pre začínané stavby
 - a) pracovná sila
 - b) energia
2. kapacity pre začínané stavby
 - a) stavebné kapacity
 - b) strojárske kapacity
 - c) dovoz zo socialistických štátov
 - d) dovoz z kapitalistických štátov
3. kapacity budované podľa odvetví a plánovaných skupín.

Riešenie, ktoré je výsledkom uvedeného postupu, neberie do úvahy analytickejšiu štruktúru kapacít. Analýza takejto štruktúry by mala nasledovať po získaní riešenia v uvedenej štruktúre.

Problém spotrebúvaných a vytváraných kapacít je omnoho zložitejší. V tejto súvislosti však predpokladáme, že zdroje kapacít na jednotlivé roky päťročnice sú exogénne zadané.

3. Dvojúrovňové modelovanie investícií

Dvojúrovňové modelovanie investícií vychádza na jednej strane

z komplexnosti investičného plánu a jeho väzieb s ostatnými časťami plánu a na druhej strane z potreby analyticky plánovať investičný proces podľa jednotlivých stavieb.

Prvá úroveň modelovania investícií — národnohospodárska — vychádza z koncepcie, ktorú sme rozpracovali počas rokov 1972–1975, najmä z prác [5] a [6]. Čitateľa, ktorý sa chce podrobnejšie zoznámiť s uvedenými problémami, odkazujeme na spomínané práce, prípadne na základnú koncepciu modelu obsiahnutú v práci [7].

Poslaním modelu prvej úrovne je na základe agregovaných ukazovateľov, ako je pracovná a fondová náročnosť, a podľa agregovaných noriem spotreby a ďalších parametrov modelu rozvrhnúť do jednotlivých plánovacích skupín, resp. odvetví národného hospodárstva investície, pracovnú silu, energiu tak, aby sa zabezpečilo dosiahnutie stanovených cieľov. Pritom sa dbá na to, aby základné väzby boli konzistentné. Aby napr. objem stavebných prác, realizovaný odvetvím stavebníctva, bol v súlade so stavebnými investíciami realizovanými v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva. Podobne, aby objem strojových dodávok, dodávaných strojárstvom a príslušným dovozom, bol v súlade so strojovými investíciami podľa jednotlivých odvetví. Uvedené rozvrhnutie je prvá aproximácia a vytvára rámec, v ktorom sa uskutočňuje analytické rozvrhovanie na jednotlivé stavby. Model prvej úrovne používa normy odvodené na základe štatistických údajov, prípadne korigované normy, ktorých korekcia sa uskutočnila s prihliadnutím na budúci vývoj.

Predpokladáme podobne ako v predchádzajúcom prípade, že ekonomika pozostáva z j -odvetví, resp. plánovacích skupín ($j = 1, \dots, n$).

V každom odvetví národného hospodárstva je zadaný cieľ, t. j. prírastok produkcie \bar{X}_{jt} ($j = 1, \dots, n, t = 1, \dots, T$).

Spotreba zdrojov je charakterizovaná vektormi

$$H_{jt} = [h_{ijt}] \quad (i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n; t = 1, \dots, T),$$

pričom vektor H_{jt} je definovaný pre každé obdobie osobitne.

Zložky h_{ijt} predstavujú spotrebu i -tého zdroja na milión prírastku kapacity v j -tom odvetví, vyjadrenej v objeme produkcie v čase t .

Príslušným normám spotreby predchádza celý rad transformácií, resp. funkčných vzťahov, v ktorých sú zabudované také parametre, ako napr. časové využitie základných fondov, časové oneskorenie medzi investíciami a uvádzaním základných fondov do prevádzky, vyradovanie základných fondov a pod.

Zdroje ekonomického systému v čase t charakterizuje vektor $B_t = [B_{it}]$.

Úloha o rozvrhnutí zdrojov a kapacít do jednotlivých odvetví národného hospodárstva sa formuluje ako úloha cieľového programovania. Pridržujeme sa tu tej istej idey ako v predchádzajúcej časti práce, kde chceme realizovať ciele ekonomického systému tak tesne, ako je len možné pri zadaných zdrojoch.

Aby prírastky kapacity (výroby) v jednotlivých odvetviach národ-

ného hospodárstva boli ekonomicky reálne, zavádzame percento prípustných odchýlok σ_{jt} ($j = 1, \dots, n$; $t = 1, \dots, T$) od stanoveného cieľa \bar{X}_{jt} .

Na základe uvedenej symboliky naformulujeme túto úlohu cieľového programovania (úlohu B):

$$\min \sum_j U_{jt}^- + \sum_j U_{jt}^+ = Z_t \quad (9)$$

za podmienok

$$\sum_{j=1}^n H_{jt} X_{jt} \leq B_t \quad (10)$$

$$X_{jt} + U_{jt}^- - U_{jt}^+ = \bar{X}_{jt} \quad (11)$$

$$U_{jt}^- - U_{jt}^+ = \sigma_{jt} \bar{X}_{jt}$$

$$X_{jt}, U_{jt}^-, U_{jt}^+, \geq 0. \quad (12)$$

Úloha sa rieši pre jednotlivé obdobia $t = 1, \dots, T$.

Podmienka (9) predstavuje kritériálnu funkciu minimalizujúcu odchýlky od stanoveného cieľa.

Podmienka (10) vyjadruje spotrebu zdrojov podľa jednotlivých odvetví.

Podmienka (11) vyjadruje a obmedzuje odchýlky od stanoveného cieľa.

Podmienka (12) obmedzuje hľadané premenné X_{jt} (budované kapacity) a odchýlky od nich U_{jt}^- , U_{jt}^+ na nezápornosť.

Rozdiel medzi uvedenou úlohou a úlohou vyjadrenou na strane 23 je jednak v klasifikácii, jednak v agregácii.

Daný model obsahuje len niektoré prvky klasifikácie, napr. pracovná sila, stavebné kapacity (investície), strojové kapacity (investície) a spotreba elektrickej energie (model na str. 23 obsahuje podrobnejšiu klasifikáciu).

Uvedený model má agregované koeficienty za stavby, ktoré sa začali budovať v tejto päťročnici spolu so stavbami, ktoré sa začali budovať v minulej päťročnici. Model na strane 23 rieši iba stavby, ktoré sa začali budovať v tejto päťročnici.

Schéma modelovacieho procesu, ktoré rozpracúvame, začína sa riešením úlohy B, ktorá stanoví pre jednotlivé odvetvia, resp. plánovacie skupiny zdroje a súčasne úlohy v kapacitách, ktoré sa majú vybudovať.

Zdroje systému, ako aj ďalšie kapacity, s ktorými sa neuvažovalo v predchádzajúcej úlohe, rozdelia sa na dve základné skupiny, a to zdroje a kapacity pre stavby začaté v minulej päťročnici a zdroje a kapacity pre stavby začaté v bežnej päťročnici. V tejto etape sa vytvárajú aj rezervy.

Takýto postup je potrebný preto, lebo pri rozvrhovaní zdrojov a kapacít na jednotlivé stavby sa zatiaľ uvažuje iba s vyjednávacím procesom medzi dodávateľom a odberateľom (schéma 2).

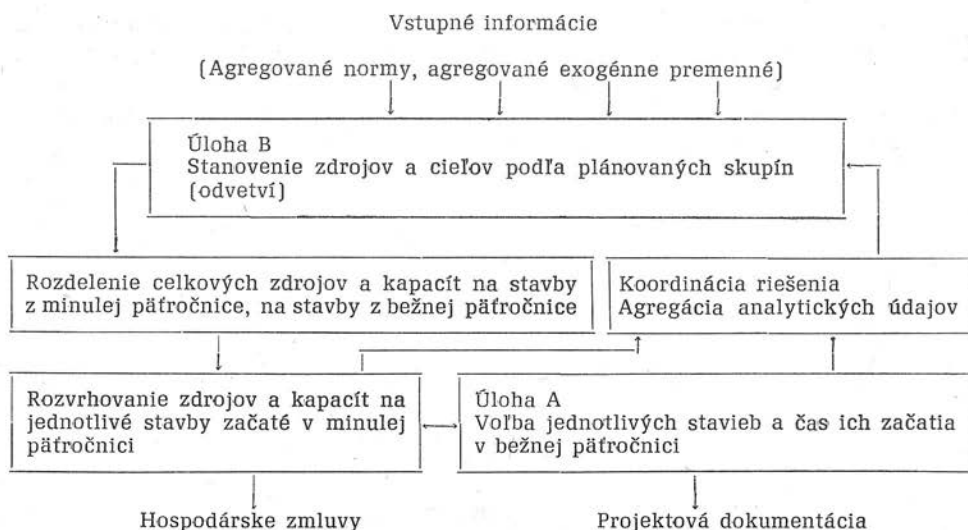

Schéma 2. Dvojúrovňový model investícií

Pre začínané stavby sa rieši úloha A; volí jednotlivé stavby, ktoré vstupujú do riešenia, ako aj čas ich začatia. Riešenie úlohy A sa koordinuje s rozvrhnutím investícií na jednotlivé stavby, ktoré sa začínali v minulej päťročnici. Na základe tohto sa uskutočňuje konfrontácia s územným hľadiskom a realizujú sa hospodárske zmluvy.

Uvedené riešenia slúžia na tvorbu agregovaných noriem, ktoré sa znovu používajú v úlohe B. Ak sa agregácia noriem uskutočnila prípustným spôsobom riešenia úlohy B a úlohy A, spolu s riešením za stavby, ktoré sa začali v minulej päťročnici, bude sa iba málo líšiť.

Proces vytvárania agregátov považujeme za veľmi potrebný, pretože pomocou agregátov sa budú uskutočňovať ďalšie simulácie. Ak však základné normy, s ktorými sa narába, sú nepresné, pochopiteľne, že nepresné budú aj ďalšie výpočty, ktoré sa pomocou noriem realizujú.

Tento postup je pomerne náročný, hlavne pri riešení úlohy A. Možno ho však zjednodušiť za predpokladu, že rozvrhneme zdroje, kapacity a ciele na jednotlivé plánovacie skupiny, resp. spolu za viac skupín (skupiny odvetví) v členení na stavby z minulej päťročnice a stavby bežnej päťročnice. V tomto prípade sa nám úloha A rozpadne na toľko úloh, koľko plánovacích skupín, resp. odvetví sme zvolili. Uvedené úlohy označme symbolom C_i . Zdá sa, že v tejto etape investičnej výstavby by takéto rozloženie úloh nebolo neúčinné. Uvádžam z diskusie o investičnej výstavbe stanovisko J. Longauera, riaditeľa ÚEOS [8]: „Treba dosiahnuť nielen globálnu rovnováhu v investičnej výstavbe so stavebnými kapacitami, ale aj rovnováhu v štruktúre vyjadrenej vecne, časovo a územne. Potrebné je aj zladenie sféry dodávateľskej s investorskou, prípadne väčšie narušenie u stavebných dodávateľov stimulovať, a tak pokryť spôsobenú újmu.“

Takáto koordinácia termínovo zladená s uvedením kapacít do prevádzky, čo je zmyslom investičnej činnosti, umožní na druhej strane stavebným dodávateľom rozloženie úloh v čase, čo má spätný odraz na využitie výrobných zdrojov a kapacít. Možno to dosiahnuť reguláciou začatia nových stavieb.

V ďalšej časti predkladáme model rozdelenia investícií na začínané stavby.

Úloha C_j je formulovaná podobným spôsobom ako úloha A. Minimalizujú sa v nej odchýlky od stanovených cieľov (13) pri zadaných zdrojoch, ich spotreba na jednotlivých stavbách r_j a v čase ich začatia τ (podmienka (14)).

Úloha C_j (rozdelenie investícií na začínané stavby)

$$\min eu^- + eu^+ = Z(C_j) \quad (13)$$

$$\sum_{\tau} A_{1\tau}^{(1)} x_{1\tau} + \sum_{\tau} A_{2\tau}^{(1)} x_{2\tau} + \dots + \sum_{\tau} A^{(1)} p_{j\tau} x_{pj\tau} + h_1^{(1)} y_1 + \dots + h_5^{(1)} y_5 \leq b^{(1)} \quad (14)$$

$$\left. \begin{aligned} \sum_{\tau} A^{(2)}_{1\tau} x_{1\tau} + \sum_{\tau} A^{(2)}_{2\tau} x_{2\tau} + \dots + \sum_{\tau} A^{(2)} p_{j\tau} x_{pj\tau} + h_1^{(2)} y_1 + \dots + \\ + h_5^{(2)} y_5 + Eu^- - Eu^+ &= b^{(2)} \\ \sum_{\tau} x_{1\tau} &- \delta_1 \leq 0 \\ \sum_{\tau} x_{2\tau} &- \delta_2 \leq 0 \\ &\vdots \\ \sum_{\tau} x_{pj\tau} &- \delta_{pj} \leq 0 \end{aligned} \right\} (15)$$

$$\left. \begin{aligned} x_{1\tau}, x_{2\tau}, \dots, x_{pj\tau}, \delta_1, \delta_2, \dots, \delta_{pj} &= 1,0 \\ y_1 + \dots + y_5 &\geq \bar{y} \end{aligned} \right\} (16)$$

Poznámka: V úlohe sme zanedbali index odvetvia.

Podmienka (15) je kapacitnou podmienkou, hovoriacou o vybudovateľných kapacitách, ktoré sú vopred definované tak presne, ako to príslušné zdroje dovoľujú.

Podmienka (16) charakterizuje príslušné premenné, ktoré majú zmiešaný charakter.

$$(X_{r_j\tau} = 1,0; \sigma_{r_j} = 1,0; y_{\tau} \geq 0).$$

Algoritmus vyplývajúci z modifikácie príslušnej úlohy má čiastočne odlišný charakter, ktorý súvisí s členením úlohy na jednotlivé odvetvia. Kvôli úplnosti uvedieme jeho základné kroky.

Národohospodársky model

1. krok: Riešenie úlohy B pri zadaných cieľoch

$(\bar{X}_{jt}; j = 1, \dots, n; t = 1, \dots, T)$, zdrojoch B_t a vektoroch spotreby zdrojov H_{jt} .

2. krok: Rozdelenie zdrojov na jednotlivé plánovacie skupiny (odvetvia) v členení na začínané stavby, stavby z predchádzajúcej päťročnice. Okrem toho sa vytvoria rezervy na prekročenie noriem spotreby.

Analytický model

3. krok: Riešenie úloh C_j . Výsledkom riešenia sú zvolené stavby $r_{j \in P_j}$ pre všetky odvetvia $j = 1, \dots, n$, čas začatia ich výstavby τ a objemy investícií $h_{j\tau}$, ako aj budované kapacity $b^{(2)}$. Kvôli algoritmizácii príslušného procesu je potrebné vyčísliť rozdiely ε_j , kde

$$\varepsilon_j = b_j^{(1)} - \sum_{\tau, r_{j \in P}} A^{(1)}_{j\tau} r_{j\tau} - \sum_{\tau, j \in P} h^{(1)}_{j\tau}$$

4. krok: Rozvrhnutie stavebných prác a dodávok strojov na stavby začínané v predchádzajúcej päťročnici.
5. krok: Koordinácia riešenia na 4. a 5. kroku.

Národohospodársky model

6. krok: Spracovanie a zhodnotenie riešení, agregácia spotrebných noriem.

Alternatívne riešenia:

- vytyčené ciele sa dosiahli vo všetkých odvetviach,
- vytyčené ciele sa nedosiahli v žiadnom odvetví,
- vytyčené ciele sa v niektorých odvetviach dosiahli, v iných sa prekročili.

Na základe získanej alternatívnej riešenia urobí centrum príslušné rozhodnutie.

V prípade a) po zhodnotení riešenia sa riešenie končí.

V prípade b) sa agregované údaje a ciele stanovili nereálne. Centrum na základe analýzy stanoví nové agregované údaje a nové ciele.

V prípade c) sa použije osobitný algoritmus na vytváranie, resp. opravu agregovaných údajov. Algoritmus súvisí s dôkazom, že príslušná procedúra konverguje ku konečnému riešeniu.

V dôsledku častej zmeny podmienok v procese investičnej výstavby môže príslušné riešenie stratíť po jednom roku platnosť. Pri menších zmenách podmienok možno použiť na krytie príslušných zmien rezervy. Pri väčších zmenách podmienok bude potrebné príslušnú úlohu znovu riešiť pre tie stavby, ktoré sa nezačali v príslušnej päťročnici budovať a riešiť úlohu od roku, keď došlo k príslušným zmenám, s prípadným posunutím časového horizontu.

Kvalita riešenia príslušnej úlohy popri inom závisí od toho, ako presne budú definované a časovo koordinované ciele, ktoré si v príslušnej päťročnici ekonomika vytýčila.

Literatúra

- [1] Správa o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XIV. zjazdu KSČ a ďalšie úlohy strany. Pravda, 13. 4. 1976.
- [2] EYSYMONT, J.: Metodologické elementy centrálného plánování investic. In: Modelování investiční výstavby. [Zborník.] Praha, ČSAV 1975 (preklad z poľštiny).
- [3] Srednesročnoje programmy kapitalnych vloženij. [Zborník.] Moskva, Ekonomika 1972.

- [4] ŠTASTNÝ, L. — NEŠVERA, V. — KLOSOVÁ, A. — KOHOUTOVÁ, J.: Nároky investičního rozvoje na strojírenskou produkci. [Výzkumná správa.] Praha, VÚSTE 1974.
- [5] HOLUB, E. — SOJKA, J. — SCHREMMEROVÁ, M. a kol.: Metodologické a programové spracovanie prognostického modelu investícií. Bratislava, VL SIPK 1972.
- [6] Prognostický model investícií. II. etapa. [Výzkumná správa.] Bratislava, VL SIPK, október 1973.
- [7] SOJKA, J. — HOLUB, E. — SKALÁKOVÁ, M.: Simulačný model hospodárstva Slovenska. In: Ekonomika, matematické metódy a výpočtová technika. [Zborník.] Bratislava, Alfa 1975.
- [8] Uplatniť systémový — komplexný prístup. Pravda, 1. 2. 1976.
- [9] LAŠČIAK, A. — SŮSEDKA, P. — VALKO, S. — SKALÁKOVÁ, M.: Prognostický model vývoja spoločenského produktu a hrubého národného dôchodku Slovenska. In: Ekonomika, matematické metódy a výpočtová technika. [Zborník.] Bratislava, Alfa 1975.

МОДЕЛЛИРОВАНИЕ КАПИТАЛОВЛОЖЕНИЙ

СОЙКА Йозеф

В статье обсуждаем методологические проблемы моделирования капиталовложений на уровне народного хозяйства, или же хозяйства Словакии.

После анализа исходных предпосылок мы приступили к постройке аналитической модели капиталовложений. Его посланием установить, которые стройки в данной пятилетке должны начаться и время, в котором они должны быть начатыми. На постройки, начатые в прошлой пятилетке, распределяются инвестиции и мощности на основе хозяйственных договоров.

Чтобы понять комплексные переплетения с остальными частями экономики, требует моделировать инвестиции на верховом народнохозяйственном органе двухуровневым методом. Первой народнохозяйственной уровнем характеризуется инвестиционный процесс с помощью агрегированных норм, или же показателей. Вторая уровень является уровнем аналитической. Дальнейшие уровни моделирования реализуются в рамках отраслей народного хозяйства или дальнейших составных частей.

Методически возможно решить различным образом отношения между народнохозяйственным и аналитическим уровнем моделирования инвестиций. В статье анализируются два вида отношений. У первого более синтетический характер потому, что он решит начинающиеся постройки за всю экономику. Характер другого более аналитический, потому что он реализуется по отраслям.

При моделях народнохозяйственного уровня или аналитической модели пользуемся целевым программированием. Разумеется, возможно формулировать соответствующие задачи и другим образом, но, критерии, по которым инвестиционный процесс должен быть моделирован, вызывает некоторые проблемы, которые не решены подходящим образом.

MODELLING OF INVESTMENTS

SOJKA, Jozef

This article is concerned with methodological problems of modelling of investments at the level of a national economy, respectively the economy of Slovakia.

After analyzing starting-point assumptions the author considers a construction of an analytical model of investments. Its task is to determine which buildings should be built during the given five year plan and a time when their construction starts. For buildings whose construction began during the previous five year plan investments and capacities are planned on the basis of business contracts.

In order to comprehend ties with other parts of the economy it is necessary to model investments at the top national economic organ in a two-level way. The first national economic level characterizes the investment process with the help of aggregated norms, respectively indicators. The second level is an analytical level. Further modelling levels are realized in the frame of sectors of the national economy or its other parts.

Methodologically ties between the national economic level and the analytical level of investment modelling can be solved in various ways. This article considers two types of ties. The first has a synthetical character, since it solves buildings whose construction begins in the whole economy. The second has an analytical character, since it is realized according sectors.

For the models at the national economic level and for analytical models the author uses goal programming. The given models of course can be formulated in a different way, however, the system of criteria, according to which the investment process should be modelled, causes some problems, which are still not solved in a satisfactory way.

Medzinárodné formy štátnomonopolistického kapitalizmu (ich uplatňovanie v obchodnej a finančno-úverovej oblasti vo vzťahoch imperialistických štátov k rozvojovým krajinám)

ŠÍBL, Drahoš

1. Podstata, príčiny a ciele štátnomonopolistických zásahov na medzinárodnom poli

Medzinárodnými formami štátnomonopolistického kapitalizmu možno rozumieť kolektívnu činnosť vlád imperialistických štátov, zameranú na spoločné regulovanie medzinárodných ekonomických vzťahov, a to v záujme jednotlivých medzinárodných monopolov, i v záujme zachovania a upevnenia kapitalizmu ako svetového spoločenského systému. Cieľom tohto regulovania je prispôsobiť medzinárodné ekonomické vzťahy súčasnému stupňu rozvoja výrobných síl, zachovať aj v nových podmienkach svetového vývoja systém vykorisťovania rozsiahlych priestorov svetovej kapitalistickej sústavy hŕstkou imperialistických krajín, postaviť bariéru vplyvu svetového socializmu na sústavu medzinárodných ekonomických vzťahov. Rôzne medzinárodné formy štátnomonopolistického kapitalizmu sú materiálnou prípravou budúcej regulácie celého svetového hospodárstva v záujme pracujúcich po víťazstve socialistickej revolúcie vo väčšine kapitalistických krajín.

Objektívnym základom rozvoja medzinárodných foriem štátnomonopolistického kapitalizmu je vysoký stupeň zmedzinárodnenia hospodárskeho života kapitalistických krajín (internacionalizácia výroby a kapitálu), vysoký stupeň zospoločenšenia kapitalistického reprodukčného procesu vo svetovom meradle. Moderné výrobné sily, ktoré v procese rozvoja vedeckotechnickej revolúcie prerastajú hranice jednotlivých štátov, stretávajú sa s ekonomickými bariérami; tieto bariéry, zavedené jednotlivými štátmi, vystupujú ako brzda adekvátneho rozvoja medzinárodných ekonomických vzťahov. Za týchto podmienok veľmi ostro vystupuje do popredia *protirečenie medzi zospoločenšením výroby vo sve-*

tovom meradle a úzkymi rámcami jednotlivých národných štátov, v ktorých sa rozvíja ekonomická činnosť.

Rôzne štátnomonopolistické opatrenia národného charakteru toto protirečenie často ďalej zosilňujú, pretože sa zameriavajú predovšetkým na vytvorenie priestoru pre pohyb daného národného finančného kapitálu, na ovplyvňovanie a riešenie protirečení kapitalistického reprodukčného procesu v národnom rámci. Rastúce zmedzinárodnenie hospodárskeho života kapitalistických krajín po druhej svetovej vojne, rastúce medzinárodné ekonomické prepojenie a rastúca vzájomná závislosť jednotlivých kapitalistických ekonomík si vynútili prejsť aj k medzinárodnému štátnomonopolistickému regulovaniu ekonomických vzťahov. Tento prechod bol často podmienkou zabezpečenia vyššej účinnosti štátnomonopolistického regulovania v národných rámcoch. V mnohých smeroch totiž účinnosť národných štátnomonopolistických opatrení závisela od priaznivých vonkajších podmienok. Preto aj sama monopolistická buržoázia (najmä najväčšie medzinárodné monopoly, operujúce v priestore prakticky celého kapitalistického sveta) začala podporovať rozvoj niektorých foriem medzinárodného ekonomického regulovania a stala sa účastníkom rôznych organizačných foriem, ktoré toto regulovanie mali zabezpečovať. (Toto regulovanie sa často presadzuje v ostrom boji s tou časťou buržoázie, ktorá a svetovom trhu nemá silné pozície, a preto presadzuje skôr politiku protekcionizmu a vystupuje proti uplatňovaniu medzinárodných foriem štátnomonopolistického kapitalizmu.) Využívajú sa pritom skúsenosti zo štátnomonopolistického regulovania národných hospodárstiev v jednotlivých kapitalistických krajinách.

Na rozvoj medzinárodných foriem štátnomonopolistického kapitalizmu pôsobí aj *rast sily svetového socializmu*. Takto sa aj v ekonomickej oblasti presadzuje tendencia k zjednocovaniu imperialistických síl, motivovaná úsilím zabrzdiť vývoj svetového revolučného procesu a pôsobiaca popri tendencii k vyostrovaniu medziimperialistických protirečení .

Stimulujúci vplyv na rozvoj týchto foriem má v nemalej miere aj *rozvoj národnooslobodzovacieho hnutia a rozpad koloniálnej sústavy imperialismu*, úsilie zachovať aj za nových podmienok systém vykorisťovania bývalých kolónií imperialistickými mocnosťami, nepripustiť v týchto kolóniách nekapitalistickú cestu vývoja, zachovať ich v rámci svetovej kapitalistickej sústavy. Keď sa ukázalo, že opatrenia uplatňované v tomto smere jednotlivými imperialistickými štátmi nie sú dostatočne účinné, pristúpilo sa ku kolektívnym akciám v podobe rôznych medzinárodných foriem štátnomonopolistického kapitalizmu.

Napriek uplatňovaniu kolektívnych záujmov imperialistických krajín pri medzinárodnom štátnomonopolistickom regulovaní má toto regulovanie hlboko konfliktný charakter. Každá imperialistická krajina pri ňom totiž presadzuje predovšetkým záujmy „svojej“ národnej buržoázie, a to proti záujmom buržoázie iných krajín. Medziimperialistické protirečenia sú preto jeho charakteristickou sprievodnou črtou. — Druhou oblasťou protirečení, ktorá sa pri jeho uskutočňovaní prejavuje, sú protirečenia medzi imperialistickými krajinami na jednej strane a rozvojovými krajinami na druhej strane. Tieto protirečenia vyplývajú z principiálne odlišného postavenia a protikladných záujmov obidvoch týchto skupín krajín v rámci svetovej kapitalistickej sústavy.

Ako je zrejmé, medzinárodné formy štátnomonopolistického kapitalizmu vyvolal celý komplex protirečení, vyplývajúcich z vnútorného ekonomickeho vývoja jednotlivých kapitalistických krajín i svetovej kapita-

listickej sústavy ako celku, aj širšie vplyvy, spojené s prehlbovaním všeobecnej krízy kapitalizmu (vplyv svetového socializmu).

Subjektmi medzinárodných foriem štátnomonopolistického kapitalizmu sú jednotlivé kapitalistické štáty, uskutočňujúce príslušné opatrenia dohodorené s inými kapitalistickými štátmi, a medzinárodné organizácie, ktoré vyjadrujú kolektívne záujmy jednotlivých národných monopolistických kapitálov. Prijaté opatrenia sa teda presadzujú prostredníctvom medzištátnych či nadštátnych dohôd, organizácií či zväzov. V súčasnosti existuje celý komplex medzinárodných ekonomických organizácií kapitalistických štátov, ktoré regulujú rôzne stránky medzinárodných ekonomických vzťahov. Pôsobia v oblasti vedeckého výskumu, štandardizácie výroby, medzinárodnej dopravy a spojov atď. Kľúčový význam dnes však majú organizácie pôsobiace v oblasti medzinárodného obchodu (bez odstránenia prekážok, ktoré brzdia jeho rozvoj, sa totiž nedá rozvíjať široká medzinárodná deľba práce), medzinárodných financií (bez dobre fungujúcej medzinárodnej finančnej sústavy prakticky nemožno rozvíjať medzinárodné ekonomické vzťahy v ich najrôznejších podobách) a organizácie regulujúce integračné prepájanie ekonomík jednotlivých kapitalistických štátov.

Medzinárodné štátnomonopolistické regulovanie môže mať *rôzny rozsah*: medzinárodné ekonomické vzťahy sa regulujú a) v pomerne širokom rámci, medzi všetkými alebo väčšinou krajín svetového kapitalistického hospodárstva (má teda svetový charakter), alebo b) v užšom rámci, medzi obmedzeným počtom kapitalistických krajín (má regionálny charakter). Z *hľadiska sfér*, ktoré regulovanie zasahuje, možno hovoriť o formách zasahujúcich a) jednotlivé druhy medzinárodných ekonomických vzťahov (napr. oblasť medzinárodného obchodu, medzinárodnú menovú a úverovú oblasť atď.) alebo b) celý komplex týchto medzinárodných ekonomických vzťahov (medzinárodná ekonomická integrácia kapitalistických krajín).

Jednotlivé medzinárodné formy štátnomonopolistického kapitalizmu majú určitý vplyv na rozvoj medzinárodných ekonomických vzťahov, na odstraňovanie prekážok, ktoré im stoja v ceste. Ich vplyv však nie je neobmedzený. Ani ich prostredníctvom sa nedajú odstrániť protirečenia, ktoré sa rozvíjajú vo svetovej kapitalistickej sústave.

Odlíšne záujmy jednotlivých imperialistických štátov (nielen ekonomické, ale aj politické, národnostné a pod.) majú vplyv na obmedzenú účinnosť medzinárodného štátnomonopolistického regulovania. Na rozdiel od rôznych foriem štátnomonopolistického kapitalizmu v národných rámcoch, pri ktorých jednotlivé štáty disponujú reálnymi ekonomickými pákami vplyvu na reprodukčný proces (rozpočtová, daňová, úverová a iná politika, štátne vlastníctvo atď.), medzištátne organizácie, ktoré presadzujú medzinárodné štátnomonopolistické opatrenia, takéto nástroje vplyvu nemajú k dispozícii.

Štátnomonopolistické regulovanie medzinárodných ekonomických vzťahov má obmedzenú pôsobnosť aj vo vzťahu k *rozvojovým krajinám, ktoré sa čoraz odhodlanejšie stavajú proti úsiliu imperialistických štátov* pokračovať novými prostriedkami v ich vykorisťovaní.

Tieto skutočnosti prispievajú k prehlbeniu nerovnomerného rozvoja jednotlivých častí svetového kapitalistického hospodárstva, brzdia proces vyrovnávania podmienok výroby v priestore celého kapitalistického sveta. To ešte viac prehlbuje existujúce protirečenia vo svetovej kapitalistickej sústave.

Napriek rastúcemu stupňu internacionalizácie výroby a kapitálu rôzne medzinárodné formy štátnomonopolistického kapitalizmu teda nemôžu odstrániť protirečenia ani medzi jednotlivými národnými imperializmami, ani medzi nimi a rozvojovými krajinami.

Medzinárodné formy štátnomonopolistického kapitalizmu sa dnes rozvíjajú v podmienkach, keď stále väčšiu úlohu a vplyv v oblasti medzinárodných ekonomických vzťahov nadobúdajú socialistické krajiny a mladé rozvojové štáty. To do veľkej miery poznačuje ich fungovanie a charakter. Socialistické štáty podporujú medzinárodné ekonomické regulovanie v záujme všetkých krajín, usilujú sa o zmenu charakteru činnosti medzinárodných organizácií vytvorených pôvodne imperialistickými štátmi. V mnohých prípadoch sa socialistickým krajinám už podarilo presadiť zmenu ich zamerania z organizácií slúžiacich záujmom imperialistických krajín na organizácie, ktoré sa usilujú o rovnoprávnu ekonomickú spoluprácu medzi všetkými zainteresovanými krajinami. Úsilie socialistických a rozvojových krajín presadiť v oblasti medzinárodných ekonomických vzťahov rovnoprávnu, vzájomne výhodnú spoluprácu, vytvoriť účinné nástroje takejto spolupráce, sa tak stáva alternatívou rôznych medzinárodných foriem štátnomonopolistického kapitalizmu.

2. Medzinárodné regulovanie obchodných vzťahov — GATT

Nástrojom vplyvu imperialistických štátov na medzinárodný obchod sa po druhej svetovej vojne stala predovšetkým *Všeobecná dohoda o clách a obchode* (General Agreement on Tariffs and Trade — GATT). V podmienkach vyostrenia medziimperialistických protirečení v priestore svetového kapitalistického hospodárstva bola výrazom úsilia formou kompromisov aspoň do určitej miery, dočasne riešiť tieto protirečenia v záujme záchrany a upevnenia kapitalizmu ako svetového spoločenského systému. Vyjadruje všeobecné, spoločné ciele imperialistických štátov, vrátane všeobecných, spoločných zámerov v ich vzťahoch k rozvojovým krajinám.

V pozadí založenia GATTu roku 1947 bolo úsilie Spojených štátov amerických ako najmocnejšej kapitalistickej krajiny sveta obsadiť svetové zdroje surovín a odbytišťa, presadiť pod heslom mnohostranného, ničím neohraničeného obchodu odstránenie tých medzinárodných obchodných obmedzení, ktoré sa do povojnového obdobia vo vzťahoch medzi kapitalistickými štátmi preniesli z medzivojnových a vojnových rokov a ktoré americkej obchodnej expanzii stáli v ceste.

Nemenej závažným dôvodom vzniku GATTu bolo úsilie ovplyvňovať kolektívnymi medzinárodnými štátnomonopolistickými opatreniami, prostredníctvom medzivládnych dohôd, proces kapitalistickej reprodukcie

v medzinárodnom meradle, obmedziť ničivé cyklické vplyvy na medzinárodný obchod a zamestnanosť.

Tieto dve základné úlohy mala pôvodne plniť Medzinárodná obchodná organizácia s veľmi ďalekosiahlymi plánmi. Otvorené úsilie presadiť už v čase príprav jej založenia hegemonistické ciele USA sa však stretlo so silnou opozíciou najmä západoeurópskych krajín. Jej založenie sa preto nepodarilo presadiť. Kompromisným riešením bolo vytvorenie GATTu, ktorému sa v porovnaní s plánovanou Medzinárodnou obchodnou organizáciou určilo obmedzené pole pôsobnosti — presadiť colné redukcie medzi členskými štátmi, a to v záujme najsilnejších imperialistických monopolov, usilujúcich sa o prekonanie prekážok stojacich v ceste ich expanzii. Pravdaže, oficiálne ciele takto otvorene nie sú formulované.

Opatrenia prijaté na pôde GATTu, najmä v prvých rokoch po jeho založení, vyjadrovali predovšetkým záujmy USA a len v menšej miere záujmy iných, predovšetkým západoeurópskych imperialistických krajín. Až neskôr, keď sa obnovili a zosilnili vojnu narušené západoeurópske ekonomiky, keď vznikli hlavné západoeurópske integračné zoskupenia, rozvinul sa boj za nové rozdelenie kapitalistického sveta, a to aj na pôde GATTu. *GATT sa premieňa z nástroja americkej expanzie na nástroj riešenia ostrých obchodnopolitických protirečení medzi hlavnými imperialistickými krajinami* — koncom 60. a začiatkom 70. rokov najmä na riešenie protirečení medzi USA a západnou Európou. Úsilie USA využiť GATT na presadzovanie svojich cieľov síce ostáva, do popredia však vystupuje úloha upevniť ekonomickú a politickú „jednotu Západu“, posilniť svetový kapitalizmus ako celok. Toto úsilie sa prejavilo aj na colných konferenciách GATTu. Na týchto konferenciách, ktoré rokujú o colných redukciami, sa zvyčajne zúčastňuje len obmedzený počet krajín — najväčších exportérov a importérov. Výsledky sa potom na základe doložky najvyšších výhod automaticky rozširujú na ostatných členov GATTu.

Najväčšou colnou konferenciou v histórii GATTu bolo tzv. Kennedyho kolo, prebiehajúce v rokoch 1962—1967. Jeho hlavným výsledkom bola dohoda o priemernom 35 % znížení ciel na priemyselné tovary medzi členmi GATTu. Napriek tomu, že nie všetky predpokladané ciele Kennedyho kola sa splnili, vytvorili sa ním čiastočné podmienky pre zblíženie Západnej Európy a USA, do určitej miery sa reagovalo na prehlbujúci sa ekonomický rozkol Západnej Európy (boj konkurenčných integračných zoskupení).

Kennedyho kolo i predchádzajúce colné konferencie pomohli znížiť colné tarify medzi vyspelými kapitalistickými štátmi, a tak pomohli určitému oslabeniu protirečení medzi nimi. Zároveň treba vidieť, že so súhlasom GATTu sa udržiavajú také zdroje diskriminácie v oblasti medzinárodného obchodu, akými sú preferenčné režimy. Ich existencia je citeľná najmä v hlavných západoeurópskych integračných zoskupeniach — Európske hospodárske spoločenstvo, Európske združenie voľného obchodu, v rámci „asociácie“ EHS a niektorých rozvojových krajín. Neutrálny postoj GATTu v týchto smeroch nadväzuje na podobné jeho kroky v minulosti: GATT nezasiahol, keď sa USA po februári 1948 jednostranne zriekli svojich záväzkov voči našej republike, keď po víťazstve kubánskej revolúcie pristúpili k obchodnej blokade Kuby atď. Ukazuje sa teda, že aj dnes na pôde GATTu pôsobia sily podporujúce záujmy imperialistických štátov vo sfére medzinárodného obchodu, a to aj proti pravidlám, ktoré táto organi-

zácia akceptovala. Veľmi názorne to dokumentuje aj jeho postoj k monopolu zahraničného obchodu socialistických krajín, ktorý je pre imperialistické štáty veľkou prekážkou pri ich expanzionistických cieľoch. GATT fakticky diskriminuje socialistické krajiny a štátne obchodné organizácie rozvojových krajín tým, že schvaľuje obchodné bariéry uplatňované voči nim imperialistickými štátmi.

Členmi GATTu sú aj mnohé rozvojové krajiny. Princíp najnovších výhod, ktorý GATT presadzuje, však nezabezpečuje vyriešenie hlavných úloh zahraničného obchodu rozvojových krajín, ktoré smerujú k zabezpečeniu rýchleho rastu ich ekonomiky. Pretože export rozvojových krajín je hlavným zdrojom získavania prostriedkov na financovanie ekonomického rozvoja, rozvojové krajiny sú zainteresované na stabilizácii odbytišť i na stabilite cien. Tieto ciele však kontrastujú s hlavnými cieľmi zahraničného obchodu vyspelých kapitalistických štátov s ich úsilím vytvoriť ekonomické a politické podmienky pre expanziu monopolov.

Princíp najvyšších výhod za týchto podmienok napomáha predovšetkým imperialistickú expanziu, na druhej strane ju súčasne maskuje. Nezabezpečuje automaticky ani rast obchodu medzi krajinami, ani stabilitu exportných dôchodkov (rozvojové krajiny ho preto musia využívať súčasne s inými nástrojmi a mechanizmami prispievajúcimi k riešeniu svojich hlavných úloh: s dlhodobými obchodnými a platobnými dohodami, medzinárodnými tovarovými dohodami, dvojstrannými i mnohostrannými dohodami o priemyselnej kooperácii a ekonomickej integrácii a pod.). Vyhlásenie formálnej rovnosti členov GATTu prostredníctvom doložky najvyšších výhod je len skrytým uplatnením taktiky „otvorených dverí“.

V praxi to znamená, že vyspelé kapitalistické štáty si vytvárajú podmienky pre využitie skutočnosti, že vyrábajú väčšie množstvo tovaru, že disponujú väčšími možnosťami financovať export, že majú rozvetvené zahraničnoobchodné organizácie atď. V konečnom dôsledku teda doložka najvyšších výhod vytvára nové možnosti pre exportnú expanziu vyspelých kapitalistických štátov a súčasne nové ťažkosti pre domácu produkciu a pre ochranu vnútorného trhu rozvojových krajín. GATT teda nerieši problémy medzinárodnej delby práce a medzinárodných ekonomických vzťahov, ktoré sa v priebehu kapitalistického vývoja stali nástrojom využívaným imperialistickými štátmi na vykorisťovanie podmanených krajín.

Zvlášť negatívny dopad na rozvojové krajiny má *politika znižovania cieľ*, ktorú GATT presadzuje. Tým, že rozvojové krajiny musia znižovať clá na dovoz priemyselného tovaru z vyspelých kapitalistických štátov, že sa presadzuje koncepcia „voľnej hry trhových síl“, prakticky sa brzdí proces ich industrializácie, fixuje sa predošlá podoba medzinárodnej delby práce. Monopoly imperialistických štátov dostávajú možnosť obsadiť svojimi priemyselnými tovarmi trhy rozvojových krajín, pretože rozvojové krajiny nemôžu ochraňovať svoj začínajúci priemysel.

Colná redukcie dohodnuté na pôde GATTu sa pritom týkajú predovšetkým priemyselnej produkcie, teda produkcie vyspelých kapitalistických štátov. Napríklad na prvých piatich colných konferenciách GATTu sa znížili clá pri 67 tisíc komoditných položkách, z toho však len 500 položiek vyvážali rozvojové krajiny.

Rovnako nepriaznivo pôsobí aj uplatňovaný princíp vzájomných ústupkov. Na jeho základe každá členská krajina GATTu, ktorá chcela využiť ústupky poskytnuté inou členskou krajinou, musela bez ohľadu na svoju ekonomickú úroveň ponúknuť podobné ústupky.

Aj princíp vzájomných ústupkov, spojený so zákazom priamo alebo nepriamo preferovať — až na výnimky — domácu produkciu, teda napomáhal zahraničnú expanziu vyspelých kapitalistických štátov na trhy rozvojových krajín, brzdil proces prekonávania ich ekonomickej zaostalosti.

GATT teda už vo svojich princípoch obsahuje právo silnejšieho ovplyvňovať obchodnú politiku slabšieho partnera, a tak ovplyvňovať jeho vnútornú ekonomickú a sociálnu politiku. Vo svojej praktickej činnosti v oblasti obchodu a cieľ vydáva členským krajinám priame odporúčania na zameranie ich politiky. V tomto smere úzko spolupracuje s inými inštitúciami, predovšetkým s Medzinárodným menovým fondom.

Pod tlakom silnej kritiky, pri ktorej GATT bol označený ako „klub bohatých“, bola táto organizácia prinútená prijať niektoré doplňujúce ustanovenia k textu zakladajúcej dohody a pristúpiť vo svojom vzťahu k rozvojovým krajinám na niektoré ústupky. Vyspelé kapitalistické krajiny predovšetkým sľúbili, že voči rozvojovým krajinám nezavedú nové clá, colné bariéry obchodu a analogické opatrenia fiškálneho charakteru, ktoré by mohli obmedzovať export rozvojových krajín, že vyvinú úsilie na podporu exportu rozvojových krajín, na stabilizáciu cien ich produkcie, na vytvorenie priaznivejších podmienok pre odbyt ich poľnohospodárskej produkcie atď. Významnejším záväzkom je sľub nepožadovať od rozvojových krajín protiústupky.

V praxi však tieto záväzky vyspelých kapitalistických štátov majú často len deklaratívny charakter; najmä v čase nepriaznivej ekonomickej konjunktúry majú imperialistické štáty možnosť zrieknuť sa ich a preniesť vznikajúce problémy na rozvojové krajiny. Okrem toho uvedené „ústupky“ početné problémy vôbec nezahrňujú. Ide napríklad o prístup priemyselných tovarov rozvojových krajín na trhy vyspelých kapitalistických štátov, o otázky preferenčného obchodného režimu medzi samými rozvojovými krajinami, otázky využitia cieľ a iných opatrení rozvojovými krajinami na rozvojové účely atď.

Celkove činnosť GATTu, bez ohľadu na jej protirečivý charakter, viedla k zníženiu colnej hladiny medzi kapitalistickými štátmi, k určitému ovplyvňovaniu vývoja medzinárodného obchodu. Na druhej strane neprišla k vytvoreniu priaznivých podmienok pre presadenie progresívnych zmien v kapitalistickej medzinárodnej deľbe práce, skôr pomáhala upevniť pozície rozvojových krajín ako surovinových a agrárnych príveskov vyspelých kapitalistických štátov.

Aj keď niektoré socialistické krajiny sú členmi GATTu (k 83 členským krajinám GATTu koncom roku 1976 patrili ČSSR, Kuba, Juhoslávia, Poľsko, Rumunsko, Maďarsko a ako pozorovateľ Bulharsko), ich pozície v ňom zatiaľ nie sú natoľko silné, aby v tom-

to smere mohli presadiť významnejšie zmeny v činnosti organizácie. Čoraz viac je zrejmé, že problémy medzinárodného obchodu treba riešiť komplexne na inom, reprezentatívnejšom fóre, ktoré nie je pod vplyvom vyspelých kapitalistických štátov.

3. Medzinárodné regulovanie finančno-úverových vzťahov. Skupina svetovej banky

Oblasť medzinárodných finančných a úverových vzťahov kapitalistických krajín je — popri medzinárodnej obchodnej oblasti — ďalšou významnou oblasťou, v ktorej sa vyspelé kapitalistické štáty usilujú prispieť k zachovaniu systému monopolistického vykorisťovania v meradle celej svetovej kapitalistickej sústavy, k utlmeniu národnooslobodzovacieho hnutia, k jeho izolácii od rastúceho vplyvu svetového socializmu. Nástrojom politiky kolektívneho neokolonializmu v tejto oblasti je predovšetkým politika finančnej „pomoci“ rozvojovým krajinám poskytovanej prostredníctvom rôznych medzinárodných finančných a úverových inštitúcií a organizácií. K najdôležitejším patria tri *banky, ktoré pôsobia v meradle celej svetovej kapitalistickej sústavy* a ktoré spolu vytvárajú tzv. skupinu Svetovej banky. Je to

- Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj (Svetová banka),
- Medzinárodné združenie pre rozvoj,
- Medzinárodné finančné združenie.

Významnú úlohu v tomto smere majú aj *banky, ktorých činnosť má regionálny charakter*:

- Africká rozvojová banka (založená roku 1966),
- Ázijská rozvojová banka (1966),
- Medzinárodná rozvojová banka (1961),
- Európska investičná banka (1958),
- Európsky fond rozvoja (1958).

Aj keď oficiálnym cieľom regionálnych bánk je napomôcť ekonomický rozvoj členských krajín, ich skutočným cieľom je dostať pod kontrolu hlavne drobné podnikanie rozvojových krajín, pôsobiť v týchto krajinách na upevnenie kapitalistických výrobných vzťahov.

Aktivácia činnosti týchto kolektívnych finančných zariadení hlavných imperialistických štátov dokumentuje skutočnosť, že dvojstranná „pomoc“ imperialistických štátov sa do veľkej miery zdiskreditovala a rozvojové krajiny odhalili jej pravú podstatu. Pravda, aj mnohostranná „pomoc“ prostredníctvom medzinárodných organizácií je prakticky len spojovacím článkom medzi imperialistickými krajinami a rozvojovým svetom a vytvára priestor pre expanziu súkromných monopolov, aj keď v maskovanejšej podobe. Preto neobstojí tvrdenie buržoáznych ekonómov, že pri nej odpadá možnosť viazať „pomoc“ na ekonomické a politické podmienky, ako je to zrejmé pri dvojstranných stykoch. V skutočnosti kolektívne inštitúcie síce vyjadrujú všeobecné záujmy imperialismu, súčasne ich však plne využívajú hlavné imperialistické sily. Tieto inštitú-

cie sú veľkými účastinnými spoločnosťami; princípy ich činnosti umožňujú najväčším účastinárom určovať celé zameranie ich činnosti a smery vývoja. Najväčšími účastinármi sú práve najväčšie imperialistické štáty.

Hlavnou medzinárodnou finančnou a úverovou inštitúciou je *Svetová banka* (International Bank for Reconstruction and Development — IBRD), ktorá vznikla na základe breton-woodskejších dohôd roku 1944.

Pri svojom založení si vytýčila dva hlavné ciele:

1. poskytovať pomoc členským krajinám na výrobné účely (vrátane povojnovej obnovy hospodárstva) a zabezpečiť zvýšenie výrobných možností a zdrojov rozvojových krajín;

2. pomáhať súkromnému kapitálu pri jeho investičnej činnosti, a to garanciami súkromných pôžičiek či investícií a spoluúčastou na nich.

Svetová banka je organizovaná ako účastinná spoločnosť. Jedna účastina má nominálnu hodnotu 100 tisíc dolárov: 2 % jej hodnoty sa zakrátko po vstupe krajiny do Svetovej banky uhradujú v zlate alebo v amerických dolároch, 18 % v mene členského štátu podľa potrieb Svetovej banky. Zvyšujúcich 80 % členský štát dáva k dispozícii na vyžiadanie Svetovej banky v prípade potreby úhrady jej záväzkov; za tieto prostriedky dostáva obligácie banky. Členom Svetovej banky môže byť len člen Medzinárodného menového fondu. Krajiny, ktoré z Medzinárodného fondu vystúpili, prestávajú byť po troch mesiacoch automaticky členmi Svetovej banky.

Svetovú banku riadi Rada. Každá členská krajina má v nej 250 hlasov, plus jeden hlas na každú účastinu. Hlavnými podielníkmi sú USA (25 % hlasov), Veľká Británia (viac ako 10 %) a NSR (viac ako 5 %).

Svetová banka poskytuje úvery na 5—25 rokov, a to štátnym organizáciám alebo súkromným spoločnostiam. Prijemca sa musí spoluzúčastniť na financovaní príslušného projektu. Pri poskytnutí úveru súkromnej spoločnosti vláda príslušného štátu alebo centrálna banka musí v plnej miere garantovať splatenie úveru aj úrokov.

Mechanizmus činnosti Svetovej banky umožňuje kontrolu jej operácií predovšetkým americkým kapitálom, resp. kapitálom ďalších hlavných kapitalistických krajín. Nielen potreby krajiny, ktorá si požičiava, ale aj jej vzťahy k hlavným imperialistickým štátom, k činnosti zahraničných monopolov atď. rozhodujú o poskytnutí úveru.

V prvom období činnosti (1947—1956) úvery Svetovej banky smerovali hlavne do krajín Západnej Európy a Latinskej Ameriky. Boli motivované hlavne politicky: upevniť v týchto regiónoch oslabený kapitalistický systém. V druhom období (od roku 1957) sa aktivita Svetovej banky orientuje hlavne na rozvojové krajiny. Svetová banka začala hrať úlohu prostredníka medzi imperialistickými štátmi a krajinami, ktoré sa začali oslobodzovať od koloniálnej nadvlády. Sledovala pritom cieľ udržať a novými metódami a formami upevniť pozície imperialismu v týchto krajinách.

Úvery, ktoré poskytuje Svetová banka rozvojovým krajinám, sú orientované tak, aby tieto krajiny usmernili na kapitalistickú cestu vývoja. Ich rozhodujúca časť sa poskytuje *súkromným podnikom* (na základe vládnej garancie), menšia časť vládam rozvojových krajín. Minimálna časť ide na rozvoj priemyslu, väčšia časť na rozvoj dopravy, energetiky atď. (t. j. *infraštruktúry*) a *poľnohospodárstva*. Ide teda pri nich o zachovanie tradičnej nevyhovujúcej ekonomickej štruktúry rozvojových krajín, o vytvorenie podmienok na ich prekračujúce vykorisťovanie imperialistickými monopolmi.

Keď sa ukázalo, že ciele Svetovej banky pri dodržiavaní uvedených princípov nie vždy možno zabezpečiť, vytvorili sa ďalšie inštitúcie — Medzinárodné finančné združenie (International Finance Corporation — IFC) a Medzinárodné združenie pre rozvoj (International Development Association — IDA), ktoré sú v podstate dcérskymi spoločnosťami Svetovej banky, a ktoré jej pomáhajú plniť ciele, aj keď do určitej miery modifikovanými spôsobmi.

Medzinárodné finančné združenie, vytvorené roku 1956, poskytuje úvery súkromnému sektoru rozvojových krajín. Na rozdiel od Svetovej banky, úvery nemusí garantovať vláda prijímajúcej krajiny: IFC sa môže spoluzúčastňovať na kapitáli úverovaných podnikov. Úvery sa poskytujú predovšetkým ziskovým priemyselným, poľnohospodárskym, obchodným a iným podnikom, a to za predpokladu, že účasť domáceho či cudzieho kapitálu na financovaní príslušného projektu nie je nižšia ako 50 % jeho hodnoty. Taktó IFC podporuje vývoz súkromného kapitálu.

Tabuľka 1

Finančné záväzky skupiny Svetovej banky v rokoch 1964—1976

	Ročný priemer v období 1964—1968	Ročný priemer v období 1969—1973	1974	1975	1976
Finančné záväzky: — v stálych cenách (mld US dol.)	2,7	4,1	5,1	6,5	6,9
— v bežných cenách (mld US dol.)	1,2	2,7	4,5	6,1	6,9
Počet projektov IBRD a IDA	56	129	174	190	214

Prameň: 1976 Annual Meetings of the Boards of Governors — Summary Proceedings. Washington 1976, s. 29.

Aj v IFC majú vedúcu úlohu USA (30 % hlasov). Úvery sa poskytujú na 5—15 rokov.

Obdobie činnosti IFC od jeho založenia ukázalo, že táto inštitúcia sa nestala v očakávanej miere prostredníkom medzi súkromným kapitálom vyspelých kapitalistických štátov a rozvojovými krajinami, že neplní ani potreby rozvojových krajín, ani ciele sledované imperialistickými štátmi. Jej kapitál je pomerne malý, a požičiava sa pri vysokej úrokovej miere. Preto ju doplnila ďalšia inštitúcia — Medzinárodné združenie pre rozvoj.

Oficiálne ciele *Medzinárodného združenia pre rozvoj*, vytvoreného roku 1960, sú formulované takto: spoluúčasť na rozvoji ekonomiky, zvýšenie produktivity práce a životnej úrovne v rozvojových krajinách poskytovaním finančnej pomoci za výhodnejších podmienok, ako sú podmienky Svetovej banky. Už formulácie hlavných cieľov naznačujú, že ide o vynútené ústupky vyspelých kapitalistických štátov rozvojovým krajinám. Tomu nasvedčujú aj ďalšie skutočnosti. Úvery sú bezúročné, poskytujú sa až na 50 rokov. Na krytie administratívnych nákladov sa vyžaduje len poplatok vo výške 0,75 % ich hodnoty. Úvery sa splácajú v mene, v ktorej sa poskytli, a to po uplynutí 10 rokov od ich poskytnutia. V prvom desaťročnom období splácania sa každoročne spláca 1 % dlhu, v priebehu posledných 30 rokov každoročne 3 % celkovej sumy dlhu.

Úvery sú orientované podobne ako úvery Svetovej banky — hlavne na rozvoj infraštruktúry. Úsilie zachovať existujúcu ekonomickú štruktúru rozvojových krajín je teda zjavné aj v IDA. Úvery sa poskytujú predovšetkým tým krajinám, ktoré podporujú politiku USA a iných imperialistických krajín, alebo krajinám, ktoré sa imperializmus snaží získať (napr. India).

Podobne ako IFC, ani IDA neuspokojuje požiadavky rozvojových krajín, pokiaľ ide o finančné prostriedky, ani očakávania vyspelých kapitalistických štátov.

Metódy uplatňované imperialistickými štátmi, majúcimi rozhodujúce pozície v medzinárodných finančných a úverových inštitúciách voči krajinám, ktoré si požičiavajú, majú rôznorodý charakter. Platí to o inštitúciách celosvetového aj regionálneho charakteru.

Niektoré imperialistické štáty dávajú svoje prostriedky k dispozícii medzinárodným inštitúciám len za podmienky, že sa *použijú na kúpu tovaru v danej krajine*.

Medzinárodné finančné a úverové inštitúcie — s výnimkou IDA — poskytujú rozhodujúcu časť svojich prostriedkov za *vysokú úrokovú mieru* (6—7 %), čo znamená veľké zataženie pre rozvojové krajiny.

Väčšina medzinárodných finančných a úverových inštitúcií zapája do svojich radov aj samotné rozvojové krajiny. Časť „pomocí“ sa tak financuje z *prostriedkov samých rozvojových krajín*. Vzbudzuje sa tak ilúzia o „neutralite“ medzinárodných organizácií; zakrýva sa pritom skutočnosť, že nie rozvojové krajiny, ale vyspelé kapitalistické štáty držia v týchto organizáciách vzhľadom na svoju kapitálovú silu rozhodujúce pozície a ich politiku určujú vo svojom záujme.

Systém rozdelenia hlasov v týchto organizáciách i systém voľby riadiacich orgánov, odzrkadľujúci pozície hlavných účastníarov (nevychádza teda z princípov rovnosti), zabezpečuje jednak záujmy imperialistických krajín ako celku, jednak špecifické záujmy hlavných imperialistických krajín (hlavne USA) v týchto organizáciách.

Ako ukazujú uvedené skutočnosti, „pomoc“ poskytovaná medzinárodnými organizáciami sa svojou podstatou v mnohom podobá dvojstrannej „pomoci“. Napriek tomu pri nej vystupujú niektoré odlišnosti.

Ide predovšetkým o to, že prostredníctvom medzinárodných organizácií možno rozvojové krajiny *ľahšie prinútiť k záväzkom, ktoré nie sú schopné presadiť jednotlivé imperialistické štáty* (vládne garancie poskytnutých úverov, zapojenie rozvojových krajín do rôznych mnohostranných poisťovacích schém, ktoré sa orientujú na nekomerčné riziká — vojny, revolúcie, vyvlastnenie a pod. — a ktoré podporujú aktivitu zahraničného kapitálu atď.).

Medzinárodné organizácie majú lepšiu možnosť *zasahovať do vnútorných záležitostí rozvojových krajín*. Úverové prostriedky sa totiž poskytujú až na základe analýzy postavenia prijímajúcich krajín, a to pod zámenkou preskúmania otázky, či bude zabezpečená ich návratnosť. V skutočnosti sa pritom nadobúdajú cenné poznatky o postavení príslušnej krajiny, čo umožňuje predvídať aj budúce zmeny jej politiky. V tejto súvislosti sa ako metóda nátlaku využíva skutočnosť, že úverové prostriedky sa neposkytujú naraz, ale postupne podľa toho, ako pokračuje realizácia projektu.

Svetová banka a IDA poskytujú prostriedky pod podmienkou, že krajiny, ktoré ich prijímajú, tieto prostriedky použijú na *kúpu tovarov len v krajinách, ktoré sú členmi týchto organizácií* (príp. vo Švajčiarsku). Tým sa zabezpečuje návratnosť prostriedkov do tých krajín, ktoré ich poskytli a súčasne sa podporuje rast exportu vyspelých kapitalistických štátov. Zároveň je táto požiadavka aj politicky motivovaná úsilím nevyužívať poskytnuté prostriedky v obchodných stykoch so socialistickými štátmi.

Prostriedky medzinárodných finančných a úverových inštitúcií sú pri

svojom poskytovaní *politicky motivované* aj v iných smeroch. Neraz sa stáva, že už prisľúbené prostriedky sú odmietnuté, ak príslušná rozvojevá krajina realizuje nacionalizačné opatrenia, ak pristúpi k postihu zahraničných monopolov, ak rozvíja priateľské styky so socialistickými krajinami atď. Zahraničná „pomoc“ sa tak stáva významným faktorom vonkajšej politiky imperialistických štátov. Politická podmienenosť poskytnutých úverov je zrejmá z ich celkového rozdelenia — najmenšiu časť dostali krajiny, ktoré udržiavajú dobré kontakty s krajinami socialistického spoločenstva.

Uvedené metódy slúžia na podriadenie rozvojových krajín záujmom vyspelých kapitalistických štátov, umožňujú pokračovať v ich vykorisťovaní v čase, keď sa koloniálna sústava imperialismu rozpadla. Treba však súčasne vidieť, že poskytnuté úvery sú do určitej miery katalyzátorom rozvoja ekonomiky rozvojových krajín, aj keď — podobne ako v minulosti — v deformovanej podobe. Vyplýva to napokon z toho, že vykorisťovanie rozvojových krajín vyspelými kapitalistickými štátmi — ak má byť účinné — vyžaduje v rozvojových krajinách určitý stupeň rozvoja výrobných síl, rozvinutú infraštruktúru, určitý stupeň rozvoja vnútorného trhu. Pravda, zahraničný kapitál podporuje rast výrobných síl v rozvojových krajinách len do tej miery, ktorá nevyvoláva radikálne zmeny vo výrobných vzťahoch. Naopak, základným cieľom je udržať v nich a upevniť *kapitalistické* výrobné vzťahy.

Celkove teda činnosť medzinárodných finančných a úverových inštitúcií plne slúži záujmom monopolistického kapitálu. Tieto inštitúcie, ktoré sa zaoberajú „pomocou“ rozvojovým krajinám, sú nástrojom prenikania vyspelých kapitalistických štátov do rozvojových krajín, sú nástrojom ich zahranično-ekonomickej expanzie.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФОРМЫ ГОСУДАРСТВЕННО-МОНОПОЛИСТИЧЕСКОГО КАПИТАЛИЗМА (ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В ТОРГОВОЙ И ФИНАНСОВОКРЕДИТНОЙ ОБЛАСТИ В ОТНОШЕНИИ ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН К РАЗВИВАЮЩИМСЯ СТРАНАМ)

ШИБЛ, Драгош

Статья разделена на три части: 1. Существо, причины и цели государственно-монополистических вмешательств на международном поле, 2. международное регулирование торговых отношений — ГАТТ, 3. международное регулирование финансово-кредитных отношений. Группа Мирового банка.

Автор исходит из того, что объективной основой развития международных форм государственно-монополистического капитализма является высокая степень обобществления капиталистического процесса воспроизводства в мировом масштабе. Стимулирующее влияние на его развитие оказывается ростом силы мирового социализма, развитием народноосвободительного движения и распадом колониальной системы империализма и некоторыми

дальнейшими влияниями. Это регулирование имеет ограниченный, глубоко конфликтный характер, отражает деятельность противоположных сил и интересов в мировой капиталистической системе как целом и также в отдельных ее частях.

Автор показывает, каким образом в своей истории ГАТТ постепенно изменялся от инструмента американской экспансии на инструмент решения острых торгово-политических противоречий между главными империалистическими государствами.

Принципы неравенства, которыми особенно негативно постигнуты развивающиеся страны, анализируются также и в связи с взглядом на деятельность так наз. группы Мирового банка. Деятельность последнего иллюстрируется новейшими данными.

Автор в заключении статьи подчеркивает, что анализированные международные торговые, финансовые и кредитные учреждения вполне служат интересам монополистического капитала, что они являются орудием проникания империалистических стран в развивающиеся страны, орудием их внешнеэкономической экспансии.

INTERNATIONAL FORMS OF STATE-MONOPOLY CAPITALISM (THEIR ASSERTION IN TRADE, FINANCIAL AND CREDIT AREAS IN RELATIONSHIPS OF IMPERIALIST STATES TOWARDS DEVELOPING COUNTRIES)

ŠíBL, Drahoš

This article is divided into three parts: 1. The essence, causes and goals of state-monopoly interferences on an international field. 2. The international regulation of trade relationships — GATT. 3. The international regulation of financial and credit relationships — a group of the World Bank.

The author based his analysis on the fact that an objective basis for the development of international forms of state-monopoly capitalism consist in a high degree of socialization of the capitalist reproduction process in the world scale. Growth in the power of the world's socialism, development of the national liberation movement and desintegration of the imperialistic colonial system as well as some other factors have a stimulating effect on its development. This regulation has a restricted and deeply conflict character; it reflects the action of antithetic forces and interests in the world's capitalist system in the whole, as well as in its individual parts.

The author indicates on the fact that the GATT in its history has been gradually changing from an instrument of American expansion to a mean for solving sharp trade and political contradictions between main imperialist states.

Principles of inequality, which especially negatively affect developing countries, are analyzed by the author in connection with a look on activity of the group of the World Bank. Its activity the author illustrates by newest data.

In the conclusion the author underlines that international commercial, financial and credit institutions analyzed in the article fully serve to the interests of monopoly capital and they represent a mean for penetration of imperialist countries into developing countries and a mean of their foreign economic expansion.

Prehľad a informácie

Prognózy obyvateľstva do roku 2000 a vývoj obyvateľstva v poprodukčnom veku

KRČ, Rudolf

Jedným z najvážnejších problémov vývoja československej ekonomiky v najbližších rokoch je problém pracovných síl. Obidva posledné zjazdy KSČ — XIV. i XV. — venovali otázke obmedzenosti zdrojov pracovných síl a ich racionálnemu využitiu dostatok pozornosti. Riešením týchto problémov sa priamo alebo nepriamo zaoberajú prakticky i všetky plenárne zasadnutia ÚV KSČ a KSS. Niemenej vážnym problémom je však i postupné starnutie našej populácie. Tento problém bol dosiaľ pomerne silne akútny v ČSR. V ostatných rokoch sa však tempo starnutia aj tu spomaľuje.

V SSR zatiaľ nie je tento problém taký naliehavý. Avšak v prognostickom horizonte do roku 2000, napriek tomu, že populácia v podstate nebude starnúť, očakávajú sa pomerne veľké prírastky v skupine osôb v poprodukčnom veku. V našom príspevku poukážeme na vývoj skupiny obyvateľstva v poprodukčnom veku na Slovensku v kontexte prognóz obyvateľstva SSR do roku 2000.¹ Absolútny rast skupiny obyvateľstva bude prinášať celý rad nových a nie vždy ľahkých úloh v oblasti sociálnej starostlivosti. Na druhej strane však môže i táto skupina obyvateľstva predstavovať doplnkový zdroj pracovných síl, pravda, to bude znova vyžadovať, aby sa pre pracujúcich z tejto skupiny obyvateľstva vytvorili vhodné podmienky na ich zotrvanie a efektívne využitie v pracovnom procese.

¹ Používané údaje sú z prognózy obyvateľstva (včítane migrácie obyvateľstva zo SSR do ČSR a medzi slovenskými krajinami), ktorú vypracoval Slovenský štatistický úrad v r. 1974 pod názvom *Vývoj obyvateľstva, cenových a spoločne hospodáriacich domácností do roku 2000 za SSR a kraje*.

1. Charakteristické črty celkového vývoja obyvateľstva SSR do roku 2000

V roku 2000 by obyvateľstvo Slovenska malo dosiahnuť takmer 6 miliónov (tab. 1). Najväčšie absolútne prírastky obyvateľstva sa očakávajú podľa vypracovaných prognóz v päťročí 1975—1980. Po tomto období sa očakávajú prírastky s klesajúcou tendenciou. K zmene začne prichádzať zhruba v období 1990—1995 (spomalenie poklesu tempa rastu). V období rokov 1955—2000 sa znovu očakáva absolútny prírastok takmer rovnaký ako v päťročí 1975—1980.

Tabuľka 1

Prognóza obyvateľstva SSR vcelku a zmeny v rokoch 1975—2000 (k 31. 12.)

Rok	Celková populácia	Absolútne zmeny za päťročné obdobie	Index rastu	Zrýchlenie
1970	4 539 890	—	—	—
1975	4 767 184	227 294	105,01	—
1980	5 024 269	257 085	105,39	+ 0,38
1985	5 262 323	238 054	104,74	- 0,65
1990	5 469 057	206 734	103,93	- 0,81
1995	5 680 228	211 171	103,86	- 0,07
2000	5 926 061	245 833	104,33	+ 0,47

Z tabuľky 2 zároveň vidieť, že najväčšia časť absolútneho prírastku obyvateľstva bude vo Východoslovenskom a potom v Stredoslovenskom kraji. Najnižšie prírastky budú v Západoslovenskom kraji. Pritom možno vidieť, že aj relatívne bude najvyšší rast práve vo Východoslovenskom kraji. Čiastočne rozdielne podľa krajov sú aj minimálne tempá rastu obyvateľstva. Najnižšie tempo rastu v Západoslovenskom kraji bude v období rokov 1985—1990, v Stredoslovenskom a Východoslovenskom v rokoch 1990—1995. V hlavnom meste Slovenska Bratislave sa očakáva najnižšie tempo rastu v rokoch 1990—1995. V absolútnych prírastkoch sa pokles zastaví vo všetkých krajoch už v rokoch 1990—1995, s výnimkou hlavného mesta Bratislavy, kde zmena v absolútnych prírastkoch má nastať zhruba až po roku 1955. Do roku 2000 pritom najrýchlejšie porastie obyvateľstvo hlavného mesta Bratislavy. Očakáva sa vzrast o 47,4 % (t. j. o 162 tisíc oproti roku 1975). Najväčší rast sa očakáva vo Východoslovenskom kraji, a to o 30,1 % (t. j. o 399 tisíc), kým v Stredoslovenskom kraji iba o 21,9 % (t. j. o 320 tisíc). Najmenší vzrast sa očakáva v Západoslovenskom kraji — iba o 17 % (t. j. o 279 tisíc), hoci ide o najväčší slovenský kraj. Západoslovenský a Stredoslovenský kraj zaznamenajú menší rast ako je za celé Slovensko, kde sa očakáva vzrast o 24,3 %.

Tabuľka 2

Vývoj obyvateľstva podľa krajov SSR od roku 1975 do roku 2000

Rok	K r a j					
	Hlavné mesto Bratislava			Západoslovenský kraj		
	obyvateľ- stvo celkom	absolútne zmeny za 5-ročné obdobie	index	obyvateľ- stvo celkom	absolútne zmeny obdobie za 5-ročné	index
1970	306 065	—	—	1 579 892	—	—
1975	341 068	35 003	111,44	1 639 613	59 721	103,78
1980	379 275	38 207	111,20	1 708 000	68 387	104,17
1985	413 596	34 321	109,05	1 766 454	58 454	103,42
1990	442 660	29 064	107,03	1 811 968	45 514	102,58
1995	471 405	28 745	106,40	1 859 336	47 368	102,61
2000	502 867	31 462	106,67	1 918 195	58 859	103,17
Rok	Stredoslovenský kraj			Východoslovenský kraj		
	obyvateľ- stvo celkom	absolútne zmeny za 5-ročné obdobie	index	obyvateľ- stvo celkom	absolútne zmeny obdobie za 5-ročné	index
1970	1 402 435	—	—	1 251 498	—	—
1975	1 461 979	59 544	104,25	1 324 524	73 026	105,84
1980	1 532 417	70 438	104,82	1 404 577	80 053	106,04
1985	1 598 861	66 444	104,34	1 483 412	78 835	105,61
1990	1 656 294	57 433	103,59	1 558 135	74 723	105,37
1995	1 714 332	58 038	103,50	1 635 155	77 020	104,94
2000	1 781 715	67 383	103,93	1 723 284	88 284	105,39

2. Prognózy obyvateľstva Slovenska podľa vekových skupín

Hlbší pohľad na vývoj obyvateľstva do roku 2000 dáva v tabuľke 3 prognóza obyvateľstva rozdeleného podľa troch skupín: obyvateľstvo vo veku predproduktívnom (0—14), produktívnom (15—59 u mužov a 15—54 u žien) a v poproduktívnom veku (60/55 a vyššie).

Všimnime si tendencie vývoja v jednotlivých vekových skupinách. Podiel skupiny osôb v predproduktívnom veku (0—14 ročných) sa bude pravdepodobne pohybovať na hranici 24—28 % z celkového počtu obyvateľov. Najvyšší podiel tejto skupiny bude okolo roku 1985. Po tomto roku začne pokles, ktorý bude najvyšší okolo roku 2000, keď deti budú predstavovať asi 24,2 % celkovej populácie. Absolútne bude táto skupina rásť zhruba do roku 1990. V nasledujúcich desiatich rokoch by mal byť počet obyvateľov v tejto vekovej skupine nižší ako v roku 1985. Znižovanie podielu detskej zložky obyvateľstva po roku 1985 bude sprevádzané zvyšovaním podielu obyvateľstva v produktívnom veku na celkovej populácii.

Skupina osôb v produktívnom veku bude absolútne rásť až do roku 2000. Z 2553 tisíc osôb v roku 1970 vzrastie na 3523 tisíc osôb v roku

T a b u l k a 3

Rozdelenie populácie podľa vekových skupín

Rok 21.12.	Obyvateľstvo celkom		v tom vo vekovej skupine					
			0—14 rokov		muži 15—59 rokov ženy 15—54 rokov		muži 60 rokov ženy 55 rokov	
	absolútne	v %	absolútne	v %	absolútne	v %	absolútne	v %
1970	4 539 890	100,0	1 239 782	27,3	2 453 465	56,2	746 643	16,5
1975	4 767 184	100,0	1 249 363	26,2	2 750 486	57,7	767 335	16,1
1980	5 024 269	100,0	1 350 778	26,9	2 879 735	57,3	793 756	15,8
1985	5 262 323	100,0	1 459 166	27,7	2 943 810	56,0	859 347	16,3
1995	5 469 057	100,0	1 466 796	26,8	3 098 506	56,7	903 755	16,5
1990	5 680 228	100,0	1 416 149	24,9	3 325 195	58,6	938 884	16,5
2000	5 926 061	100,0	1 434 524	24,2	3 523 270	59,5	968 267	16,3

2000. Najvyššie absolútne prírastky budú koncom storočia v päťročí 1990—1995 okolo 227 tisíc, v rokoch 1995—2000 asi 198 tisíc. Relatívne bude podiel tejto skupiny na celkovej populácii klesať až zhruba do roku 1985. Po tomto roku sa bude vďaka pravdepodobnému priaznivému vývoju v skupine detí v rokoch 1973—1985 tento podiel postupne zvyšovať, až v roku 2000 dosiahne maximum 59,5 % celkovej populácie.

Pomerne najstabilnejší vývoj sa očakáva v skupine osôb v poproduktívnom veku. Podiel tejto vekovej skupiny obyvateľstva sa bude pohybovať na hranici 15,8—16,5 %, teda v rozpätí ani nie 1 %. To však neznamená, že táto skupina nerastie. Práve naopak, tempo rastu tejto skupiny je rýchlejšie ako tempo rastu skupiny osôb do 14 rokov. V porovnaní s rokom 1970 bude v roku 2000 počet osôb v poproduktívnom veku vyšší o 29,7 %, kým v detskom veku o 15,7 %. Najviac vzrastie skupina osôb v produktívnom veku, a to o 38,0 %. Zaujímavý je pritom pohľad na absolútne prírastky. V päťročí 1975—1980 sa očakáva najvyšší absolútny prírastok 129 tisíc osôb v produktívnom veku, kým v päťročí 1980—1985 najväčšie prírastky budú pravdepodobne v skupine detí do 14 rokov, asi 108 tisíc osôb. V týchto rokoch sa očakáva aj absolútne najvyšší prírastok osôb v poproduktívnom veku, a to približne 56 tisíc. Táto skupina bude vzrastať v ostatných päťročiach zhruba o 30—45 tisíc osôb. Zvlášť dôležité je i to, že zatiaľ čo vývoj v skupine detí je značne rozkolísaný, objavuje sa aj absolútny pokles v rokoch 1990—1995. Skupina osôb v produktívnom veku sa bude vyvíjať striedavo, napríklad v rokoch 1980—1985 sa rast spomalí — prírastok bude iba 64 tisíc osôb oproti predchádzajúcemu päťročiu, kde sa očakáva prírastok 129 tisíc osôb. Vývoj v skupine osôb v poproduktívnom veku vykazuje do roku 1985 zrýchlenie, od tohto roku až do konca storočia zaznamená spomalenie: v päťročí 1975—1980 bude absolútny prírastok 26 tisíc, 1981—1985

Tabuľka 4

Prognóza osôb v poprodukčnom veku 60/55 podľa krajov (retazové indexy)

Rok	Slovensko		Bratislava		Západoslovenský kraj		Stredoslovenský kraj		Východoslovenský kraj	
	absolútne	tempo rastu	absolútne	tempo rastu	absolútne	tempo rastu	absolútne	tempo rastu	absolútne	tempo rastu
1970	746 643	—	46 987	—	284 806	—	229 706	—	185 144	—
1975	767 335	102,8	53 041	112,9	288 185	101,2	234 881	102,3	191 228	103,3
1980	793 756	103,4	60 719	114,5	292 402	101,5	241 336	102,7	199 281	104,2
1985	859 347	108,3	70 653	116,4	309 739	105,9	260 521	107,9	234 406	109,6
1990	903 755	105,2	76 515	108,3	319 133	103,0	273 701	105,1	218 434	107,3
1995	938 884	103,9	80 810	105,6	325 044	101,9	284 850	103,8	248 980	106,2
2000	968 267	103,1	86 052	106,5	331 637	102,0	291 989	102,8	258 589	103,9

prírastok 65 tisíc, 1986–1990 už len 44 tisíc, 1991–1995 iba 35 tisíc a 1966–2000 dokonca len 29 tisíc.

Koncom storočia bude skupina osôb v poproduktívnom veku predstavovať asi 968 tisíc osôb. V priebehu prognostického obdobia bude treba riešiť oproti roku 1975 sociálne, zdravotné a ekonomické problémy ďalších viac ako 200 tisíc osôb, čo predstavuje z celkového prírastku obyvateľstva Slovenska vo výške 1 159 mil. osôb viac ako 17 %.

3. Prognóza staršieho obyvateľstva podľa krajov

Z celkového počtu osôb v poproduktívnom veku na Slovensku absolútne i relatívne najväčší počet bude v Západoslovenskom kraji (od 34 do 38 % z celkového počtu za Slovensko). To, pravda, nie je prekvapujúce, pretože Západoslovenský kraj je podľa počtu obyvateľstva najväčší. Rozdiely medzi kraji sa objavujú vo vývoji relatívnych podielov a v tempách rastu (tab. 4). Počet starších obyvateľov bude najrýchlejšie vzrastať v hlavnom meste Slovenska — tempá rastu sa budú pohybovať v hraniciach 5,6–16,4 %, potom nasleduje Východoslovenský kraj — tempá rastu budú v hraniciach 3,9–9,6 %. V Stredoslovenskom kraji sa budú tempá rastu pohybovať v hraniciach 2,7–7,9 %, kým v Západoslovenskom kraji v hraniciach 1,5–5,9 %. Vo všetkých slovenských krajoch bude maximálny počet osôb vo veku 60, príp. 55 rokov a starších v roku 2000, keď v Západoslovenskom kraji bude 332 tisíc, v Stredoslovenskom 292 tisíc a vo Východoslovenskom 258 tisíc starších osôb. Za prognózované obdobie sa očakávajú najväčšie absolútne prírastky starších osôb vo Východoslovenskom kraji 67 tisíc, v Stredoslovenskom 57 tisíc, v Západoslovenskom 43 tisíc a v hlavnom meste Bratislave 33 ti-

Tabuľka 5

Podiel mužov v krajoch na počte starých obyvateľov

Rok	Slovensko		Bratislava		Západoslovenský kraj		Stredoslovenský kraj		Východoslovenský kraj	
	absolútne	v %	absolútne	v %	absolútne	v %	absolútne	v %	absolútne	v %
M u ž i										
1970	280 903	37,6	16 300	34,7	108 673	38,2	85 895	37,4	70 035	37,8
1975	302 378	39,4	19 623	37,0	114 652	39,8	92 948	39,6	75 155	39,3
1980	284 320	35,8	20 734	34,1	105 720	36,2	86 831	36,0	71 025	35,6
1985	316 484	36,8	25 322	35,8	114 268	36,9	96 554	37,1	80 340	36,8
1990	338 935	37,5	27 994	36,6	119 966	37,6	103 481	37,8	87 494	37,3
1995	358 168	38,1	29 715	36,8	124 142	38,2	109 476	38,5	94 835	38,1
2000	367 072	37,9	30 823	35,8	126 360	38,1	111 887	38,3	98 002	37,9
Ž e n y										
1970	465 740	62,4	30 687	65,3	176 133	61,8	143 811	62,6	115 109	62,2
1975	464 957	60,6	33 418	63,0	173 533	60,2	141 933	60,4	116 073	60,7
1980	509 436	64,2	39 985	65,9	186 682	63,8	154 523	64,0	128 246	64,4
1985	542 863	63,2	45 331	64,2	195 471	63,1	163 967	62,9	138 094	63,2
1990	564 820	62,5	48 521	63,4	199 167	62,4	170 220	62,2	146 912	62,7
1995	580 716	61,9	51 095	63,2	200 902	61,8	174 574	61,5	154 145	61,9
2000	601 195	62,1	55 229	64,2	205 277	61,9	180 102	61,7	160 587	62,1

síc. Pritom je dôležité, že tendencia rastu podielu starších osôb je jednoznačná v hlavnom meste Bratislave. Podiel starších osôb v Bratislave bude predstavovať v roku 2000 8,9 % celkového počtu starších osôb na Slovensku (v roku 1975 iba 6,9 %). Jednoznačne klesajúcu tendenciu má podiel osôb v tejto skupine v Stredoslovenskom a Západoslovenskom kraji, kým vo Východoslovenskom sa tento podiel zvyšuje.

Ak si všimame štatistické údaje podľa pohlavia, na Slovensku sa zvýši podiel starších žien zo 60,6 % v roku 1975 na 62,1 % z celkového počtu starších osôb v roku 2000 (tab. 5). U mužov sa počet absolútne zvýši z 302 tisíc na 367 tisíc t. j. o 65 tisíc, kým u žien zo 465 tisíc na 601 tisíc, t. j. o 136 tisíc. Najvyšší rast v % sa u mužov i u žien očakáva v Bratislave, potom vo Východoslovenskom a Stredoslovenskom kraji, najnižší v Západoslovenskom kraji. Z hľadiska štruktúry najvyšší podiel starších mužov je spočiatku (1975) v Západoslovenskom kraji, Stredoslovenskom a napokon vo Východoslovenskom kraji. V Bratislave v roku 1975 bolo relatívne najviac starších žien (z počtu starších osôb v kraji). V roku 2000 sa poradie krajov v štruktúre trochu zmení, najviac starších mužov v % z celkového počtu starších osôb v kraji bude v Stredoslovenskom kraji.

Tabuľka 6

Prognóza vývoja v skupine mužov starších ako 60 rokov

Rok	Veková skupina											
	60—64 roční		65—69 roční		70—74 roční		75—79 roční		80—84 roční		85 roční	
	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %
1970	102 608	36,53	78 048	27,78	54 286	19,33	27 760	9,88	12 398	4,41	5 803	2,07
1975	97 574	32,26	87 584	28,97	60 052	19,86	36 279	12,00	15 179	5,02	5 710	1,89
1980	69 717	24,52	82 983	29,19	67 210	23,64	38 939	13,70	18 950	6,67	6 521	2,29
1985	117 041	36,98	60 422	19,09	64 927	20,52	45 257	14,30	20 752	6,56	8 085	2,55
1990	113 620	33,52	100 829	29,75	47 929	14,14	43 455	12,82	24 151	7,13	8 951	2,64
1995	110 622	30,89	99 162	27,69	80 778	22,55	33 811	9,44	23 567	6,58	10 228	2,85
2000	106 004	28,88	96 475	26,28	79 513	21,66	56 020	15,26	18 989	5,17	10 071	2,75

Tabuľka 7

Prognóza vývoja v skupine žien starších ako 55 rokov

Rok	Veková skupina													
	55—59 ročné		60—64 ročné		65—69 ročné		70—74 ročné		75—79 ročné		80—84 ročné		85 ročné	
	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %	abso- lútne	v %
1970	115 238	24,74	112 363	24,13	92 782	19,92	71 851	15,43	42 286	9,08	20 965	4,50	10 255	2,20
1975	84 087	18,08	108 977	23,44	102 616	22,07	78 776	16,94	53 778	11,57	25 742	5,50	10 981	2,36
1980	144 262	28,32	79 457	15,60	98 599	19,35	86 525	16,98	57 703	11,33	31 206	6,13	11 684	2,29
1985	137 962	25,41	136 701	25,18	72 586	13,37	83 175	15,32	64 026	11,79	33 829	6,23	14 584	2,69
1990	132 491	23,46	130 865	23,17	124 466	22,04	61 966	10,97	61 288	10,85	37 611	6,66	16 133	2,85
1995	127 625	21,98	126 099	21,71	119 819	20,63	105 803	18,22	46 915	8,08	36 008	6,20	18 447	3,18
2000	136 986	22,79	121 500	20,21	115 378	19,19	101 937	16,96	78 844	13,11	28 524	11,74	18 026	3,00

4. Vývoj obyvateľstva v skupine osôb v poproduktívnom veku podľa päťročných vekových skupín

Už pri hrubom porovnávaní jednotlivých skupín obyvateľstva (tab. 5) sme videli, že v skupine osôb starších ako 60/55 rokov sa do roku 2000 očakáva ďalší vzrast počtu a podielu starších žien tak vcelku za Slovensko, ako aj podľa jednotlivých krajov. Roztriedenie celej tejto skupiny podľa pohlavia a podľa päťročných vekových skupín ukazujú ďalšie rozdiely (tab. 6 a 7).

Absolútne najvyšší počet mužov i žien až do roku 2000 sa očakáva v skupine od 60–64 rokov u mužov a 55–59 rokov u žien. Zároveň vidieť, ako boli tieto skupiny poznamenané dvoma svetovými vojnami. V skupine mužov 60–64 ročných vidieť pomalý pokles v roku 1980 — ide o ročníky, ktoré sa narodili v rokoch 1915–1920 a v rokoch 1939–1945 boli najviac postihnuté účasťou v II. svetovej vojne. Menej, ale predsa výrazne to vidieť i v skupine žien 60–64 ročných. Tieto vplyvy sa potom logicky prejavujú aj v ďalších rokoch a vekových skupinách.

Z údajov uvedených v tabuľkách 6 a 7 zároveň vidieť, že maximálne najvyššie počty starších osôb možno očakávať:

v skupine 60—64 ročných	mužov v roku 1990 — 113,6 tisíc osôb;
	žien v roku 1985 — 136,7 tisíc osôb;
55—59 ročných	žien v roku 1980 — 144,3 tisíc osôb;
v skupine 65—69 ročných	mužov v roku 1990 — 100,8 tisíc osôb;
	žien v roku 1990 — 124,5 tisíc osôb;
v skupine 70—74 ročných	mužov v roku 1995 — 80,7 tisíc osôb;
	žien v roku 1995 — 105,8 tisíc osôb;
v skupine 75—79 ročných	mužov v roku 2000 — 56,0 tisíc osôb;
	žien v roku 2000 — 78,8 tisíc osôb;
v skupine 80—84 ročných	mužov v roku 1990 — 24,2 tisíc osôb;
	žien v roku 1990 — 37,6 tisíc osôb;
v skupine 85 a starších	mužov v roku 1995 — 10,2 tisíc osôb;
	žien v roku 1955 — 18,4 tisíc osôb.

Dôležité sú aj rozdiely v tempách rastu jednotlivých päťročných vekových skupín do roku 2000. Najrýchlejšie porastú skupiny najstarších osôb — 85 ročných a starších — vzrast až o 76,4 % u mužov a 64,2 % u žien. Veľmi silne vzrastie skupina mužov 75–79 ročných až o 54,4 % a žien v tom istom veku o 46,6 %.

Absolútne údaje zároveň ukazujú, že do roku, v ktorom sa v príslušnej 5 ročnej vekovej skupine dosiahne maximum, treba riešiť v každej skupine ekonomické, sociálne a zdravotné problémy zhruba pre ďalších 20 tisíc osôb (v skupinách 60–80 ročných mužov a žien), resp. 5–12

tisíc osôb v skupine 80 ročných a starších. Výnimku tvorí skupina žien 55—59 ročných, u ktorých len v roku 1975—1980 (v roku 1980 maximálny počet) sa očakáva prírastok až 60 tisíc. Tento prírastok je taký vysoký predovšetkým z toho dôvodu, že po prvej svetovej vojne došlo k populačnej explózií, ktorá nasledovala po nízkych populačných ročníkoch narodených počas I. svetovej vojny (vidieť to na úbytku žien 55—59 ročných v päťročí 1970—1975).

Vývoj v tejto skupine žien je charakteristický aj tým, že nižší počet 55—59 ročných žien v roku 1975 bol dôsledkom nízkych populačných ročníkov počas prvej svetovej vojny a očakávalo sa, že v roku 1975 sa počet žien v tejto vekovej skupine zníži oproti roku 1970 o 31 tisíc osôb. Po prvej svetovej vojne došlo k spomínanej populačnej explózií, preto je aj prírastok žien uvedenej vekovej skupiny v období 1976—1980 taký vysoký. V tomto zmysle bude treba vysvetliť prírastok 60 tisíc týchto žien v nasledujúcom päťročí.

5. Prognóza najstaršej vekovej skupiny — osôb starších ako 80 rokov

Kým osoby v poproduktívnom veku, zhruba až do 80 rokov, predstavujú v určitom zmysle aj doplnkový zdroj pracovných síl a nevyžadujú až takú mimoriadne veľkú sociálnu a zdravotnú starostlivosť, osoby staršie ako 80 rokov sú prakticky jednoznačne odkázané na zvláštnu starostlivosť vo všetkých smeroch. Do roku 2000 sa očakáva, že v tejto skupine dôjde tiež k pomerne veľkému vzrastu (tab. 8). Celkove vzrastie táto skupina najstarších osôb o 18 tisíc, do roku 1995 vzrastie o 30,6 tisíc. Pritom najväčší vzrast sa pochopiteľne očakáva vo vekovej skupine 80—84 ročných — do roku 2000 vzrastie o 21 tisíc. Vo vekovej skupine 85 a starších sa maximálny počet osôb očakáva v roku 1995 — vzrast oproti roku 1975 o 12 tisíc osôb.

Záverom k prognózam starších osôb — t. j. osôb vo veku 60—85 a starších — možno povedať, že v prognostickom období do roku 2000

Tabuľka 8

Prognózy osôb starších ako 80 rokov

Rok	Vekové skupiny		Celkový počet osôb starších
	80—84 roční	85 a starší	
1975	40 921	16 691	57 612
1980	50 156	18 205	68 361
1985	54 581	22 669	77 250
1990	61 762	25 084	86 846
1995	59 575	28 675	88 250
2000	47 513	28 097	75 610

síce nepríde k starnutiu populácie na Slovensku, ale absolútne pribudne približne 200 tisíc osôb, z ktorých značná časť, 18 tisíc — v rokoch maxima (1995) až 30 tisíc — bude plne odkázaná na pomoc mladšej generácie a našej socialistickej spoločnosti. Naša spoločnosť si túto skutočnosť plne uvedomuje. Vyjadrené je to aj v Smernici pre hospodársky a sociálny rozvoj ČSSR v rokoch 1975—1980, prijatej na XV. zjazde KSČ, kde sa doslovne hovorí: ...„v starostlivosti o obyvateľstvo, ktoré sa nemôže zúčastniť na pracovnom procese, nadviazať na zdokonalený, široko rozvinutý systém sociálneho zabezpečenia a komplexne ho zabezpečovať. Postupne, podľa rozvoja hospodárstva zlepšovať starostlivosť o rodiny s deťmi, o zabezpečenie v starobe a nemoci. Naďalej utvárať hmotné a morálne podmienky pre spoločenskú podporu rodičovstva, pracujúcich matiek, starých a invalidných občanov...“ a ...„rozširovať kapacity ústavov sociálnej starostlivosti pre starých a invalidných občanov a ďalšie vhodné formy sociálnych služieb, najmä opatrovateľskú službu.“²

² XV. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Pravda 1976, s. 180.

Tendencie a perspektívy vedeckotechnickej spolupráce členských štátov RVHP s rozvojovými krajinami

STREPETOVÁ, Margarita Petrovna

1978, č. 1 s. 56-66

Desaťročia samostatného rozvoja krajín „tretieho sveta“ presvedčivo ukázali správnosť názorov tých vedcov a pokrokových činiteľov, ktorí vyzdvihovali vybudovanie vlastného vedeckotechnického potenciálu a rozvoj vedy ako jednu z podmienok národnej obrody rozvojových krajín. Orientácia na dovoz zahraničnej techniky, technológie a poznatkov nevyhnutných pre rozvoj — názor, ktorý bol veľmi rozšírený v 50. rokoch — nevedela k očakávaným výsledkom, nevyvolala podstatné zmeny v hospodárstve týchto krajín, nenapomáhala dosahovanie hospodárskej samostatnosti. Táto orientácia, naopak, priviedla len k novej forme závislosti rozvojových krajín od zahraničných dodávateľov, spôsobila technologickú závislosť krajín „tretieho sveta“ na úseku modifikovanej kapitalistickej deľby práce na jednej strane, a na druhej strane, vytvorenie enkláv modernej priemyselnej výroby v ekonómii rozvojových krajín nedostatočne spojených s národným hospodárstvom ako celkom.

V súlade s rozvojom procesu industrializácie, s vybudovaním nových priemyselných odvetví, s rastom dovozu zahraničnej techniky a technológie rozvojové krajiny sa stále viac presvedčajú o tom, že musia mať vlastnú vedeckotechnickú základňu a národnú vedeckotechnickú inteligenciu. Industrializácia, podstatou ktorej je systematické využívanie vedy a techniky vo výrobnom procese, vynútila si sformovanie vnútorného mechanizmu, ktorý je schopný určovať, akú techniku tieto krajiny potrebujú, ako ju treba prispôbiť špecifickým miestnym podmienkam, ako ju ďalej rozvíjať a zdokonaľovať. Preberanie zahraničnej techniky a technológie a jej rozsiahle využívanie v jednotlivých krajinách je v priamej závislosti od existencie vedeckotechnickej infraštruktúry, ktorá by bola schopná preberať vedeckotechnické poznatky materializované v tejto technike. Takto vonkajšie i vnútorné faktory rozvoja nevyh-

nutne vyvolávajú vybudovanie vlastného vedeckotechnického potenciálu, ktorý je súčasťou racionálneho národohospodárskeho komplexu.

Poznatky o nevyhnutnosti vybudovať a sformovať vedeckotechnický potenciál viedli k tomu, že v rozvojových krajinách sa v poslednom období venuje stále väčšia pozornosť rozvoju vedy, výskumnej, konštrukčnej a experimentálnej základne. Zvyšuje sa podiel výdavkov určených na tieto účely, vypracúvajú sa plány vedeckého rozvoja a systému prípravy národných technických kádrov. Hľadajú sa spôsoby vypracovania vedeckej politiky v jednotlivých krajinách, s cieľom efektívne využívať vedu a techniku v rozvoji výrobných síl pri riešení celkových národohospodárskych problémov a jednotlivých konkrétnych úloh národného rozvoja.

Je prirodzené, že v podmienkach súčasnej vedeckotechnickej revolúcie sa rozvoj vedy v krajinách „tretieho sveta“ nemôže uskutočňovať autarkicky, bez spojenia s rozvojom vedy vo svete. Využívanie vedeckých poznatkov, rozsiahla medzinárodná vedeckotechnická spolupráca má pre rozvojové krajiny osobitný význam. Skúsenosti jednotlivých priemyselne vyspelých krajín môžu do značnej miery uľahčiť dosiahnutie vytýčených cieľov, môžu byť podstatným príspevkom pri realizácii úloh na tomto úseku v jednotlivých rozvojových krajinách. Medzinárodná vedeckotechnická spolupráca, organizovaná na zásadách rovnoprávnosti a vzájomnej výhodnosti, sa môže stať nielen doplnkovým faktorom pri riešení aktuálnych úloh rozvojových krajín, ale mení sa na nevyhnutný predpoklad ich splnenia. Túto pozitívnu úlohu môže však medzinárodná spolupráca splniť len v tom prípade, keď sa pri jej realizácii berú do úvahy podstatné záujmy zúčastnených strán, keď prispieva k odstraňovaniu nerovnoprávných a vykorisťovateľských vzťahov medzi krajinami a k zmene systému medzinárodnej kapitalistickej deľby práce.

V poslednom období sa rozvojové krajiny aktívne zapojili do boja za prestavbu medzinárodných hospodárskych vzťahov. Program o nastolení nového medzinárodného ekonomického poriadku, s ktorým vyšli rozvojové krajiny, odráža zákonité požiadavky a úsilie krajín „tretieho sveta“ stať sa rovnoprávnymi partnermi v sústave hospodárskych vzťahov medzi krajinami. V Deklarácii o nastolení nového medzinárodného ekonomického poriadku, predloženej krajinami „tretieho sveta“ a prijatej na VI. špeciálnom zasadnutí OSN v apríli 1974, sa hovorí, že nový medzinárodný ekonomický poriadok sa musí zakladať „... na spravodlivosti, skutočnej rovnosti, vzájomnej jednote záujmov a spolupráci všetkých štátov bez ohľadu na spoločensko-ekonomické zriadenie, musí odstrániť nerovnosť a skončiť s doteraz jestvujúcou nespravodlivosťou, umožniť likvidáciu zväčšujúceho sa rozdielu medzi vyspelými a rozvojovými krajinami, zabezpečiť stále rýchlejší ekonomický a sociálny rozvoj vo svete a spravodlivosť pre súčasnú i budúce generácie...“ [1].

Socialistické krajiny tým, že svoje vzťahy s rozvojovými krajinami rozvíjajú na základe zásad rovnoprávnosti, rešpektovania suverenity a územnej celistvosti, nezasahovania do vnútorných záležitostí a vzájomných výhod, už dávno fakticky napomáhajú uvádzanie týchto zásad do života v oblasti medzinárodných vzťahov, a tým prispievajú k nastoleniu nového ekonomického poriadku.

Vo Vyhlásení vlády ZSSR o prestavbe medzinárodných hospodárskych vzťahov sa hovorí, že základné záujmy socialistických a rozvojových štátov na úseku ozdravovania celej sústavy medzinárodných ekonomických vzťahov — ich prestavby na demokratickom a spravodlivom základe — sú v podstate v súlade [2]. Sovietsky zväz preto s pochopením pristupuje k rozsiahlemu programu opatrení obsiahnutých v *Deklarácii*, ktorá odráža naliehavé a dlhodobé záujmy rozvojových krajín, podporuje ich zásadné zameranie, poskytuje týmto krajinám rozsiahlu hospodársku pomoc v procese dosahovania ekonomickej nezávislosti.

Politika, ktorú v tejto oblasti uskutočňujú socialistické krajiny, sa koncentrovane prejavuje v rozširovaní a zdokonaľovaní ekonomických vzťahov medzi socialistickými a rozvojovými krajinami. Od druhej polovice 60. rokov spolupráca medzi týmito dvoma skupinami krajín nadobúda nové črty a je účelne usmerňovaná sústavou určitých organizačných a hospodárskych opatrení.

Poskytovanie pomoci pri budovaní odvetvových alebo národohospodárskych komplexov v rozvojových krajinách je jedným zo základných smerov spolupráce socialistických krajín s rozvojovými štátmi.¹

Budované odvetvové a národohospodárske komplexy zahrňujú širokú sieť vedeckotechnickej infraštruktúry, ktorá pozostáva z vedeckovýskumných ústavov, laboratórií, projekčno-konštrukčných organizácií a ďalších ústavov a inštitúcií zaoberajúcich sa organizáciou vedeckotechnických informácií a medzinárodnou činnosťou v oblasti výmeny vedeckých poznatkov. Okrem vedeckých, výskumných a projekčných stredísk socialistické krajiny budujú vysoké školy s moderným zariadením a laboratóriami, stredné odborné školy s profilom úzko spojeným so zameraním rozvoja ekonomiky, v súlade s plánom rozvoja vedy a techniky.

Projekčný ústav hutníckeho priemyslu v Indii, vybudovaný v spolupráci so ZSSR, sa stal hlavným projekčným strediskom pre toto odvetvie. Vedeckovýskumný ústav kovoobrábacích strojov v Indii (v Bengalure), ktorý vybuďovalo Československo, vyvíja nové typy sústruhov pre strojársky priemysel. Za pomoci Poľska bol vybudovaný Ústredný projekčný ústav pre lodiarsky priemysel (tiež v Indii) [5]. Sovietsky zväz podľa dohody s UNESCO poskytuje Indii pomoc pri výstavbe a začatí činnosti deviatich vedeckých stredísk pri viacerých indických univerzitách. Ide o vedecké strediská na úseku prírodných vied.

Alžírsko ropné a textilné stredisko v Alžíri, ktoré pozostáva z ústavu ropy a plynu, inžiniersko-textilného oddelenia, naftovej a textilnej priemyslovky, bolo vybudované za pomoci Sovietskeho zväzu. Okrem toho sa v Alžírsku buduje vysoká škola banská

¹ K tejto otázke pozri podrobnejšie [3 a 4].

a hutnícka, banská a hutnícka priemyslovka a vysoká škola hydrotechnická a melioračná, dokončuje sa vysoká škola technická, ktorá je budovaná v rámci maďarsko-alžírskych spolupráce [6]. Alžírsko uzavrelo s Poľskom kontrakt o výstavbe vysokej školy lodnej. Počet pracovních síl zamestnaných v alžírskom priemysle sa za obdobie rokov 1977—1980 má zvýšiť na 350 000 osôb. Na zabezpečenie normálnej činnosti priemyselných podnikov podľa minimálnych prognôz ministerstva priemyslu do roku 1980 má v nich pracovať 14 000 inžinierov a administratívnych pracovníkov, 40 000 technikov a majstrov a 100 000 kvalifikovaných robotníkov [7]. Za predpokladu plného využitia projektovanej kapacity vysokých a stredných odborných škôl, ktoré boli v Alžírsku vybudované za pomoci ZSSR, môžu tieto školy pokryť viac než jednu tretinu potreby vysokokvalifikovaných a takmer jednu pätinu stredných kvalifikovaných kádrov v priebehu plánovaného obdobia.

Známe sú i ostatné vysoké a stredné školy, ktoré už zabezpečujú potreby rozvoja ekonomiky jednotlivých rozvojových krajín výchovou národných technických a pedagogických kádrov. Napríklad v Indii je už v prevádzke Indický technologický inštitút v Bombaji, päť samostatných fakúlt a štyri priemyslovky. Technologický inštitút v Raguine (Barma), polytechnický inštitút v Kábule (Afganistan), v Bahr-Dare (Etiópia) a v Konakry (Guinea), vysoká škola inžinierska v Tunise (Tunisko) a ďalšie, ktoré sú prvými vysokými školami tohto druhu v uvedených krajinách.

Členské štáty RVHP vybuvovali a budujú v rozvojových krajinách celkom 180 škôl rôzneho typu. Tento počet zahŕňa 24 vysokých škôl a fakúlt a vyše 125 učňovských škôl a odborných učilíšť. Kapacita vysokých škôl je vyše 19 000 študentov, stredných — vyše 8000 študentov a odborných učilíšť a učňovských škôl 30 000 — 35 000 kvalifikovaných robotníkov a majstrov [8]. Vybudované vysoké školy a priemyslovky sú moderné a vybavené zariadením na úrovni najnovších vedeckých a technických poznatkov. Organizáciu vyučovacieho procesu, vypracovanie učebných programov a výučbu v týchto zariadeniach zabezpečujú vysokokvalifikovaní učitelia z členských štátov RVHP, ktorí súčasne pripravujú národné kádre, aby ich v budúcnosti mohli nahradiť. Príprava pedagogických kádrov a postupné nahradenie expertov, pedagógov a inštruktorov národnými kádrmi je jednou z hlavných úloh pomoci v oblasti prípravy kvalifikovaných národných kádrov.

Významnú pomoc socialistické štáty poskytujú rozvojovým krajinám i na úseku formovania výchovno-vzdelávacích sústav, pri prestavbe ještvujúcich a zriaďovaní špeciálnych orgánov zaoberajúcich sa problémami výchovy v týchto krajinách.

Bulharskí experti napríklad vypracovali základy celoštátnej vzdelávacej sústavy Konžskej ľudovej republiky; pre Tunisko vypracovali projekty sociálnej výstavby (typových škôl, nemocníc a pod.) [9]. Maďarsko poskytuje významnú pomoc Peru v oblasti rozvoja osvetu a zdravotnej starostlivosti [10]. Sovietski experti, ktorí pôsobia prostredníctvom UNESCO v Indii, poskytujú účinnú pomoc pri vypracovaní a realizácii obsahovej reformy indickej školskej sústavy. Reforma predpokladala zavedenie prírodovedných disciplín do výučby na školách, prehĺbenie poznatkov z hľadiska obsahu, zaradenie súčasných tém, modernizáciu učebných textov v súlade s požiadavkami rozvíjajúceho sa moderného priemyslu a poľnohospodárstva. Realizácia reformy sa zabezpečovala rôznymi formami zvyšovania kvalifikácie školských pedagogických pracovníkov, ako aj prípravou pedagógov na učiteľských a pedagogických inštitútoch a učiteľov experimentálnych škôl, ktoré začali vyučovať podľa nových programov. Pri vypracovaní a realizácii reformy experti vychádzali zo sovietskych skúseností, pričom prihliadali na miestne osobitosti. Táto rozsiahla činnosť sa uskutočňovala v spoluprá-

ci s indickými odborníkmi tak, aby v budúcnosti mohli samostatne a v plnom rozsahu realizovať reformy v celoštátnom meradle a poskytovať pomoc na tomto úseku iným rozvojovým krajinám.

Výstavba škôl rôzneho typu a prestavba výchovno-vzdelávacej sústavy rieši jednu z popredných úloh v krajinách „tretieho sveta“ — prípravu kvalifikovaných kádrov vedeckotechnickej inteligencie. Túto oblasť pomoci jednotlivým rozvojovým krajinám dopĺňajú ďalšie formy prípravy národných kvalifikovaných kádrov, uskutočňovanej v zahraničí. Ide predovšetkým o štúdium na vysokých, stredných, odborných, prípadne iných školách, výchovu vedeckých aspirantov, zvyšovanie kvalifikácie rôznymi stážami vo výrobných podnikoch a iných inštitúciách a organizáciách v členských štátoch RVHP, výmenou skúseností, dokumentácie a ďalšie formy pomoci rozvojovým krajinám.

Komplexný prístup socialistických krajín na úseku hospodárskej a technickej spolupráce s rozvojovými krajinami umožňuje súčasne riešiť celý rad sociálnych problémov. Ide o rast zamestnanosti, likvidáciu nezamestnanosti, zlepšenie štruktúry pracovných síl a v konečnom dôsledku i zvýšenie životnej úrovne obyvateľstva.

Napríklad bhilajský metalurgický kombinát v Indii zamestnáva 50 000 osôb. V blízkosti budovaných podnikov sa realizuje rozsiahla výstavba sídlisk, vrátane občianskej vybavenosti. Hutnícky závod v Pakistane, ktorý sa buduje za pomoci Sovietskeho zväzu, bude znamenať pracovnú príležitosť pre 10 000 Pakistancov. Súčasne s výstavbou závodu sa buduje mesto, ktoré má mať 350 000 obyvateľov [11]. Kombinát na výrobu armatúr v Alžírsku budovaný za pomoci NDR pri prevádzke na plnú kapacitu bude zamestnávať 2000 osôb [12]. Veľké a stredné podniky, ktoré vybuďovalo Československo v rozvojových krajinách k začiatku roka 1975, zabezpečili zamestnanie 50 000 pracovníkom [13]. Rast zamestnanosti, ktorý sa dosiahol do určitej miery uvádzaním do prevádzky objektov vybudovaných v rámci spolupráce s členskými štátmi RVHP, je v súčasnom období jedným zo základných činiteľov hospodárskeho rastu v rozvojových krajinách.

Súčasne s budovaním modernej ekonomiky sa v rozvojových krajinách formuje materiálno-technická základňa ako predpoklad pre rozvoj vlastnej vedy. Budovanie moderných priemyselných odvetví ovplyvňuje ostatné odvetvia ekonomiky tým, že sa vytvárajú podmienky pre zavádzanie výsledkov vedeckotechnického pokroku do všetkých odvetví národného hospodárstva, dochádza k zmene štruktúry ekonomiky jednotlivých krajín, čo prispieva k zapojeniu rozvíjajúcej sa ekonomiky do medzinárodnej delby práce na zásele rovnoprávnosti, vrátane delby práce v oblasti rozvoja vedy a techniky. Vedeckovýskumné ústavy i ďalšie články modernej vedeckej infraštruktúry vytvárajú morálne a materiálne podnety pre vedcov rozvojových krajín na rozvíjanie vedeckej činnosti v národných vedeckých inštitútoch. Prestavba výchovno-vzdelávacej sústavy má za následok hlboké kvalitatívne zmeny v samom vzdelávaní, ako aj v úlohe vzdelania v rozvojových krajinách. Činnosť expertov — pedagógov — zo socialistických krajín napomáha osvojenie metodologických základov socialistickej pedagogiky v školských zaria-

deniach rozvojových krajín, formovanie vzdelania založeného na vedeckej pedagogike zohľadňujúcej výchovu, vzdelanie a osvojenie poznatkov potrebných na účelné vedecké usmerňovanie všestranného rozvoja ľudskej osobnosti. Prírodné vedy, ktoré vyučujú experti z členských štátov RVHP, prispievajú k rozširovaniu svetového názoru žiakov, pomáhajú im odhaliť dve základné charakteristiky sveta — jeho materiálnosť a dialektiku vývoja. Osobitne aktuálnym pre rozvojové krajiny je princíp polytechnického charakteru vzdelania, ako predpoklad účinnosti prestavby vzdelania v súlade so sociálnymi a ekonomickými požiadavkami a súčasne jeden z predpokladov rozvoja ekonomiky. Princíp polytechnického charakteru, neustále spájanie študovaného materiálu s prácou, využívanie laboratórnych a praktických prác napomáha aktivizáciu myslenia žiakov a rozvoj tvorivého prístupu k riešeniu problémov. Socialistické krajiny tým pomáhajú pri vytváraní podmienok pre formovanie určitého sociálno-ekonomického prostredia v rozvojových krajinách, ktoré je nevyhnutným predpokladom pre rozvoj vlastnej vedy a rast jej úlohy v procese prestavby zaostalej ekonomiky.

Záujmy socialistických a rozvojových krajín potvrdzujú účelnosť organizácie spolupráce vytváraním vzájomne sa dopĺňajúcich štruktúr v odvetvovom i národohospodárskom meradle. Aby sa tento cieľ mohol dosiahnuť, je nevyhnutná obojstranná koordinácia politiky dlhodobého charakteru, ktorá je založená na spoločnom úsilí partnerov, predovšetkým na medzištátnej úrovni. Dôležitou súčasťou tejto politiky je vedeckotechnická spolupráca, úloha ktorej sa v celkovej sústave spolupráce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami bude neustále zvyšovať.

Vzťahy medzi členskými štátmi RVHP a rozvojovými krajinami rozvíjajúce sa v rámci vedeckotechnickej spolupráce sa stále viac vyčleňujú ako samostatná forma spolupráce, ktorú usmerňujú medzivládne dohody. Na hľadanie možností rozširovania tejto spolupráce, ako na realizáciu jednotlivých konkrétnych opatrení sa vytvárajú osobitné spoločné komisie pre vedeckotechnickú spoluprácu; v niektorých prípadoch táto problematika je zahrnutá do činnosti komisií pre hospodársku a vedeckotechnickú spoluprácu. V rámci činnosti týchto medzivládnych komisií sa podpisujú bežné a perspektívne plány vedeckotechnickej spolupráce v základnom výskume, v rozvoji aplikovaných vied a techniky, zdravotníctva, poľnohospodárstva a pod. Organizácia vedeckotechnickej spolupráce prevažne na medzivládnej úrovni napomáha urýchlené riešenie mnohých problémov spojených s rozširovaním vedeckotechnického pokroku v rozvojových krajinách. V podmienkach rozvíjajúcej sa ekonomiky môže len štát realizovať komplex opatrení zameraných na zavádzanie výtvarných vied a techniky do praxe, zabezpečiť financovanie vedeckovýskumných prác, realizovať opatrenia v oblasti masovej prípravy kvalifikovaných národných kádrov. Okrem toho spolupráca nadobúda plánovitý charakter, ktorý umožňuje koordináciu plánov roz-

voja vedy a techniky s rozvojom ekonomiky rozvojových krajín vcelku a vyčleniť prioritné úlohy na úseku spoločných výskumov zainteresovaných krajín.

Niektoré rozvojové krajiny, najmä krajiny, ktoré dosiahli určitý stupeň rozvoja i v spomínanej oblasti, začínajú rozvíjať vedecký výskum v hlavných oblastiach vedeckotechnického pokroku (atómová energetika, elektronika a pod.). I v týchto krajinách však existuje veľká disproporcija v rozdeľovaní finančných a materiálových zdrojov medzi základným výskumom na jednej strane a aplikovaným výskumom a vývojom na druhej strane. Na aplikovaný výskum sa spravidla vyčleňuje najmenej prostriedkov určených na vedeckovýskumné práce. Vysvetľuje sa to viacerými objektívnymi príčinami. Je to predovšetkým preto, že výsledky sa spravidla nevyužívajú v širšom meradle rozvojových krajín. Rozvoj vedeckovýskumných prác v hlavných oblastiach vedeckotechnického pokroku je podmienený jednak otázkou prestíže, jednak úsilím čo najskôr vytvoriť podmienky pre rozvoj kooperácie s vyspelými krajinami na úseku rozvoja vedy a techniky. Takýto stav môže mať negatívne dôsledky pri formovaní a ďalšom rozvoji vedeckovýskumnej činnosti v rozvojových krajinách. V tejto oblasti má veľký význam pomoc pri riešení problémov súvisiacich s organizáciou a plánovaním vedeckého výskumu v súlade so súčasnými požiadavkami, konkrétnymi podmienkami a špecifickými osobitosťami jednotlivých krajín.

Ako príklad možno uviesť účasť sovietskych vedcov a odborníkov na vypracúvaní perspektívneho plánu vedeckého rozvoja v Ghane, na plánovaní a organizácii vedeckej činnosti so zreteľom na požiadavky rozvoja priemyslu a poľnohospodárstva v Egyptskej arabskej republike, pri organizácii výskumu prírodných zdrojov v Guinei, na zostavovaní plánu rozvoja krajiny a výrobných síl v Líbyi [14].

Spolupráca rozvojových krajín so socialistickými prispieva k formovaniu národnej vedeckej politiky rozvojových krajín, k vymedzeniu priorít v oblasti základného a aplikovaného výskumu a vývoja, ku koordinácii činnosti vedeckých pracovísk s hlavnými úlohami sociálneho a ekonomického rozvoja. Členské štáty RVHP prihliadajú na uvedené momenty pri spolupráci s rozvojovými krajinami na úseku rozvoja vedy. Usilujú sa o diferencovaný prístup vo vzťahu k jednotlivým krajinám v snahe čo najviac zohľadňovať ich osobitosti. Dohody o vedeckotechnickej spolupráci postupne zahrňujú ďalšie oblasti, stále častejšie sa rozširujú na výrobnú sféru, napomáhajú upevňovať spojenie vedy s výrobou, zavádzanie technických poznatkov do výroby a pod.

Napríklad protokol o vedeckotechnickej spolupráci medzi Bulharskom a Indiou na roky 1976-1977, podpísaný v Delhi, predpokladá spoločný výskum na úseku spracovania nerastných surovín, boja s koróziou, výroby zariadení pre potravinársky priemysel, využívanie liečivých rastlín, výroby pesticídov a pod. Okrem toho sa strany dohodli o spoločnom vypracovaní projektu na výstavbu výpočtových stredísk v tretích krajinách [15].

Úspešne sa rozvíja spolupráca Indie s NDR vo výskume horných vrstiev atmosféry. Táto spolupráca sa začala rozvíjať otvorením vedeckovýskumného strediska pre výskum horných vrstiev atmosféry v Indii. Toto stredisko bolo vybudované za pomoci NDR a bolo prvým strediskom tohto druhu v Ázii. Činnosť strediska sa zameriava aj na výskum fyzikálnych a chemických zmien v ionosfére, čo má význam pre rozvoj rádiodokomunikácie [16].

V rámci platnej československo-indickej dohody o využívaní atómu na mierové účely sa rozvíja kooperácia pri výskume problémov jadrovej energetiky, využívaním atómu v zdravotníctve a v poľnohospodárstve [17].

Spolupráca pri využívaní atómovej energie na mierové účely sa v pomerne veľkom rozsahu rozvíja medzi socialistickými a rozvojovými krajinami na základe dvojstranných dohôd a aj prostredníctvom Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu. Sovietsky zväz poskytol pomoc pri výstavbe atómových reaktorov v Egypte a Ghane. Na základni atómového reaktora v oblasti Káhiry sa vytvorilo rádiaoizotopové stredisko, v ktorom pracujú vedci z Alžírsku, Tuniska, Líbie, Sudanu, Maroka, Ghany, Kenye, Senegal, Ugandy a z ďalších krajín. Okrem toho za účasti ZSSR boli vybudované zdravotnícke rádiologické strediská v Maroku, rádiaoizotopové laboratóriá v Egypte, Alžírsku, Sudane, Nigérii, Tunisku a v Maroku.

Vedeckotechnická spolupráca ZSSR s Iránom zahŕňa viaceré okruhy problémov dotýkajúce sa záujmu obidvoch strán. Je to problematika ochrany vôd Kaspického mora pred znečistením, problémy rozvoja poľnohospodárstva a seizmológie [18].

Vedecké styky Sovietskeho zväzu s Indiou zahŕňujú základný výskum, rozvoj aplikovaných vied a techniky, zdravotníctvo, poľnohospodárstvo, vzdelanie a ďalšie oblasti. V prehlásení o ďalšom rozvoji priateľstva a spolupráce medzi ZSSR a Indiou sa hovorí, že obidve strany sa zhodujú v názoroch o užitočnosti jestvujúcich mnohostranných vzťahov v oblasti vedeckotechnickej spolupráce [19].

Rozsiahle vedeckotechnické styky s Indiou má Československo. Vo vedeckovýskumnom ústave kovoobrábacích strojov, ktorý ČSSR vybuodovala v Indii, ako aj v ostatných vedeckovýskumných ústavoch obidvoch krajín, rozvíja sa rozsiahla spolupráca v oblasti aplikovaných výskumov formou spoločného riešenia úloh, výmenou odborníkov, uskutočňovaním konzultačných stretnutí expertov a účasťou na technických a vedeckých konferenciách. Zúčastnené strany sa dohodli aj o spoločnej príprave technicko-ekonomických referátov, o výmene informácií o patentoch a licenciách a o ich využívaní [20].

Socialistické a rozvojové krajiny doteraz vytvorili základ pre ďalší rozvoj vedeckotechnickej spolupráce v oblasti rozvoja základných vied, ako aj na úseku aplikovaného výskumu a vývoja. Prax ukazuje, že v počiatočnom štádiu rozvoja vedy väčší efekt pre národnú ekonomiku majú účelové aplikované výskumy a vývoj, ktoré významne urýchľujú prenikanie vedeckotechnického pokroku do hospodárstva rozvojových krajín. Spoločné riešenie výskumných úloh a vývoja v takých odvetviach ekonomiky, ako je hutníctvo, strojárstvo, energetika, ropný a plynárenský, chemický, uhoľný a ostatný ťažobný priemysel, poľnohospodárstvo, vzdelávanie a príprava kádrov, by mohlo do značnej miery rozšíriť a prehĺbiť vedeckotechnickú spoluprácu medzi socialistickými a rozvojovými krajinami.

Veľké možnosti na tomto úseku otvára Komplexný program socialistickej ekonomickej integrácie, ktorý zdôraznil, že členské štáty RVHP „budú aj naďalej rozvíjať ekonomické a vedeckotechnické vzťahy s inými krajinami nezávisle od ich spoločenského zriadenia na základe rovnoprávnosti, vzájomných výhod a rešpektovania zvrchovanosti. Pritom budú prikladať osobitný význam ďalšiemu rozširovaniu obchodu a hos-

podárskej a vedeckotechnickej spolupráce s rozvojovými krajinami“ [21]. Problematika spoločného výskumu, ktorú obsahuje Komplexný program, v oblasti rozvoja vedy a techniky zahŕňa viaceré výskumy, ktoré už dosiahli určitý stupeň rozvoja v jednotlivých rozvojových krajinách a sú predmetom vedeckotechnickej spolupráce členských štátov RVHP s rozvojovými krajinami. Ide o riešenie problémov ochrany prírody, výskumy v biofyzike, šľachtenie a vytvorenie vysoko úrodných odrôd a hybridov, výskum morí a oceánov z hľadiska využitia ich minerálnych a biologických zdrojov; vypracovanie opatrení na ochranu kovov pred koróziou, zavádzanie atómovej energie v priemyselnom rozsahu do národného hospodárstva rozvojových krajín a iné. Zapojenie rozvojových krajín do riešenia spomínaných a niektorých ďalších vedeckotechnických problémov by súčasne napomáhalo osvojeniu si výsledkov rozvoja vedeckotechnického pokroku, aktivizáciu vedeckotechnickej spolupráce so socialistickými krajinami. Formy účasti rozvojových krajín na riešení týchto problémov môžu byť rozdielne a budú závisieť od krajiny, sféry výskumu a jeho konečného cieľa. V členských štátoch RVHP v súvislosti s riešením úloh základného výskumu sú dosť rozšírené vedecko-koordináčny strediská. Ich funkciu spravidla plní hlavný projekčný ústav alebo organizácia jednej zo zúčastnených strán, ktorá má nevyhnutnú základňu. Koordináčny stredisko pripravuje programy výskumov, nadväzuje zmluvné kooperačné vzťahy medzi výskumnými organizáciami a poskytuje nevyhnutnú pomoc pri plnení plánovaných úloh. Ako účinná forma sa využíva aj vytváranie medzinárodných vedeckovýskumných kolektívov, ktoré sa formujú na príslušnej základni v jednej zo zúčastnených krajín a majú dočasný charakter. Ich činnosť financujú krajiny formou členských príspevkov. Tieto kolektívy sú medzistupňom pri prechode k zložitejším a stabilnejším formám vedeckotechnickej spolupráce, ako sú spoločné medzinárodné laboratóriá a oddelenia, ako aj medzinárodné ústavy a projekčno-konštrukčné organizácie. Prvým medzinárodným ústavom bol, teraz už na celom svete známy, Spojený ústav jadrových výskumov, neskôr sa vytvoril Ústav RVHP pre štandardizáciu, Medzinárodné stredisko vedeckotechnických informácií a ďalšie.

V počiatočných etapách sa rozvojové krajiny môžu zapojiť do riešenia jednotlivých tém obojstranného záujmu prostredníctvom organizačných foriem vytvorených vo vedeckotechnickej spolupráci členských krajín RVHP. V budúcnosti, v súlade s dozrievaním zodpovedajúcich materiálnych a intelektuálnych podmienok v rozvojových krajinách, bude sa prechádzať k hľadaniu nových foriem, ktoré by odrážali osobitosti spolupráce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami a umožnili dosiahnuť jej stabilitu a vysokú efektívnosť pre zúčastnené strany.

Uzatváranie osobitných dohôd medzi RVHP a rozvojovou krajinou typu „RVHP — krajina, ktorá nie je členom RVHP“, otvára nové možnosti pre rozširovanie vzťahov vrátane oblasti vedy a techniky.

Takéto dohody boli uzavreté s Irakom v júli 1975 a Spojenými štátmi mexickými v auguste toho istého roku. V komisiách pre spoluprácu vytvorených na základe týchto dohôd boli schválené pracovné plány na rok 1977, ktoré predpokladajú praktické opatrenia na rozvoj spolupráce medzi RVHP a Irakom a Mexikom.

Na rokovaniach skupiny expertov členských štátov RVHP v Mexiku na základe návrhov o možných oblastiach spolupráce obojstranného záujmu, vypracovaných týmito expertmi, bol vyjadrený predpoklad, že v súčasnej etape rozvoja je nevyhnutné sústrediť úsilie na rozvoj vzťahov týkajúcich sa nevelkého okruhu otázok. Preto zástupcovia členských štátov RVHP v zmiešanej komisii predložili návrh, aby sa mnohostranná spolupráca organizovala utvorením dvoch pracovných skupín:

1. Pracovná skupina pre vedeckotechnickú spoluprácu, činnosť ktorej sa bude zameriavať na získanie nových druhov pesticídov a vývoj ochrany rastlín, zvýšenie výživnej hodnoty potravín a na rozpracovanie opatrení na ochranu životného prostredia.

2. Pracovná skupina pre spoluprácu v rybolove, vrátane spoločného výskumu na tomto úseku (určenie zásob rýb, zdokonaľovanie pracovných prostriedkov pre rybolov a pod.).

Pracovné skupiny budú predkladať návrhy zmiešanej komisii, ktorá pre zainteresované krajiny vypracuje konkrétne odporúčania. Tieto by mali byť predpokladom pre uzatváranie dohôd na rôznych úrovniach — vlád, ministerstiev, medzi hospodárskymi a vedeckotechnickými organizáciami členských štátov RVHP a Mexika na dvojstrannom a mnohostrannom základe.

V podobnej dohode s Irakom sa už určili konkrétne odbory, v ktorých sa má spolupráca rozvíjať. Ide o ropný a plynársky priemysel, poľnohospodárstvo a zahraničný obchod. Problémy spojené s rozvojom týchto odborov sa tiež stanú predmetom spoločných výskumov zúčastnených strán.

Spolupráca v oblasti rozvoja vedy a techniky založená na mnohostrannom základe môže významne urýchliť zavádzanie najnovších vedeckotechnických poznatkov do hospodárstva rozvojových krajín využívaním možností vedeckotechnickej špecializácie a skúseností členských štátov RVHP.

Určitým prínosom pre rozšírenie vedeckotechnickej spolupráce medzi socialistickými a rozvojovými krajinami by mohlo byť využívanie Osobitného fondu pre úverovanie opatrení súvisiacich s poskytovaním hospodárskej a technickej pomoci rozvojovým krajinám, ktorý bol zriadený pri Medzinárodnej investičnej banke RVHP. Z prostriedkov osobitného fondu sa môžu financovať spoločné projekty realizované v rámci mnohostrannej činnosti „RVHP — rozvojové krajiny“, alebo v oblasti rozvoja vedeckotechnickej spolupráce medzi jednotlivými krajinami.

Druhým spoločným fondom členských štátov RVHP, ktorý rozširuje možnosti členských štátov RVHP s rozvojovými krajinami na úseku prípravy národných kvalifikovaných kádrov, je štipendijný fond RVHP, zriadený v roku 1974. Z prostriedkov tohto fondu sa poskytujú štipendiá od r. 1974/1975. Fond bol pôvodne určený na štipendium študentov z rozvojových krajín na vysokých školách v členských krajinách RVHP, avšak od roku 1976/1977 podľa želania rozvojových krajín sa tento fond môže používať i na štipendiá na štúdium na stredných odborných školách, ako aj v postgraduálnych formách [22]. V priebehu piatich rokov sa majú poskytnúť štipendiá 2000—2500 študentom. Štipendijný fond umožní komplexnú prípravu kvalifikovaných kádrov pre jednu krajinu, ktorá má veľký nedostatok odborníkov rôznych profesií, alebo súčasné

prípravu odborníkov jednej profesie pre potreby niekoľkých krajín. Okrem toho prispeje k lepšiemu využitiu špecializácie jednotlivých členských krajín RVHP v príprave kádrov pre rozvojové krajiny na rôznych úrovniach.

V podmienkach vedeckotechnickej revolúcie, ktorá v súčasnom období v stále väčšej miere určuje hospodársky rozvoj, spolupráca členských štátov RVHP s rozvojovými krajinami v rozvoji vedy a techniky je významným prínosom pri riešení hospodárskych a sociálnych problémov krajín „tretieho sveta“ prispieva k odstraňovaniu hlbokej priepasti medzi vyspelými a rozvojovými krajinami, ku konsolidácii svetových hospodárskych vzťahov na základe zásad spravodlivosti, rovnoprávnosti a vzájomných výhod. Vedeckotechnická spolupráca medzi týmito skupinami krajín, ktorá sa rozvíja na dvojstrannom a mnohostrannom základe, pomáha mladým štátom pri formovaní národných výchovno-vzdelávacích sústav na súčasnej úrovni, rozvíjať vlastnú vedu, vedeckotechnickú infraštruktúru, čo je nevyhnutnou podmienkou nielen nezávislého vnútorného rozvoja, ale aj pripojenia sa k svetovému vedeckotechnickému pokroku.

Preložila I. Tomková

Literatúra

- [1] Dokument OON A/RES/3201 (S—VI), 9. mája 1974, s. 1.
- [2] Pravda, Moskva, 5. 10. 1976.
- [3] Kolektív: Socialističeskaja ekonomičeskaja integracija i sotrudničestvo s razvivajuščimisja stranami. Moskva, Nauka 1975.
- [4] ZEVIN, L. Z.: Economic Cooperation of Socialist and Developing Countries: New Trends. Moscow, Nauka 1976.
- [5] Kolektív: Socialističeskaja ekonomičeskaja integracija i sotrudničestvo s razvivajuščimisja stranami. Moskva, Nauka 1975, s. 180—181.
- [6] Magyarország, Budapest 15. 8. 1976.
- [7] La formation des hommes clef du développement industrial. 1974, č. 77, s. 12.
- [8] Kolektív: Naučno-techničeskij progress i razvivajuščijesja strany. Moskva, Nauka 1976, s. 107, 109.
- [9] Kolektív: Strany Jevropy i razvivajuščijesja strany. Borba za novyje meždunarodnyje ekonomičeskije otnošenija. Beograd, 1975, s. 237—238.
- [10] Népszabadság, Budapest, 30. 1. 1976.
- [11] Azija i Afrika segodnja, Moskva 1975, č. 7, s. 20.
- [12] Ekonomičeskije sotrudničestvo stran-členov SEV. Moskva 1976, č. 3, s. 85.
- [13] Biuleteň innostrannoj komerčeskoj informacii (BIKI). Moskva, 21. 12. 1974.
- [14] Azija i Afrika segodnja, Moskva 1976, č. 5, s. 20.
- [15] Rabotničesko delo, Sofia, 21. 10. 1976.
- [16] Times of India, Delhi 11. 3. 1972.
- [17] Práce, Praha, 17. 6. 1972.
- [18] Priloženije k MEMO, Moskva, 1976, č. 8, s. 145.
- [19] Pravda, Moskva, 14. 6. 1976.
- [20] BIKI, Moskva, 14. 6. 1973.
- [21] Komplexný Program ďalšieho prehlbovania a zdokonaľovania spolupráce a rozvoja socialistickej ekonomickej integrácie členských krajín RVHP. Príloha Pravdy, 7. augusta 1971.
- [22] Vnešňaja trgovľa, Moskva, 1975, č. 1, s. 24—25. Pravda, Moskva, 10. 7. 1976.

ТЕНДЕНЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН СЭВ С РАЗВИВАЮЩИМИСЯ СТРАНАМИ

СТРЕПЕТОВА, Маргарита Петровна

В предложенной статье рассматриваются вопросы дальнейшего расширения и совершенствования сотрудничества между социалистическими и развивающимися странами. Автор указывает, что мировая наука может внести существенный вклад в реализацию внутринациональных усилий развивающихся стран, превратиться в необходимую препосылку успешного решения задач, стоящих перед ними. Однако, эту свою роль она может осуществить лишь при организации сотрудничества с учетом коренных интересов участвующих сторон, способствующих установлению нового международного экономического порядка.

Постоянно расширяющиеся экономические связи между социалистическими и развивающимися странами создают условия для дальнейшего усовершенствования взаимосотрудничества и углубления всех его форм. Научно-техническое среди них получает дальнейшее развитие и превращается в самостоятельное направление, имеющее определенные тенденции и широкие перспективы. Автор останавливается на некоторых из них, показывает их значение для обеих сторон и возможности включения экономики развивающихся стран в сферу международного разделения труда, в том числе и научно-технического.

TENDENCIES AND PERSPECTIVES OF THE SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL COOPERATION BETWEEN THE CMEA COUNTRIES AND DEVELOPING COUNTRIES

STREPETOVA, Margarita Petrovna

This article is concerned with problems of further widening and improvement of cooperation between socialist and developing countries. The author indicates that the world science can mean a significant contribution for developing countries in their effort for generation of necessary assumptions for a successful solution of problems, which stand before the people of these countries. The international scientific and technological cooperation can fulfill its task in this area only in the case, when in the process of its realization animate interests of all participants and their share an establishment of a „new international economic order“ are taken into account.

Increasing economic contacts between socialist and developing countries generate conditions for further improvements of their mutual cooperation and deepening of all of its forms. The scientific and technological cooperation develops very rapidly and changes into an independent form of cooperation characterized by certain tendencies and perspectives. The author of this article analyzes some concrete forms of the scientific and technological cooperation and indicates on their importance for the both sides and on possibilities of joining the economics of developing countries in the system of the international labour division, including the labour division in the area of the development of science and technology.

Recenzie a bibliografia

RIPP, Gejza: *Politická ekonómia a ideológia*. Bratislava, Pravda 1977. 384 s.

Prenikanie ideológie vykorisťovateľských tried do teórie a ideológie robotníckeho hnutia priamo, a najmä maloburžoáznym sprostredkúvaním, pokusy o paralyzovanie teoretického nástroja robotníckej triedy a jej teoretické odzbrojenie a prinavrátanie robotníckeho hnutia pod egidu buržoázneho duchovného obzoru ako predpoklad politického ovládania tohto hnutia buržoáziou, sú sprievodným javom marxizmu odvtedy, čo sa ako teória robotníckej triedy emancipoval od buržoáznej politickej ekonómie, filozofie a utopického socializmu, t. j. od obdobia samotného zrodu marxizmu.

Týmto úsilím a pokusmi najmä v súčasnej epoche, v ktorej pramení už nielen jednoducho z gnozeologických a triednych zdrojov, ale predovšetkým z organizovaného, uvedomele vedeného ideologického boja a naberá pestrosť a novosť foriem a novú intenzitu aj kvalitu („autentickým“ Marxom proti marxizmu-leninizmu), systémom najnovších buržoázných a maloburžoázných postupov vo falšovaní a deformovaní úloh marxistickej politickej ekonómie v poznávaní a premene spoločenských pomerov sa zaoberá práca

Gejzu Rippa *Politická ekonómia a ideológia*.¹

Pozornosť, ktorá sa v recenzovanej práci venuje vzťahu politickej ekonómie a ideológie, vystihuje logiku boja proti marxizmu-leninizmu. Je zameraná na úsilie triednych odporcov rozdeliť leninizmus a marxizmus, relativizovať rozdiely marxizmu a rôznych smerov buržoáznej ideológie, rozložiť vnútornú jednotku marxizmu-leninizmu, spochybníť jednotu marxistickej teórie a robotníckeho hnutia, vedy a ideológie, „zmodernizovať“ marxizmus-leninizmus tak, že prestane byť teóriou robotníckeho hnutia a stane sa „sebavyjadrením“ maloburžoázných elít.

Autor práce sleduje hlavné smery útokov vedených v duchu tejto logiky proti marxistickej politickej ekonómii a jej primárnym teoretickým a praktickým súvislostiam. Cez starostlivo skrývané triedne a ideologické zázemie týchto útokov preniká k ich teoreticko-metodologickým, gnozeologickým i historicko konkrétnym východiskám a ukazuje nielen to, ako je marxistická politická ekonómia — táto anatómia spoločnosti — pre triednych

¹ Práca vyšla v edícii Kritika buržoáznej ideológie a revizionizmu, v ktorej vychádzajú práce zamerané na kritiku koncepcií ideových odporcov socializmu v ekonomike, politike a ideológii. Z maďarského originálu Politikai gazdaságtan és ideológia (Budapest, Kossuth Kiadó 1973. 360 s.) preložil L. Greiner.

odporcov nepohodlná, ale aj to, ako je táto nepohodlná teória „teoreticky“ „upratávaná“ z vedy a zo života spoločnosti.

Rozsah konkrétnej problematiky, ktorej autor v práci venuje pozornosť, prakticky vylučuje čo len pokus informovať čitateľa recenzie o obsahu práce jeho interpretovaním. Preto si dovoľíme poukázať len na kľúčové otázky práce.

„Modernizácia“ Marxa v pomerne nedávnej minulosti začínala sa „modernizáciou“ samotného vzniku Marxa ako teoretika robotníckej triedy, začínala sa teda od prameňa. To sľubovalo úspech vo všetkých ostatných otázkach až po úplnú likvidáciu marxizmu. Preto je logické, že Ripp začína svoju prácu genézou marxizmu a tou úlohou, ktorú politická ekonómia v nej zohrala, a kritikou falšovania tejto genézy.

Pomerne veľkú pozornosť autor venuje (v prvej kapitole i v celej práci) konfliktu proletárskeho socializmu a maloburžoázneho socializmu. Veľmi poučná je interpretácia samotnej „prapôvodnej“ formy tohto konfliktu, t. j. formy zo 40. rokov minulého storočia. Hoci aj v tomto prípade ide predovšetkým o emancipáciu teórie robotníckej triedy od maloburžoázneho socializmu v genéze marxizmu, Marxove „zúčtovanie“ s maloburžoáznym socializmom (v Nemeckej ideológii a ďalších prácach rokov 1845–1848) nie je ani zďaleka len kritikou dávnych ideových smerov. Ja aj kritikou smerov „odumierajúcich“ a „oživujúcich“ odvtedy v závislosti od vývoja triednych a ideových protirečení, najmä však v závislosti od prílívov a odlívov revolučných vln. Ripp vo svojej práci poskytuje možnosť vidieť pramene i postup maloburžoázneho abstrahovania od vedeckej teórie socializmu a jej nahradzovanie „etickým socializmom“, „o-

pravdivým socializmom“ a najnovšími prúdmi maloburžoázneho socializmu, ktoré sa spája do „humanistického socializmu“ vrstiev a skupín usilujúcich sa v maloburžoáznom chápaní socializmu nachádzať ideologické vyjadrenie svojho odklonu od revolučného robotníckeho hnutia, s ktorým sa za určitých podmienok dočasne stretávali a spájali.

Zdanlivo je tento okruh recenzovanej práce politickej ekonómii vzdialený. No ak si uvedomíme, že hranica medzi vedeckým a maloburžoáznym socializmom vedie po línii základnej filozofickej otázky v chápaní spoločenského vývoja a v závislosti od jej riešenia je socializmus odvodzovaný buď z antropologických princípov rozvoja „ľudskej podstaty“ a etických princípov „humanizácie“, alebo je odvodzovaný ako nevyhnutný stupeň v prírodno-historickom procese, ktorý má čo povedať aj k ľudskej podstate, humanizmu, etike a pod., potom je zrejmé, že aj v týchto problémoch sa hovorí o politickej ekonómii. Mimoriadne cenné je poznanie, ktoré autor práce priam ponúka, poznanie, prečo každá forma maloburžoázneho socializmu od vzniku marxitickej politickej ekonómie programovo vyháňa zo svojich „posolstiev“ práve politickú ekonómiu a — pokiaľ môže — radšej sa jej vyhýba, prečo politicky a ekonomicky motivované postoje nositeľov maloburžoázneho socializmu sú síce v jeho pozadí a zákulisí, ale politická ekonómia je len na okraji jeho otvorenej pozornosti v zmysle teoretickej práce.

Predmetom autorovej pozornosti je aj frontálny útok odporcov marxizmu-leninizmu proti jeho výraznému špecifiku, ktoré spočíva v tom, že vedecká interpretácia spoločenských súvislostí a procesov je zároveň ideológiou masového hnutia, útok proti tomu, že fun-

kcia pochopenia sveta a jeho premeny tvoria v marxizme jednotu. Ripp uvádza, ako je táto jednota rozkladaná a z pozície empiricko-positivistickej metodológie je vede prisudzovaná funkcia poznávať a ideológii funkcia meniť (uchovávať) spoločenské pomery.

Oddeľovanie vedy a ideológie, odideologizovanie vedy a odvedenie ideológie, pokiaľ sa dotýka marxizmu, smeruje proti akcieschopnosti robotníckeho hnutia nielen priamo (hnutie bez teórie), ale aj sprostredkované cez teóriu tým, že takto otvorenými dverami prenikajú (či majú prenikať) do marxizmu samozvaní „odborníci“ na vedu a poznanie „ako také“, odborníci, ktorí tvoria „nezakotvenú vrstvu“, „vrstvu bez spätosti s triedou“, „spoločensky nezávislú inteligenciu“, ktorá marxizmus redukuje na sociológiu poznania. Ripp tiež ukazuje, ako sú tieto tendencie dopĺňované tendenciami k relativizmu v samotnej buržoáznej politickej ekonomii a relativistickou interpretáciou marxizmu a ako sú završované „odideologizovaním“ politickej ekonomie, „koncom ideologickej náказы“ v nej.

Koncepcia „konca ideológie“ dostáva najmä v moderných buržoáznych tendenciách v politickej ekonomii syntetické vyjadrenie a súčasne aj výraznú ideologickú a spoločensky veľmi praktickú funkciu. V nich je obsiahnutý protirevolučný zmysel „konca ideológie“ a fakticky koniec „konca ideológie“. Teórie industriálnej spoločnosti majú poskytovať práve buržoáznu platformu (ideológiu) ako všeobecnú pri posudzovaní spoločenského vývoja. Autor recenzovanej práce kriticky analyzuje nové javy v pomere buržoáznych teoretikov — predstaviteľov týchto tendencií — k spoločenským zmenám našej epochy. Jadrom sporu ne je premena kapitalizmu (už v Marxových časoch mnohí zistili, že kapi-

talizmus nie je pevný kryštál, ale organizmus schopný premeny), ale otázka, „aká“ premena a premena „na čo“. Odpovede J. K. Galbraitha, J. Tinbergena a F. Perrouxa sú čitateľovi — ekonómovi zaiste známe. Autor recenzovanej práce pozitívne oceňuje aj niektoré významné vedecké úspechy týchto teoretikov a niektoré také črty v ich prácach a postojoch, ktoré sú pre nositeľov maloburžoáznych smerov nepredstaviteľné. Osobitne vyzdvihuje to, že koncepcie týchto troch teoretikov ohrozujú aj tradičné pozície buržoáznej ideológie a že odhaľujú iluzórny charakter mnohých tvrdení súčasného buržoázneho chápania spoločnosti. Na pozadí niektorých Galbraithových stanovísk búrajúcich buržoázne ideologické ilúzie ukazuje Ripp aspoň v náznakoch na diferenciáciu v samotnej buržoáznej ideológii spojenej s politickou ekonomikou.

Recenzovaná práca venuje značnú pozornosť smeru revízie marxistickej politickej ekonomie a revízie vzťahu vedy a ideológie v marxistickej teórii „zlava“. Tento smer vystúpil do popredia v polovici 60. rokov vo Francúzsku a logikou každej revízie — cez príklon k maoizmu — sa oblúkom spojil s pravicovým revizionizmom v politických záveroch a v praxi triedneho boja. Tento smer, ktorý neostal len francúzskym javom, je spojený s menom L. Althussera. Vzhľadom na to, že v československých pomeroch posledných 10—15 rokov prevažoval v revízií marxizmu, včítane politickej ekonomie, pravicový revizionizmus programovo negujúci marxistickú politickú ekonomikou, smer revízie, v ktorom má hlavnú úlohu odvolávanie sa na Marxov Kapitál a ktorý je reprezentovaný Althusserovým programom „nového čítania“ Kapitálu a programom „Marxa — štrukturalistu“, ostal doteraz nášmu čitateľovi pomerne má-

lo známy. Autor recenzovanej práce oboznamuje čitateľa s východiskami, postupmi, charakteristickými črtami, smerovaním a zaradením Althusserovho ľavičiarkeho revizionizmu a „teoretického antihumanizmu“ a aj v tomto smere poznanie najmä nášho čitateľa podnetne obohacuje.

Vývoj spoločenských pomerov vo vyspelých kapitalistických krajinách v 60. rokoch uviedol do protikapitalistického pohybu rôzne vrstvy inteligencie. Ich cesta k marxizmu — u niektorých z nich a pod rôznymi vplyvmi — zdegenerovala však do tvorby „nového variantu“ marxizmu. Podobné úsilie — v tomto prípade na ceste od marxizmu — sa začalo prejavovať aj u niektorých skupín (vrstiev) inteligencie v socialistických krajinách. Sociálna štruktúra týchto pohybov „doľava“ a „doprava“ predurčila „nové“ riešenie historickej úlohy robotníckej triedy, vedúcej úlohy marxistickej strany, socialistickej revolúcie, rozvoja socialistickej spoločnosti a jej ekonomiky, koexistencie svetových sústav a pod. Sústave týchto „riešení“, často veľmi protichodných, nazvanej „neomarxizmus“, venuje Ripp pozornosť v najrozsiahlnejšej, najkomplikovanejšej a najaktuálnejšej poslednej kapitole recenzovanej práce, nazvanej *Politická ekonómia a „neomarxizmus“*. Napriek tomu, že tu autor pracuje s najnovšou, najširšou a tiež nie celkom vykryštalizovanou látkou, jeho vysoká informovanosť mu cez zložitosť problematiky a nejednoznačnosť mnohých smerovaní v rámci „neomarxizmu“ — umožnila vystihnúť a posúdiť základné charakteristiky a tendencie „neomarxizmu“:

a) premenu historického materializmu na sociológiu poznania a uskutočnenie tohto „manévru“ vyoperovaním politickoekonomického základu z historického materializmu;

b) konštruovanie protikladu Marxa humanistu a ekonóma a zatlačanie Marxa ekonóma do nepovšimnuteľného úzadia, vplyv tejto tendencie aj na Barana a Sweezyho a trockistické politickoekonomické zdroje tejto tendencie v prácach E. Mandela;

c) neomarxistickú interpretáciu vzťahu vedy a ideológie, ktorá ide až do polôh neprijateľných aj pre buržoáziu;

d) využitie skonštruovaného protirečenia Marxa ekonóma a humanistu k útoku proti vedeckému socializmu, využitie „humanistického“ variantu socializmu skonštruovaného — vraj — na Marxovi humanistovi k útokom proti výstavbe socializmu v socialistických krajinách;

e) technické chápanie prechodu k socializmu.

Recenzovaná práca, siahajúc — logicky, historicky a teoreticky — na horúcu problematiku funkcie marxistickej politickej ekonómie a jej súvislostí v spoločenskej teórii a praxi, mimoriadne intenzívne rezonuje (až na malé výnimky bez zjavného zámeru) s osobitosťami vývoja našich politicko-ekonomických pomerov a ich teoretického zobrazovania v posledných 10–15 rokoch. Význam a aktuálnosť Rippovej práce *Politická ekonómia a ideológia* sú práve v našich pomeroch a pre naše pomery mimoriadne vysoké napriek tomu, že táto práca vyšla u nás len v roku 1977 (v MLR v roku 1973). Aktuálnosť horúcej látky tejto práce určite sformuje nielen gnozeologicky založené čitateľské reageencie.

Význam toho, že táto práca u nás vyšla, je pochopiteľne v podstatnej závislosti od jej obsahového prínosu. S osobitosťou predmetu práce — kritikou analýzou predovšetkým maloburžoázneho úsilia o demontáž spoločenských súvislostí marxistickej politickej ekonómie — je spojená autorova interpretácia formovania, vzniku a vý-

voja marxistickej politickej ekonómie v marxizme-leninizme ako teórii a ideológii robotníckej triedy, nezastupiteľnosti politickej ekonómie v materialistickom chápaní vývoja spoločnosti a interpretácia formovania a vývoja pomeru buržoáznej a najmä maloburžoáznej ideológie k nej. Práve v tejto sfére — najmä v historicky najmladšej vrstve — je Rippova práca vzácnou ucelená a komplexná. Rippova kritika najnovších tendencií a foriem buržoáznej a maloburžoáznej alergie na politicko-ekonomickú realitu socializmu, medzinárodné robotnícke hnutie, marxistickú politickú ekonómiu, jej miesto a úlohu v marxisticko-leninskej teórii a ideológii, sa veľmi úspešne usiluje postihnúť celkový obraz tejto alergie, kompletizovať ho a systematicky reprodukovať. Informačná hodnota recenzovanej práce je nezvyčajne vysoká a v tomto zmysle patrí k základným prácam umožňujúcim orientáciu v tejto nie jednoduchjej problematike. V tom je nesporne jej základný prínos.

Práca *Politická ekonómia a ideológia* obsahuje aj problémy a oblasti, ktoré nie sú teoretickou prácou vo sfére marxistickej kritiky ideologicky odporujúcej kritiky celkom naplnené. Týka sa to predovšetkým — ale nielen — vnútornej jednoty marxistickej teórie a prepojenia politickej ekonómie v marxizme-leninizme. Práca s takou rozľahlou problematikou pochopiteľne nemôže suplovať teoretickú, výskumnú prácu. Vynikajúca znalosť rozsiahleho a bohatého faktického materiálu, ktorú autor nesporne v práci osvedčuje, zrejme vysoká erudovanosť v teórii marxizmu-leninizmu a v politickej ekonómii i znalosť doterajších výsledkov marxistickej teoretickej kritiky umožňuje autorovi ísť nad empiriu k teórii, nachádzať a interpretovať nielen historické skutočnosti v konfliktoch o politickú ekonómiu, ale na-

chádzať a formulovať aj historicko-logický proces zápasu, ktorého objektom je ideologická funkcia marxistickej politickej ekonómie. Vydávajúc sa — oprávnené a kvalifikovane — aj do poľa teoretických zápasov, autor, riskuje samozrejmu možnosť polemických výhrad. Bohatstvo teoretických podnetov, ktoré práca obsahuje pre diskusiu i pre teoretickú prácu na teoreticko-metodologicky a ideologicky zhodnej platforme s platformou autora, je značné. V tom je ďalší nesporný prínos recenzovanej práce. Osobitne cenný je však v práci obsiahnutý „logický“ postup úsilia odporcov o paralyzovanie funkcií a úloh marxistickej politickej ekonómie.

Recenzovaná práca je náročná na čítanie a štúdium, a to vo všetkých jej súradniciach, počínajúc informáciami. Predpokladá čitateľa ochotného oboznamovať sa s nie ľahkou materiálou. Predovšetkým však predpokladá čitateľa zorientovaného v základných otázkach a súvislostiach marxistickej politickej ekonómie a marxisticko-leninskej teórie, alebo čitateľa o túto orientáciu sa usilujúceho. Vzhľadom na to, že recenzovaná práca prináša bohatstvo informácií, triedi, systematizuje a sprostredkúva čitateľovi časovo a vecne veľmi členitý terén smerov, prúdov i „jednajúcich osôb“, kriticky analyzuje, hodnotí a siaha až k základným historickým a teoreticko-metodologickým — triedne diferencovane riešeným — otázkam chápania poznania a premeny spoločnosti a miesta politickej ekonómie v ňom, môže byť čitateľské spektrum tejto práce značne široké a veľmi pestré.

Politická ekonómia v Rippovej práci dostáva cez riešenie problémov v konfrontácii s odporcami marxizmu značnú príťažlivú silu a „praktickú“ hodnotu, použiteľnosť a význam. *Politická ekonómia a ideológia* sa môže

stať dobrou pomôckou učiteľov a lektorov politickej ekonómie a ostatných súčastí marxizmu-leninizmu, všetkých pracovníkov v oblasti ideológie [naj-

mä všetkých novinárov] i vedeckých pracovníkov v spoločenských vedách.

Libor Zátopek

RAPOŠ, Pavol: **Štátnomonopolistický kapitalizmus, podstata, príčiny, hospodárska politika.** Bratislava, Pravda 1976. 382 s.

Krízové procesy vo vyspelých kapitalistických krajinách spôsobili, že pozornosť marxistických i buržoázných ekonómov sa sústredila na analýzu podstaty a fungovania štátnomonopolistického kapitalizmu. V uplynulom období to boli predovšetkým kolektívne práce marxistických ekonómov, ktoré analyzovali vývoj vo vyspelých kapitalistických krajinách po roku 1945. Tieto práce sa sústredili predovšetkým na analýzu reálnych procesov a len pokiaľ to bolo z hľadiska ich zamerania potrebné, venovali pozornosť základným teoretickým problémom. Väčšina z nich je orientovaná na získanie nových poznatkov. O to náročnejší je odlišný prístup popredného slovenského ekonóma a pedagóga P. Rapoša k analýze štátnomonopolistického kapitalizmu. Zameral sa na systemizáciu a prehodnotenie už existujúcich poznatkov. V recenzovanej publikácii sa mu vcelku úspešne podarilo takto určený cieľ dosiahnuť. Navyše, originalnosť jeho prístupu spočíva v spôsobe, s akým spája reálne procesy so vznikom i uplatnením hospodárskej politiky. Sústreďuje sa na Spojené štáty, ktoré predstavujú vzorovú krajinu štátnomonopolistického kapitalizmu.

Posudzovaná práca má sedem kapitol, avšak v skutočnosti sa delí do troch relatívne samostatných, ale logicky na seba nadväzujúcich častí. Do prvej časti patria prvé tri kapitoly. Sú venované charakteristike, príčinám vzniku i analýze štátnomonopolistického kapitalizmu. Autor sa zamerl na

analýzu protirečení, ktoré charakterizujú procesy spoločenskej reprodukcie vo vyspelých kapitalistických krajinách v povojnovom období.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje prvá kapitola, nazvaná *Charakteristika štátnomonopolistického kapitalizmu*, ale predovšetkým druhá kapitola — *Príčiny vzniku štátnomonopolistického kapitalizmu*. V oboch kapitolách P. Rapoš vysvetľuje svoj prístup k sporným problémom, ktoré prevládali v marxistickej literatúre v súvislosti so vznikom i fungovaním štátnomonopolistického kapitalizmu. Závery, ku ktorým došiel, sú výsledkom dlhoročnej práce a predstavujú cenný prínos k rozpracovaniu marxisticko-leninskej teórie štátnomonopolistického kapitalizmu.

Autor skúma vznik i fungovanie štátnomonopolistického kapitalizmu z hľadiska zmien, ktoré nastali v oblasti výrobných síl i výrobných vzťahov. Vysvetľuje príčiny a podstatu týchto zmien, ako aj miesto a historickú úlohu štátnomonopolistického kapitalizmu v procese spoločenského vývoja.

Vznik štátnomonopolistického kapitalizmu spadá do obdobia medzi dvoma svetovými vojnami. Marxistická literatúra povojnového obdobia venuje relatívne menšiu pozornosť procesom, ktoré viedli k vzniku štátnomonopolistického kapitalizmu. Zameriava sa na analýzu rozvinutého štátnomonopolistického kapitalizmu. Autor nepriamo priznáva túto skutočnosť v tretej časti práce, v ktorej si zvlášť všima politič-

ku „nového údely“. Táto politika sa skúma v súlade s rastúcimi zásahmi buržoázneho štátu do národného hospodárstva.

V prvých dvoch kapitolách ide autorovi o vymedzenie pojmu a určenie rozdielov medzi monopolistickým a štátnomonopolistickým kapitalizmom. Robí tak na základe vymedzenia miesta i úlohy buržoázneho štátu v procese spoločenskej reprodukcie. Polemizuje pritom s názormi buržoáznych, ale aj niektorých marxistických ekonómov. Pretože, ako autor uvádza, čo najpresnejšie vymedzenie podstaty štátnomonopolistického kapitalizmu nemá len čisto akademický význam, ale je podstatné z hľadiska stratégie a taktiky protimonopolistického a protimperialistického boja. Charakterizuje štátnomonopolistický kapitalizmus ako zrastenie sily monopolov so silou buržoázneho štátu do jednotného mechanizmu (s. 32). Štátnomonopolistický kapitalizmus je teda na „jednej strane výsledkom vysokého stupňa zospoločnenšenia výroby a kapitálu, a však na druhej strane tvorí nový stupeň v procese tohto zospoločnenšenia“ (s. 32).

Vymedzenie pojmu nie je možné skúmať izolovane od príčin vzniku štátnomonopolistického kapitalizmu. Takto postavená otázka je predmetom druhej kapitoly, ale aj obsiahlych diskusií v marxistickej i buržoáznej politickej ekonómii. Autor analyzuje základné protirečenia kapitalistického spôsobu výroby a ukazuje spôsob, akým tieto protirečenia viedli k vzniku štátnomonopolistického kapitalizmu: „Protirečenia medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi, ako aj medzi spoločenským charakterom výroby a súkromnokapitalistickým (súkromnomonopolistickým) vlastníctvom výrobných prostriedkov je vnútorným determinantom vývoja štátnomonopolistic-

kého kapitalizmu“ (s. 41). Rastúce zásahy štátu do kapitalistickej ekonomiky sú teda vyvolané potrebou riešiť protirečenia procesu spoločenskej reprodukcie. V tejto súvislosti si P. Rapoš kladie otázku, prečo sa spoločenská reprodukcia nemôže v období štátnomonopolistického kapitalizmu uskutočňovať bez rastúcich zásahov štátu do národného hospodárstva? (s. 49). Sumarizuje a hodnotí názory marxistických ekonómov na takto postavenú otázku. Cení si prínos M. Rumlera k vysvetleniu vzniku štátnomonopolistického kapitalizmu (s. 57). Spôsob, akým funguje trhový mechanizmus, sa stáva kľúčovou otázkou vzniku štátnomonopolistického kapitalizmu: „Bolo by azda vhodnejšie hovoriť nie o strácaní živelných regulátorov [majú naďalej svoje miesto], ale o tom, že sa ukazujú nedostatočnými, zlyhávajú, plnia svoju funkciu s čoraz väčšími ťažkosťami a za stále väčších a prenikavejších hospodárskych strát, za zostrených triednych otrasov“ (s. 57).

Najviac možno oceniť polemický charakter prvej časti práce. Autor sa neobmedzuje len na polemiku v rámci marxistickej politickej ekonómie, ale podáva aj evolúciu názorov na štátnomonopolistický kapitalizmus v buržoáznej politickej ekonómii. Do centra jeho prístupu sa dostali názory J. M. Keynesa, A. Shonfielda a K. J. Galbraitha, teda ekonómov, ktorí sa v tej alebo inej miere zaoberali procesom vzniku i fungovania štátnomonopolistického kapitalizmu. Keynesova Všeobecná teória znamenala revolúciu v buržoáznej politickej ekonómii, významnou mierou vplývala na výber cieľov i nástrojov hospodárskej politiky v povojnovom období. Shonfieldova práca (Modern Capitalism) má sľubný názov, ale málo dáva. Hodnotnejšie sú čiastkové poznatky, ku ktorým prišiel Galbraith. Stručná charak-

teristika podstaty súčasnej kontraverzie v buržoáznej politickej ekonómii by poslúžila na plnšie zobrazenie teoretických problémov, ktoré sú spojené s fungovaním štátnomonopolistického kapitalizmu v súčasnej buržoáznej politickej ekonómii. Osobitnú pozornosť treba venovať argumentácii tých buržoáznych ekonómov, ktorí tvrdia, že rastúce zásahy štátu do národného hospodárstva znižujú účinnosť i sféru pôsobnosti trhového mechanizmu. Poukazujú pritom na skrakovanie hospodárskeho cyklu a ťažkosti, ktoré sú spojené s hľadaním východísk z krízy. Štátnomonopolistické regulovanie spôsobuje, že disproporcie sa neodstraňujú a protirečenia sa len „zmäkčujú“. Aké sú teda ciele i nástroje hospodárskej politiky, v čom spočíva alternatíva keynesovského prístupu k fungovaniu, a teda aj regulovaniu štátnomonopolistického kapitalizmu? Autor odpovedá na takto postavenú otázku v tretej časti práce. Predtým však venuje pozornosť politicko-ekonomickým aspektom vedeckotechnickej revolúcie (VTR).

Druhá časť práce zahŕňa štvrtú kapitolu *Vedeckotechnická revolúcia a štátnomonopolistický kapitalizmus*. Spája oba hlavné problémové okruhy, ktoré sú v centre pozornosti autora. Iste by bolo možné diskutovať o zaradení tejto kapitoly, o tom, či vplyv VTR na fungovanie štátnomonopolistického kapitalizmu sa nemal analyzovať priebežne v predchádzajúcich kapitolách? VTR znamená kvalitatívnu zmenu celého súboru výrobných síl, zostruje protirečenia súčasného kapitalizmu. Preto P. Rapoš venoval VTR osobitnú kapitolu. Zameral sa na vymedzenie podstaty, načrtnutie hlavných smerov vývoja a na analýzu sociálnych dôsledkov VTR.

Najnáročnejšia a obsahovo najbohatšia je tretia časť práce. Obsahuje

piatu, šiestu a siedmu kapitolu. Autor venuje pozornosť ďalším príčinám prerastania monopolistického kapitalizmu v štátnomonopolistický kapitalizmus, formám štátnomonopolistického kapitalizmu [kap. V], hospodárskej politike buržoázneho štátu [kap. VI], ako aj hospodárskej politike štátnomonopolistického regulovania v USA [kap. VII]. Bohatý štatistický materiál slúži na ilustráciu „účinnosti“ hospodárskej politiky uplatňovanej buržoáznym štátom.

Rastúce zásahy štátu do národného hospodárstva významnou mierou ovplyvnili apologetiku súčasného kapitalizmu. Autor poukazuje na apologetickú podstatu teórie tzv. zmiešanej ekonomiky a dokazuje, že „vlastníctvo buržoázneho štátu má rovnaký charakter ako súkromnokapitalistické vlastníctvo, pretože triedny charakter štátu zostáva buržoázny. Štátne vlastníctvo v kapitalistických krajinách je len jednou z osobitných foriem kapitalistického vlastníctva“ [s. 169]. Kritizuje názory revizionistov i fabianskych socialistov.

Obzvlášť aktuálne sú kapitoly, ktoré sú venované alternatívnym cieľom i nástrojom hospodárskej politiky. Autor recenzovanej práce skúma zmeny vo vývoji hospodárskej politiky v závislosti od zmien v materiálnej základni. Analyzuje úlohu štátu v období kapitalizmu voľnej súťaže, monopolistického i štátnomonopolistického kapitalizmu.

Krach hospodárskej politiky ekonomického rastu viedol k prehĺbeniu krízových procesov v ekonomickej základni a nadstavbe kapitalistickej spoločnosti, k zlyhaniu nástrojov moneárnej i rozpočtovej politiky. „Živelný vývoj kapitalistickej ekonomiky, ktorý nikdy nebol hospodárskou politikou štátnomonopolistického regulovania ovládaný, len v určitej miere

regulovaný, sa zosilňuje a vplyv ústredného štátnomonopolistického regulovania kapitalistickej ekonomiky sa výrazne oslabuje“ (s. 319). To znamená, že automatické mechanizmy sa prejavujú i v období rozvinutého štátnomonopolistického kapitalizmu. Tieto procesy zvýrazňujú zároveň pragmatický charakter hospodárskej politiky buržoázneho štátu. Živelný a cyklický vývoj hospodárskej politiky svedčí o kríze hospodárskej politiky štátnomonopolistického regulovania. Túto krízu priznávajú i sami buržoázni ekonómi. Je to práve táto kríza, ktorá vo veľkej miere ovplyvnila kontrverziu v súčasnej buržoáznej politickej ekonomii.

V posudzovanej publikácii nebolo možné venovať rovnakú pozornosť všetkým aspektom fungovania štátnomonopolistického kapitalizmu. Autor sa sústredil na tie stránky reálnych procesov, ktoré sú najdôležitejšie z hľadiska vzniku, podstaty i charakteristiky štátnomonopolistického kapitalizmu. Úspešne sa mu podarilo spojiť poznatky z oblasti ekonomickej teórie s analýzou reálnych procesov. Na knižný trh sa takto dostala publikácia, ktorá významnou mierou prispela k rozpracovaniu marxisticko-leninskej analýzy štátnomonopolistického kapitalizmu.

Vladislav Bachár

VINCÚR, Pavol: **Projekcia, prognóza a dlhodobý výhľad v národohospodárskom plánovaní.** Bratislava, Veda 1976. 188 s.

Základnou črtou socialistickej ekonomiky je súlad úrovne výrobných síl s charakterom výrobných vzťahov a na základe socialistických výrobných vzťahov jej plánovitý charakter.

Celý doterajší vývoj národného hospodárstva ZSSR a ostatných socialistických krajín potvrdil svoje prednosti pred pohybom ekonomiky kapitalistického sveta.

Náročné ciele a prudký vývoj socialistickej spoločnosti a jej ekonomiky vyžadujú neustále efektívnejšie fungovanie národného hospodárstva a z toho vyplývajúce stále dokonalejšie metódy analýzy ekonomických procesov, ale hlavne dokonalejšie metódy vedeckého predvídania. XIV. a XV. zjazd KSČ osobitne zdôraznili naliehavé úlohy v oblasti plánovania i riadenia.

Z hľadiska týchto úloh je posudzovaná monografia aktuálnym príspevkom k riešeniu teoretických otázok a praktických problémov zvyšovania

úrovne národohospodárskeho plánovania. Autor sa v nej zamerával na objasnenie troch hlavných etáp procesu tvorby národohospodárskych plánov: prípravy prognóz, ekonomických projekcií a dlhodobého výhľadu rozvoja národného hospodárstva. Prístupy autora sú viacaspektové — teoreticko-metodologické a metodické vo všeobecno-ekonomickej a štatisticko-matickej polohe, prakticko-aplikačné a analytické.

Monografia sa člení do piatich kapitol.

Prvá kapitola je venovaná objasneniu významu a funkcií prognóz, projekcií a dlhodobého výhľadu. Charakterizuje prognózovanie ako metódu vedeckého predvídania, projektovanie ako synonymum jednoduchej empirickej extrapolácie a prvú východiskovú časť prognózy a oboje ako organickú súčasť procesu národohospodárskeho plánovania. Kapitola je myšlienково bohatá. Autor v koncentrovanej forme

rozoberá miesto prognóz v marxistickej ekonomickej teórii, rôzne prístupy k problému vedeckého predvídania. Osobitnú pozornosť venuje rozvoju prognózovania v krajinách RVHP, najmä v spojitosti s Komplexným programom medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie, a v tej súvislosti rozoberá základné metodologické problémy prognostickej činnosti v rámci RVHP. Kapitulu ukončuje formuláciou a rozborom všeobecných otázok prognózovania a projektovania, doplnených tabuľkovými zostavami, ktoré charakterizujú ekonomickú pozíciu ČSSR v RVHP i vo svete.

Základné prístupy formulované v prvej kapitole autor rozvíja i v ďalších kapitolách.

Druhá kapitola je zameraná na významný problém tak z teoretického, ako aj z praktického hľadiska — vzťah prognózovania a národohospodárskeho plánovania. Autor podáva podrobné vysvetlenie tohto vzťahu. Viaceré otázky vzťahu prognóza — plán boli a sú predmetom diskusií. Jednou z nich je rozlišovanie obidvoch činností — okrem iných znakov — i podľa dĺžky uvažovaného časového horizontu. Viacerí autori, aj autor posudzovanej monografie, nesprávne považujú, podľa našej mienky, rozdielnosť v dĺžke skúmaného obdobia za rozlišovací znak medzi prognózou a plánom. P. Vincúr uvádza, že „pri bežnom pohľade na plán a prognózu sa môže zdať, že medzi nimi existuje iba formálny rozdiel, ktorý spočíva v dĺžke časového obdobia, na ktoré sa zostavujú. V skutočnosti však medzi nimi existujú aj iné rozdiely“ (s. 46). „Rozdiel spočíva v časovom horizonte (rozumej medzi prognózou a plánom — pozn. J. F.), z ktorého vyplýva stupeň konkrétnosti“ (s. 48) a „... dlhodobý výhľad možno pokladať za prostriedok prepojenia medzi prognózou a stred-

nodobým plánom“ (s. 49). Podľa našej mienky dĺžka časového obdobia nie je hlavným rozlišovacím znakom medzi prognózou a plánom, resp. je ním čiastočne, pokiaľ ide o dlhodobé prognózy a plány s kratším horizontom. Ale rovnako sa vypracúvajú napr. strednodobé prognózy a strednodobé plány, ako aj prognózy a plány krátkodobé s rovnakým časovým horizontom.

Vážnym problémom, ktorým sa autor v monografii zaoberá, je kategória dlhodobého výhľadu a jeho vzťah k národohospodárskemu plánu. Ide tu o zložité vzťahy spoločenského a ekonomickeho rozvoja, úlohu komunistickej strany a štátnych orgánov, voľbu charakteristík dlhodobého výhľadu, určenie cieľa, resp. cieľov, vzťahy medzi úrovňou, dynamikou a štruktúrnymi zmenami, problém určovania základných proporcií, najmä akumulácie a spotreby a pod. Tento okruh problémov tvorí dominanty dlhodobého výhľadu a národohospodárskeho plánu. I keď autorovi išlo skôr o ilustráciu vo vzťahu ku skúmanému problému, jeho zložitost' a stála aktuálnosť by si zaslúžila viac miesta. Úsilie naznačiť reálne prebiehajúce vzťahy čo najkoncentrovanejšie vyžaduje totiž precíznu formuláciu.

V tretej kapitole recenzovanej publikácie P. Vincúr analyzuje vývoj základných makroekonomických veličín výrobných základných fondov, počtu pracovníkov, fondovej vybavenosti, spoločenskej produktivity práce, fondovej náročnosti tvorby národného dôchodku za roky 1948—1972 v Československu a na Slovensku. Zaoberá sa otázkou merania extenzity a intenzity ekonomického vývoja a bližšie si všima metódy prepočtu efektov vynakladanej živej práce, vrátane efektívnosti vzdelávania. V ďalšej časti tejto kapitoly skúma relácie extenzív-

nych a intenzívnych faktorov rastu národného dôchodku pre základné skupiny odvetví a jednotlivé časové obdobia a ekonomiky ako celku za Československo a Slovensko. Zmeny základných ukazovateľov (vytoreného národného dôchodku, pracovníkov výrobných sféry, ich technickej vybavenosti a produktivity, výrobných základných fondov a fondovej náročnosti tvorby národného dôchodku) skúma nielen globálne, ale aj z hľadiska pôsobenia celej škály faktorov.

Vážnym teoretickým a praktickým problémom ekonomického prognózovania sú zmeny vývojovej krivky (korekcie) doterajšieho vývoja v dôsledku zmien cieľov a pôsobiacich faktorov a kvantitatívne metódy týchto korekcií. P. Vincúr vo svojej práci nastoľuje jeden z možných prístupov použitý pri skúmaní dlhodobého rastu ekonomiky Československa a aplikuje ho na podmienky rozvoja ekonomiky Slovenska. Ide tu o objasnenie a pre prognózované obdobie o riešenie vzťahu akumulácie a absorpčnej kapacity ekonomiky. Autor najprv vysvetľuje obsah týchto ukazovateľov a zaoberá sa problémom kritérií na ich vyjadrenie, odvodzovaných pri určitých zjednodušeníach zo vzťahov spoločenskej produktivity práce a vybavenosti práce výrobnými základnými fondmi. Na základe analýzy faktografického materiálu formuluje čiastkové poznatky o reláciách skúmaných ukazovateľov za ČSSR a SSR.

Do štvrtej kapitoly sú zahrnuté tri okruhy problémov: tvorba prognóz ekonomického rastu, projekcia základných makroekonomických veličín — spoločenského produktu, národného dôchodku a výrobných spotreby a projekcia základných faktorov ekonomického rozvoja — vývoja obyvateľstva a výrobných základných fondov. Obsahuje stručnú klasifikáciu a charakte-

ristiku metód prognózovania, vrátane ekonometrických modelov. Autor správne formuluje miesto ekonometrických modelov v podmienkach socialistickej ekonomiky, ale tvrdenie, že pri prognózovaní národohospodárskych vzťahov sa musí vychádzať z tempa rastu národného dôchodku, sa zdá príliš jednostranné.

V časti týkajúcej sa projektovania základných makroekonomických veličín P. Vincúr vychádza z formulácie a ekonomickej interpretácie matematického modelu, pomocou ktorého robí praktické variantné výpočty pre projektovanie národného dôchodku, výrobných spotreby a spoločenského produktu za ČSSR a SSR do roku 1990. Prepočty robil pomocou jednoduchých regresných lineárnych rovníc. V modeli a vo výpočtoch nie sú zrejme premietnuté uvádzané korektívne momenty, najmä zvyšujúcej sa váhy intenzívnych faktorov v reprodukčnom procese, a preto možno očakávať lepšie výsledky zvlášť za horizontom roku 1985. V práci sú takisto prepočty vývoja obyvateľstva z hľadiska rôznej klasifikácie, ako aj vývoja základných výrobných fondov do roku 1990 v odvetvovej štruktúre.

Posledná, piata kapitola obsahuje záverečné poznámky k metódam prognózovania a k interpretácii základných charakteristík získavaných v priebehu výpočtov.

Kniha je písaná prístupným zrozumiteľným štýlom.

Recenzovanú monografiu P. Vincúra možno vcelku posudzovať ako zdarilý pokus o novšie prístupy ku skúmaniu národohospodárskych väzieb pomocou exaktných metód a modernej výpočtovej techniky. Autor sa vo svojich úvahách nevyhýbal zložitým, náročným a diskutabilným problémom tak v oblasti teórie, ako aj hospodárskej praxe. Urobil celý rad

prepočtov pomocou porovnávacej analýzy, a tak prispel k prehĺbeniu metodológie analytických a prognostických prác na predplánových etapách a k hlbšiemu objasňovaniu miesta ekonomiky Slovenska v integrovanej ekonomike ČSSR. Monografia je

podnetná a ukazuje širokú paletu problémov, ktoré je potrebné pokrývať ekonomickým výskumom na Slovensku i v ČSSR.

Juraj Fecanin

ÜBERLA, Karel: **Faktorová analýza**. Bratislava, ALFA 1976. 334 s.

Jeden z priekopníkov faktorovej analýzy L. L. Thurstone v knihe *Viacnásobná faktorová analýza* poznamenáva: „Bolo by nešťastím, keby nás prvý úspech analytických metód, o ktorých tu pôjde reč, očaroval natoľko, že by sme zanedbali rozvoj iných koncepcií, ktoré sa môžu zrodíť zo zdokonaľovania našich poznatkov o meraní a z konfliktov medzi teóriou a praxou.“ Nazdávame sa, že Thurstonova výstraha nie je zatiaľ pre nás aktuálna: zmienky o faktorovej analýze v slovenskej či českej odbornej literatúre sú dosť skúpe a jej použitie — i v oprávnených situáciách — sporadické. Z tohto hľadiska by sme mali privítať pokus vydavateľstva ALFA sprístupniť túto pomerne účinnú a dnes už dobre prepracovanú metódu širokej verejnosti. Prv, ako sa zamyslíme nad tým, či pokus bol skutočne vydarený, uvedieme — pre uľahčenie orientácie tak v recenzií, ako aj v recenzovanej práci — stručné resumé metódy faktorovej analýzy slovami autora: „Cieľom faktorovej analýzy je odvodiť z množstva pozorovaných premenných hypotetické veličiny, ktoré majú zmysel a ktoré najjednoduchším možným spôsobom dostatočne presne objasňujú pozorovania.“

V reči symbolov pôjde o odhadnutie parametrov a_{ij} v modeli

$$z_i = \sum_{j=1}^r a_{ij} b_j + u_i \quad i = 1, 2, \dots, m$$

kde z_i označuje hodnotu i -tej premennej, b_j hodnotu j -tej hypotetickej veličiny (faktora), u_i hodnotu i -tej reziduálnej premennej a a_{ij} , $i = 1, \dots, m$ $j = k, \dots, r$ sú neznáme parametre. Hlavné a najdôležitejšie otázky, ktoré pritom vznikajú, možno zhrnúť do týchto bodov:¹

1. existencia modelu
2. jednoznačnosť riešenia
3. algoritmické určenie parametrov modelu
4. štatistický odhad parametrov modelu
5. štatistické testovanie hypotéz
6. štatistický odhad hodnôt faktorov
7. interpretácia faktorov.

Takéto vymedzenie problematiky kladie pomerne jasné nároky na obsah a stavbu každej monografickej práce a faktorovej analýzy. Blízke k tomuto vymedzeniu je aj autorove úvodné rozlišovanie troch rovín: algebraicko-numerickej, štatistickej a in-

¹ Čiastočne sa opierame o veľmi zdarilý stručný opis faktorovej analýzy v práci: AJVAZIAN, C. A. — BEŽAJEVA, Z. J. — STAROVEROV, O. V.: *Klasifikacija mnogomernych nabludenij*. Moskva, Statistika 1974.

terpretačnej, v ktorých sa výskum faktorovej analýzy pohybuje. Preto je na škodu vecí, že v knihe, ktorá má ambíciu poskytnúť čitateľovi prvú, ale dostatočne obsažnú informáciu o nových metódach, sa toto členenie, ktoré by čitateľovi nepochybne veľmi uľahčilo prácu, dostatočne nerešpektuje.

Okrem sťaženia čitateľnosti má nedôsledné dodržiavanie tejto „trojdimenziálnosti“ ďalší negatívny účinok: môže splodiť skreslenie predstáv o povahe tejto štatistickej disciplíny. Na ukážku: V II. kapitole sa vymenúvajú hlavné problémy faktorovej analýzy, ktoré sú čiastočne „zatažené“ autorovými sympatiami k prvej „dimenzii“ metódy. Nezasvätenému čitateľovi preto určite ujde, že pri štatistickom odhade parametrov modelu faktorovej analýzy prvý z problémov — problém komunalít, ktorého riešenie sa tu pokladá za normatívne, z výpočtových procedúr celkom vypadá.

Druhým motívom (o prvom budeme hovoriť neskôr), ktorý viedol autora k napísaniu knihy, bolo úsilie rozbiť „spolužitie“ faktorovej analýzy s určitým odvetvím vedy. Zrod faktorovej analýzy sa datuje od počiatku nášho storočia. Rezultoval z diskusie o psychologicko-intelektuálnych schopnostiach človeka, ktoré sa navonok prejavovali ako pamäť, pozornosť, úsudková schopnosť a pod. (a ako také sa dali nejakým spôsobom aj odmerať) a skrýval sa za nimi všeobecný, bezprostredne nemerateľný hypotetický faktor, ktorý dostal názov inteligencia. Ďalší historicko-logický vývoj postupoval od koncepcie jediného faktora k dvojfaktorovej koncepcii prevažne na pôde psychologickej vedy, a

tak sa ustálila predstava o faktorovej analýze ako o metóde „poddanej“ jednej vede. Úlohu vyvrátiť túto predstavu, ktorú si K. Überla pred seba postavil, splnil iba čiastočne. Mohol sa vybrať po dvoch schodných cestách: buď sa vyhnúť diskusii o aplikácii metódy vôbec, alebo — čo je žiateľnejšie — ponúknuť široký prehľad použitia metódy pre obec spoločenskovedne orientovaných čitateľov, ktorej bola kniha určená.

Autor sa pustil po druhej ceste, avšak na jej koniec nedošiel. Praktickú použiteľnosť metódy demonštroval najmä na príkladoch fyziologicko-psychologického charakteru, čo napokon neprekvapuje, lebo kniha nadväzuje na jeho habilitačnú prácu *Faktorová analýza v medicíne. Príspevky k metodike a problémy použita*. A tak ani ekonomicky zameraný záujemca nenájde v knihe veľa návodov pre seba. (Prirodzene, tým nechceme argumentovať, že by recenzovaná práca nemala vychádzať pod záštitou Redakcie ekonomickej literatúry!)

Znova sa uchýlime k autorovým slovám: „Kniha vznikla z praktických skúseností a stavbou zodpovedá viac spôsobu myslenia praktikov ako systematickému matematickému odvodeniu.“ Skutočne, kniha nevyzbrojuje čitateľa dostatočným arzenálom k tvorivému „útoku“ na metódu. Žiaľ, upustenie od exaktného matematického výkladu malo aj iný, nepriaznivý dosah: v kontraste s autorovým úsilím sa na mnohých miestach oslabil zrozumiteľnosť textu.²

Čitateľovi nezvyknutému na nadmieru abstraktného myslenia dobre padne autorovo sústavné úsilie sprístupňovať výklad geometrickým znázor-

² Z málo prístupných teoretických prác o faktorovej analýze odkazujeme čitateľa najmä na tri: HARMAN, H. H.: *Modern Factor Analysis*. Chicago 1960; LAWLEY, D. N. — MAXWELL, A. Z.: *Factor Analysis as a Statistical Method*. London 1971; KENDALL, U. G.: *A Course in Multivariate Analysis*. London 1957.

ňovaním niektorých stránok metódy. Na druhej strane sa však domnievame, že „geometrizujúce“ myslenie má dnes už iba úzko inštruktívny zmysel a nie je zdrojom inšpirácie pre ďalší rozvoj metódy. Rovnako aplikácia týmto myslením podmienených postupov (napr. iteratívna rotácia k jednoduchšej štruktúre vždy v jednej rovine, ktorej program na počítač je pripojený na konci knihy) je veľmi obmedzená. Navyše, v knihe sú miesta, keď — čo je paradoxom — „náznorný“ výklad je málo zrozumiteľný a ťažkopádny.

Po poznámkach k niektorým motívom, stavbe a forme knihy sa zmienime podrobnejšie o jej obsahu. Recenzovaná práca pozostáva z ôsmich kapitol a z príloh. V I. kapitole — *Úvodné poznámky* sa okrem najprvších informácií o faktorovej analýze a poznámkach o jej historickom vývoji ušlo miesto elementárnemu výkladu o korelačnej a regresnej analýze a o maticovom počte. Nazdávame sa, že zbytočne. Dostatočne nepripravený čitateľ môže ľahko siahnuť po príslušnej hojne rozšírenej literatúre. Na druhej strane chýbajú ťažšie prístupnejšie špeciálne poznatky (súvislosti medzi závislosťou náhodných premenných a definitnosťou korelačnej matice, hodnosťou korelačnej matice, rozdelením náhodných premenných a spektrom matice a pod.), ktorých objasnenie na tomto mieste by umožnilo lepšie pochopiť závery o existencii riešenia a o počte spoločných faktorov a pod.

V II. kapitole K. Überla oboznamuje čitateľa s hlavnými problémami faktorovej analýzy. Ich pomerne systematickému výkladu venuje nasledujúce štyri kapitoly: III. *Problém faktorov*; IV. *Problém komunalit*; V. *Problém rotácie*; VI. *Určenie faktorových skóre*. Chýbajú nám v nich naj-

mä podrobnejšie a teoreticky podloženejšie úvahy o existencii a adekvátnosti modelu, o podmienkach jednoznačnosti riešenia, podrobnejší prehľad o iných metódach štatistického odhadu hodnôt faktorov a pod.

V časti II. a VIII. kapitoly sa venuje hodne miesta komparácii faktorovej analýzy s inými príbuznými postupmi a metódami a je iste záslužné, že sa na ňu autor podujal. I keď sa tu ukázal ako erudovaný odborník, predsa niektorým odkazom (napr. na analýzu latentnej štruktúry, na clusterovú analýzu a pod.) chýba potrebná hĺbka a väčšia dávka prepracovanosti. Nevieme si vysvetliť, prečo sa pri takom širokom zábere nedostali do autorovej pozornosti aj pokusy o rozvíjanie nelineárneho variantu faktorovej analýzy, ktoré majú už svoju históriu a aj prvé kladné výsledky.

Pred záverečným zhodnotením recenzovanej práce sa treba ešte zmieniť o kvalite prekladu, ktorý môže, ale nemusí prispievať k zdarlosti knihy. Prekladateľka bola v nezávideniahodnej situácii: byť „prvobežcom“ na poli terminológie faktorovej analýzy. K jej náročnej práci, ktorej sa zhostila pomerne dobre, pridávame niekoľko pripomienok:

1. Užívať namiesto cudzích termínov (metóda maximum-likelihood, eficientný odhad, signifikantnosť atď.) ustálené domáce výrazy (metóda najväčšej vierohodnosti, výdatný odhad, významnosť).

2. Zdá sa, že výrazy faktorové skóre, resp. faktorové saturácie nemajú predpoklad na to, aby sa udomácnili. Myslíme si, že sú vhodnejšie názvy: hodnoty faktorov, váhy faktorov.

3. V jednotlivostiach možno prekladateľke vyčítať, že z viacerých synonymických výrazov ne zvolila vždy najvhodnejší a skladba viet nesie známky zložitej syntaxe nemeckej vety.

Napokon slúbený prvý autorov motív, ktorý ho viedol knihu napísať a sumarizujúci záver: „Aby sme nadviazali na diskusiu v zahraničí, treba viac rozšírených vedomostí o faktorovej analýze.“ Už v úvode recenzie sme povedali, že takýto zámer je ušľachtilý a jeho úspešnú realizáciu by sme mohli označiť za význačný autorský a vydavateľský čin. Podaril sa uskutočniť? Überlova práca oboznamuje so širokým spektrom problémov faktorovej analýzy, na riešenie ktorých neraz fundovane poukazuje. K jej negatívam patrí, že nebuduje, nevytvára

odrazovú platformu tak, ako si to autor predsavzal a z ktorej by pozorný čitateľ mohol priamo „nadviazať na diskusiu v zahraničí“. Nedostatky, ako sme o nich už hovorili, sú tak trochu i jej prednosťami: burcujú a provokujú zamyslieť sa hlbšie nad podstatou a perspektívami nových progresívnych metód a hľadať odpovede na otázky aj v iných zdrojoch (pozri pozn. 2).

S uvedenými výhradami druhej vydanie recenzovanej knihy K. Überla vítame.

Brigita Schmögenerová

THOMAS, Gustáv: **Financie investícií v socialistickej ekonomike**. Bratislava, ALFA 1976. 196 s.

Problematika investícií zaujímala a permanentne bude zaujímať celý rad teoretikov i praktikov. K tejto problematike možno pristupovať z rôznych aspektov. Čitateľom odbornej ekonomickej literatúry je G. Thomas známy ako autor viacerých publikácií z oblasti financií. Na riešenie problematiky investícií si autor opäť zvolil aspekt jemu najbližší — financie. Prostredníctvom nich rozoberá problematiku investícií v makroekonomickej i mikroekonomickej sfére. Do centra pozornosti stavia problematiku financovania investícií v ČSSR, ktorú konfrontuje s teóriou a praxou iných socialistických štátov združených v RVHP. Financovanie si autor zvolil ako metodický prostriedok na objasňovanie ekonomických problémov, ktoré vznikajú v socializme v spojitosti s investovaním. Podobný metodický prístup na objasnenie problémov o investíciách bolo by možné zvoliť aj prostredníctvom plánovania, metodiky ekonomických informácií, ekonomických rozborov alebo aj eko-

nomickej kontroly. Uvedený prístup je však pre autora najadekvátnejší a aj najefektívnejší, lebo mu otvára priestor pre špecifické problémy financií investícií.

Práca pozostáva z piatich samostatných častí. Prvá časť je rozsahovo najmenšia, ale o to dôležitejšia, lebo autor v nej vytvára pojmotvorný aparát pre celú prácu. V tejto časti sa zaoberá základnými pojmami a kategorizáciou investícií. Chápe ju ako nový jav v rozhodovacích procesoch o investíciách v socialistickej ekonomike. Pri definícii investícií sa prikláňa k širšiemu chápaniu pojmu — ako k plánovite vynaloženým materiálnym a finančným prostriedkom vo všetkých odvetviach národného hospodárstva na obnovu a rozšírenie základných fondov a trvalé rozšírenie obrátových a obežných fondov. Prácu však zamerá len na investície vo vzťahu k základným fondom ako najdôležitejšej časti fondov zabezpečujúcich rozvoj socialistickej spoločnosti. Tým vymedzil aj okruh financovania.

Za úvahu stojí aj formulovanie cieľa investovania v socializme. Uvádza ho vzorcom $I \rightarrow E_{t,\max}$, kde $E_{t,\max}$ chápe ako maximálny efekt, ktorým rozumie všetky ekonomické efekty (zisk, iné formy čistého dôchodku spoločnosti), ako aj sociálne, kultúrne, politické, medzinárodné a iné efekty investovania. Toto východisko autora musí byť zákonite polemické, lebo vyvoláva celý rad problémov v ďalších častiach práce. Ide najmä o:

1. kvantifikáciu javov vyvolávaných investíciami,
2. maximalizáciu efektov z investícií.

Potom pred čitateľom vyvstávajú otázky, či možno maximalizovať nekvantifikovateľné javy (a navyše, spájať ich ešte konjunktívne), či nie sú racionálnejšie optimálne hľadania konkrétnych kvantifikovateľných javov a pod.

Na tieto otázky dáva autor čiastočnú odpoveď v druhej časti práce, v ktorej sa zaoberá efektívnosťou a návratnosťou investícií. Tu za jednu z charakteristických čŕt národohospodárskej a podnikovej efektívnosti považuje nevyhnutnosť ich kvantifikácie. Pri spoločenskej efektívnosti investícií túto črtu nepokladá za nevyhnutnú, čo čitateľa uvádza do určitých pochybností. Poukazuje však na snahy v niektorých socialistických štátoch kvantifikovať aj spoločenskú efektívnosť investícií.

Cenným prínosom autora do ekonomickej vedy sú riešenia a pohľady na absolútnu a relatívnu ekonomickú efektívnosť investícií. K nim pripája ešte stať napísanú z iného zorného uhla, stať o externej ekonomickej efektívnosti investícií, ktorú vypracoval z pohľadu svetových cien alebo devízových prínosov, prípadne iných exportno-importných vzťahov. Táto

časť práce je aj najbohatšia na matematické vzorce, umožňujúce robiť ekonomické prepočty o investíciách v najrôznejších vzťahoch.

Tretiu časť práce autor zameril na zdroje financovania investícií v socializme. Podrobne, erudovane a s maximálnou dávkou stručnosti, pritom však zrozumiteľne a bez ujmy na vedeckej úrovni rozanalyzoval problematiku hlavných zdrojov financovania investícií v socialistickej ekonomike, a to vlastných finančných prostriedkov podnikov (zisku, odpisov, prostriedkov získaných predajom vyradených základných fondov), bankového investičného úveru a prostriedkov štátneho rozpočtu.

Rozsahom najväčšia je štvrtá časť práce, ktorú autor zameril na spôsob financovania a využívania financií investícií v socialistickej ekonomike. Okrem prierezového pohľadu na túto problematiku, dokumentovanú praxou v niektorých socialistických štátoch, autor poukázal aj na historicko-logický vývoj tejto problematiky.

Piatu časť práce autor nazval *Nevyhnutnosť a tendencie rozvoja spolupráce a socialistickej ekonomickej integrácie v oblasti financií investícií RVHP*. Zdôvodňuje v nej nový pohľad na efektívnosť investícií z vyššieho stupňa riadenia socialistickej ekonomickej sústavy — po vzniku RVHP — ako socialistickú (národnú) efektívnosť investícií. Za hlavné kritérium ekonomickej efektívnosti investícií považuje rast produktivity spoločenskej práce, ktorý vedie k najvyššej úspore živej a zhmotnenej práce investovaním z hľadiska celého spoločenstva RVHP. Uvádza metódy, ukazovatele a koeficienty, ako možno túto efektívnosť merať, ale aj ťažkosti, ktoré treba prekonávať v metodike merania efektívnosti investícií socia-

listickej ekonomickej sústavy. Zaoberá sa zdrojmi financovania investícií v rámci RVHP, funkciou a úlohou Medzinárodnej investičnej banky a zdokonaľovaním finančno-devízových vzťahov ako dôležitého predpokladu rozvoja medzinárodnej spolupráce v oblasti investícií.

Recenzovaná publikácia G. Thomasa nie je rozsahom veľká, ale obsahovo je mimoriadne bohatá, podnetná a aktuálna. Je to zrelá práca, ktorá dokumentuje niekoľkoročné úsilie autora vo vedeckovýskumnej práci. Stanoviská autora sú čitateľovi blízke a dostatočne presvedčivé. Problémy, ktoré autor v práci rieši, neuzatvára, ale stavia ich vývojovo, s gradáciou intenzifikácie spoločenského života. Riešená problematika v publikácii presahuje rámec ČSSR a iste by bola

zaujímavá aj pre ostatné členské štáty RVHP. Snáď by si preto zaslúžila, aby sa u nás vydala aj v ruskom preklade, čím by sa urýchlilo jej použitie v ostatných členských štátoch RVHP.

Posudzovaná kniha G. Thomasa je vynikajúcou pomôckou pre vedeckých pracovníkov, ktorí sa zaoberajú problematikou investícií, pre praktikov na všetkých organizačných stupňoch riadenia, pre študujúcich v postgraduálnych a cyklických formách štúdia, ale aj pre riadnych študentov Vysokej školy ekonomickej. Pre nich by vydanie v ruskom jazyku bolo tiež výdatnou pomôckou na zdokonalenie sa v ruskom odbornom jazyku. Možno očakávať, že pomerne nízky náklad (2000 kusov) bude na knižnom trhu skoro rozobraný.

Milan Šlauka

KLACEK, Jan — TOMS, Miroslav: **Pracovní síla a modelování reprodukčního procesu.** Praha, Academia 1976. 273 s.

Už niekoľko rokov sa do popredia v československom ekonomickom výskume dostáva reprodukčný proces a jeho podmienky. Táto orientácia vyplýva predovšetkým zo súvislostí s budovaním automatizovaného systému riadenia národného hospodárstva so zameraním na makroekonomickú analýzu.

Dvojica známych autorov, pracovníkov Ekonomického ústavu ČSAV v Prahe, si kladie za cieľ analýzu úlohy a miesta pracovnej sily v reprodukčnom procese v konkrétnych podmienkach československej ekonomiky. Tento problém, pravda, nie je nový, avšak zásluhu autorov treba vidieť v skutočnosti, že ho riešia v kvantitatívnej polohe. Kniha má preto predovšetkým experimentálny charakter a aj keď je zameraná metodologicky a zaoberá sa i teoretickými problémami, vychádza

z empirického výskumu. Túto skutočnosť treba oceniť tým viac, že autori posudzujú svoje závery v nových podmienkach ekonomického rozvoja daných obmedzenosťou tradičných zdrojov rastu, osobitne pracovných síl. Vo svojich výskumoch sa opierajú o osvedčené ekonometrické a štatistické metódy.

Monografia je rozdelená do štyroch samostatných kapitol, ktoré tvoria kompaktný celok.

Prvá kapitola — *Pracovní síla a niektoré vzťahy reprodukčního procesu* — formuluje teoretický model reprodukčného procesu za podmienok obmedzenosti — relatívneho nedostatku pracovných síl v relácii k základným fondom. Skúma zásoby výrobných zdrojov a matematicky formuluje závislosť medzi bilanciou pracovných síl a bilanciou základných

fondov. Z praktického hľadiska sú zaujímavé metódy merania extenzívneho využitia základných fondov a ekonomického potenciálu, ako aj ich vzťah k národnému dôchodku. Zaujímavo je spracovaná časť o optimálnej miere ekonomickej aktivity, v ktorej sú sústredené mnohé nové a zaujímavé poznatky marxistickej ekonomickej teórie.

Z hľadiska vlastného prínosu autorov treba vyzdvihnúť ich originálny prístup ku konštrukcii indexu využitia základných fondov a prevodu zásob z časových dimenzií na dimenzie toku.

Východiskom druhej kapitoly, nazvanej *Empirické údaje, rozloženie oneskorenia a formulácie modelu*, je analýza empirických údajov časových radov. Výsledky tejto analýzy orientovali autorov na štúdium teórie rozkladu časových oneskorení, ktorá sa prakticky používa pri rekonštrukcii modelu pre štatistický odhad a prognózovanie pracovných síl a bilancie pracovných zdrojov. Túto kapitolu dopĺňajú dve prílohy, v ktorých sa podrobne rozpracúvajú teoreticko-metodologické problémy, ako napr. geometrické rozloženie oneskorení, Koyckova transformácia atď.

Tretia kapitola rieši kvantifikáciu parametrov modelu z ročných časových radov na základe 16 základných stochastických rovníc, ktorých výcho-

disko tvorí vzťah medzi zamestnanosťou a produkciou. V tejto časti práce sa najviac prejavuje experimentálny prístup autorov umožňujúci konfrontáciu jednotlivých ekonomických hypotéz. V štvrtej kapitole je zaradená kvantifikácia štvrtročného modelu. Autori sa tu museli vysporiadať s problémom konštrukcie štvrtročných časových radov a s problémom sezónnosti. Podrobné rozpracovanie týchto problémov obsahujú tri prílohy k tejto kapitole, z ktorých prvá tvorí bázu dát a druhá ukazuje metodický prístup k sezónnemu očisťovaniu pomocou metódy umelých premenných podľa Kleina. V tretej prílohe sa rieši problém dynamizácie modelu pomocou princípu prispôbenia k zásobe.

Kníha je dostatočne vybavená grafmi, tabuľkami a schémami. Je písaná jasne a zrozumiteľne, bez zbytočného prehustená matematických zápisov.

Medzi jej prednosti treba rozhodne zaradiť prehľadnú manipuláciu s rozsiahlou svetovou, ale najmä socialistickou odbornou literatúrou, ktorá umožní čitateľovi rýchlu a dobrú orientáciu. Môže preto poslúžiť ako pomôcka a inšpiračný zdroj pracovníkom ekonomického výskumu a riadiacej praxe. Publikácia je vhodná i ako doplnkový študijný materiál pre poslucháčov vysokých škôl.

Juraj Kolek

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

VOPROSY EKONOMIKI, 1977, č. 6

IVANOV, N. — LOŠČAKOV, A.: Spolupráca členských krajín RVHP a vyrovnávanie úrovne ich hospodárskeho rozvoja — IGNATOVSKIJ, P.: Koncentrácia poľnohospodárskej výroby (Otázky štátneho vplyvu) — VITKOVSKIJ, V.: Zdokonalenie riadenia investičnej výstavby — BRENNER, M.: Efektívnosť využívania palivovo-energetických zdrojov — PIROGOV, S.: Funkcie vedy v spoločenskej výrobe — AFANASIEV, V.I.: Fetišistický základ súčasnej buržoáznej politickej ekonómie — ČUPIN, G.: Integrácia členských krajín vo výrobe automobilov — ŠMELEV, N.: Priemyselná a vedeckotechnická spolupráca európskych členských krajín RVHP — NOTKIN, A.: Efektívnosť a bilancia národného hospodárstva ZSSR — BUNIČ, P.: Chozrasčot a zvýšenie efektívnosti národného hospodárstva — ALTBRUT, M.: O spornom vysvetľovaní spoločenských výrobných síl — GARAKIN, G. — MCHIATARIN, A.: Plánovanie novej techniky.

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1977, č. 6

Plánovanie a územný rozvoj hospodárstva — SMIRNOV, A.: V znamení Veľkého októbra — KOCHONOV, F.: Zdokonaľovanie plánovania hospodárstva republiky — MAKEJČENKO, B.: Strojárstvo — vedúce priemyselné odvetvie ZSSR — TYNSPOJEG, G.: Sovietske Estónsko — úroveň sociálno-ekonomického pokroku — IVANOV, J.: Výrobný potenciál ZSSR — ZENČENKO, N.: Zvýšiť účinnosť oblastného plánovania — BELOV, M.: Plánovanie agrárno-priemyselného komplexu zväzovej republiky — ČIŠŤAKOV, M.: Zdokonalenie metodík vypracúvania národohospodárskych plánov — LEVIN, A.: Problémy prognózy dopytu obyvateľstva — NIKITIN, D.: Úloha cenovej tvorby pri stimulovaní kvality výrobkov masového dopytu — SUCHO-

VERCHOVA, T.: Využívanie prírodných zdrojov a vlastné náklady ťažobných odvetví — ZANIN, V.: O metodike kalendárneho plánovania produktivity práce — SKARUPO, Z.: Zníženie fluktuácie a zlepšenie využívania pracovných síl — BE-REZNOJ, M.: Normatívna základňa operatívneho plánovania výroby s malými sériami — KEDROVA, K. — VASILIEVA, E. — PANOVA, L.: Využívanie jednotného fondu rozvoja vedy a techniky.

EKONOMIČESKIJ NAUKI, 1977, č. 6

KURSKIJ, A.: Plánovanie v ZSSR: skúsenosti šiestich desaťročí — KOSICYNA, F.: K otázke základného protirečenia socializmu — VEČKANOV, V.: Obsah a hranice nutného produktu v socializme — KULIJEV, T. — ZININ, V.: Metodologické otázky redukcie práce v socializme — CHAKIN, V.: O ukazovateľoch efektívnosti činnosti priemyselných podnikov — MARMOZA, A.: Štruktúra základných výrobných fondov v poľnohospodárstve a fondová náročnosť výroby — LEVIN, A.: Platbyschopný dopyt obyvateľstva a špecifické črty jeho prognózovania — GOEDINA, I.: Rozvoj zahraničnoobchodných vzťahov ZSSR: Problémy ekonomickej teórie — BOGAČEVSKIJ, G.: Socialistická ekonomická integrácia [otázky systémovej analýzy] — RISOVANNYJ, I.: Medzinárodné formy výroby vo svetovom socialistickom systéme — KAPUSTINA, N.: Teória a prax marketingu.

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1977, č. 6

IVANOV, N. — LOŠČAKOV, A.: Cesta Októbra — cesta rovnosti a bratstva národov — LUBINOVA, V. — GAUZNER, N.: Kríza rokov 1974-1975 a ekonomické postavenie pracujúcich — NIKONOV, A.: Vo-

jenské uvoľnenie a reorientácia medzinárodných vzťahov — BUNEGINA, I.: Hospodárske problémy latinskoamerického kontinentu — UŠAKOV, V.: Export súkromného dlhodobého kapitálu a platobná bilancia USA — MAKLARSKIJ, B.: „Sociálna zodpovednosť“ korporácií a ochrana životného prostredia — Súčasná situácia kapitalistického hospodárstva a najbližšie perspektívy jeho rozvoja — GREBENŠČIKOV, E.: Washington a ASEAN — JUDANOV, A.: Vplyv zahraničného obchodu na hospodárske cykly — GENRI, E.: Len minulosť? — KURICYN, A.: Výroba počítačov v Japonsku — Opatrenia na uskutočnenie uznesení XXV. zjazdu KSSZ v oblasti ekonomickej vedy.

EKONOMIKA SOVETSKEJ UKRAJINY, 1977, č. 6

MASOL, V.: Urýchľovanie vedeckotechnického pokroku — dôležitá úloha desiatej päťročnice — TITARENKO, V.: Rezervy znižovania náročnosti na materiál v priemysle — DENISENKO, N. — KONOTOP, A.: Využívanie viacúčelového zariadenia v strojárstve — DOBRIK, V.: Rozvíja sa Lvovský kraj — NESTERENKO, V. — SKICENKO, V.: Veľký október a rozvoj internacionalizácie spoločenskej výroby — MOČERNYJ, S.: Základné aspekty analýzy kategórie „kapitalistické vlastníctvo“ — TIČONOV, M.: Energetický priemysel a ochrana životného prostredia — JAKIMENKO, V. — BATMANOV, A.: Otázky organizácie bezodpadovej metalurgickej technológie — TURKEVIČ, I. — POZYVAJLO, Ju. — LEBEDEV, V.: Otázky ekonomickeho oceňovania lesov — ILEV, L. — GORDIJENKO, P.: Problém ochrany prírody a využívanie lesných zdrojov — LEVIŠČEV, A.: Sovietska ekonomická veda dvadsiatich rokov o princípoch zabezpečenia stability peňazí — KUPČIŠIN, A.: Ekonomicke aspekty zmlúv o družbe, spolupráci a vzájomnej pomoci socialistických krajín.

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1977, č. 6

Ekonomicke a sociálne problémy ďalšieho formovania socialistického spôsobu života — LUNGWITZ, K.: Úlohy a problémy demografického výskumu pri formovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti v NDR — FREMBERG, J.: O medzinárodných hnačích silách inflácie v súčasnom kapitaliz-

me — BRAUN, M.: „Radikálna politická ekonómia“ v USA — ELLEREIT, R. — NEUMANN, J.: K odkývaniu rezerv vo fáze výroby — SCHULZE, E.: Produktivita práce a efektívnosť — HYDE, W. — LANGE, W. — SABISCH, H.: Intenzifikácia vedec-kotechnickej práce v podnikoch a kombinátoch socialistického priemyslu — MENZEL, H. — STEINER, J.: Potreby a reprodukcia človeka a jeho pracovnej sily.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1977, č. 6

SIPOS, A.: Poľnohospodársko-priemyselná integrácia — VINCZE, I.: O spoločnej valute členských krajín RVHP a o systéme jej medzinárodného zúčtovania — HÁMORI, B.: Socialistický spôsob života a hospodárske sféry — GALASI, P. — SÍK, E.: Príspevky k analýze trhu pracovných síl — MOLNÁR, F.: Americká hospodárska kríza v rokoch 1974—1975 a niektoré z nej vyplývajúce poučenia — EHRlich, É.: Zmena rýchlosti a modifikácia smeru v japonskom hospodárstve — Vedecké zdôvodnenie ďalšieho rozvoja hospodárskej politiky — SINKOVICS, A.: Podstata socialistickej ekonomickej integrácie a jej historická úloha v rozvoji socialistického svetového hospodárstva.

IKONOMIČESKA MISL, 1977, č. 3

BRADISTILOV, D.: Vypracúvanie systémov osídlenia a ochrany životného prostredia — GEORGIJEV, I.: Zlepšovanie využívania výrobných kapacít ako dôležitá rezerva zvyšovania efektívnosti — STOJANOVA, K.: Niektoré problémy formovania národnohospodárskeho kritéria optimálnosti — MASAKOV, V.: Otázky rozpracúvania komplexu mnohovetvových modelov stredného a dlhodobého prognózovania rozvoja národného hospodárstva — JAKIMOV, K.: Optimalizácia výroby, spracovania a realizácie výroby v poľnohospodársko-priemyselných komplexoch — VAČEV, N.: Štátne hospodárske organizácie v európskych členských krajinách RVHP — ANGELOVA, L.: Problémy rozvojových krajín vo sfére obchodu so surovinami a potravinárskymi výrobkami — MILEV, E. — ASSA, I.: Analýza dvojsektorového modelu hospodárskeho rozvoja — RIZOV, S.: Aktuálne otázky nášho súčasného rozvoja — SAVOV, S.: Spoločenská produktivita práce.

IKONOMIČESKA MISE, 1977, č. 4

BOGOMOLOV, O.: Socialistická hospodárska integrácia — dôležitá zákonitosť výstavby rozvinutého socializmu — STANOJEV, D.: Aplikácia cenového mechanizmu vo vedeckovýskumnej a vývojovej činnosti — FAKIROVA, G.: Odhad parametrov lagu v investíciách — RADEVA, N. — NIKOLOV, G. — MILENKOV, S.: Vedeckotechnický rozvoj a produktivita práce v geofyzikálnom prieskume — SOLOV, R.: Hospodárske vzťahy a integrácia medzi BER a NDR — CAČEVSKI, V.: Boj rozvojových krajín proti imperializmu a za rovnoprávne hospodárske vzťahy — MARINOV, M.: Priemyselná špecializácia vo Švédsku — KULEV, N.: Štruktúrny dynamický model optimalizácie rozvoja národného hospodárstva pri určenom salde zahraničného obchodu — ŽELEV, M. — PARMAKOV, P.: O optimálnom plánovaní a organizácii výroby v špeciálnych podnikoch na chov dobytky a prípravu krmív.

VOPROSY EKONOMIKI, 1977, č. 7

NURIJEV, Z.: Poľnohospodárska politika KSSZ a technické prebudovanie poľnohospodárstva — ŠALIMOV, V.: Vytváranie a využívanie jednotného fondu rozvoja vedy a techniky — KOČIKIAN, V. — KOŠKIN, V.: Základy chozraščotu vo vedecko-výrobných jednotkách — POSPELOVA, Je.: O zlepšení špecializácie v priemysle — JURYGIN, O.: Zvýšenie dopytu po výrobkoch všeobecného strojárstva v zahraničí — RYBIN, V.: Peniaze a ich obeh v etape rozvinutého socializmu — MARTYNOVSKIJ, S.: Vývin buržoáznej teórie nedostatočnej spotreby — KUNC, V.: Socialistická ekonomická integrácia a intenzifikácia v členských krajinách RVHP — CHARITONOV, V.: Spolupráca členských krajín vo výrobe strojov pre potravinársky priemysel — IVANČENKO, V.: Vedeckotechnický pokrok a národohospodársky plán — MALUTIN, N.: Obrat investícií — TUPYCIA, Ju.: Ekologické faktory vo výrobných nákladoch.

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1977, č. 7

Vedeckotechnický pokrok — základ efektívnosti spoločenskej výroby — GARBUZOV, V.: Finančná politika KSSZ — PROKOFIEV, M.: Zdokonalenie systému všeobecného vzdelávania v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie — JEFIMOV, K.:

Technický pokrok a intenzifikácia výroby — IGNATOVSKIJ, P.: Rozvinutý socializmus — nová etapa na ceste sovietskej spoločnosti ku komunizmu — ROZENKO, O.: Ekonomika Ukrajiny v etape zreleho socializmu — ZAJCEV, B.: Podstata a ukazovatele hodnotenia technicko-ekonomickej úrovne výroby — DISSON, V.: Použitie programovo-cielovej metódy pri riešení vedeckotechnických problémov — VASILJEV, M. — PAŠKO, B. — DAŠEVSKAJA, G.: O oceňovaní ekonomickej efektívnosti novej techniky — ŠALIMOV, V.: Fondy stimulovania pre vytváranie a zavádzanie novej techniky — BELKORECKIJ, N. — PRAZDNOV, G.: Otázky technického prebudovania Čelabinského združenia na výrobu traktorov — ZALKIND, A.: Z otázok plánovania komplexných programov — Problémy vypracovania novej metodiky zostavovania národohospodárskych plánov — KUŠEVSKIJ, Ju. — ČEREDNIČENKO, N.: Výpočet merania efektívnosti priemyselnej výroby — JARMOLOVIČ, M.: Ukazovatele a stimuly stavebnej výroby — ALFERIEV, V.: O zdokonaľovaní zásobovania kolchozov a sovchozov súčiastkami poľnohospodárskej techniky.

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1977, č. 7

Návrh novej ústavy ZSSR o ekonomickom systéme rozvinutej socialistickej spoločnosti — OMAROVSKIJ, A.: Zdokonalenie štruktúry priemyselnej výroby za obdobia sovietskej moci — BADER, V.: Socialistický produkt v systéme ekonomických kategórií socializmu — ANDREJEV, B.: Východiskový vzťah v kurze politickej ekonomie socializmu — LOLA, M.: Kvalita výroby: niektoré teoretické problémy — SOLOVIEV, M.: K charakteristike dynamiky fonduvej návratnosti — ZAVIALKOV, A.: Plánovanie veľkosti čistého dôchodku v cenách — DUBKO, P. — BRATUCHIN, V.: K otázke rozdeľovania zisku v sovchozoch — RUSAKOVA, V.: Zachytenie dopravných nákladov v národohospodárskych ukazovateľoch — BUDAJEVA, E.: Vzrastajúca úloha služieb (prehľad článkov) — KRUGLOV, V.: Ciele a základné metódy štátnej poľnohospodárskej politiky v krajinách Západnej Európy — ČUPAŠKIN, V.: Štátno-monopolistické regulovanie vertikálnej integrácie — KOLYŠEVA, M.: „Družstevný“ kapitalizmus v poľnohospodárstve USA — MOTYLEV, V.: Nesprávnosť súčasných buržoáznych koncepcií svetového hospodárstva.

Správy

Valné zhromaždenie Slovenskej ekonomickej spoločnosti pri SAV

Dňa 23. júna 1977 sa konalo v Bratislave Valné zhromaždenie Slovenskej ekonomickej spoločnosti pri SAV (ďalej len Spoločnosť alebo SES) za účasti popredných predstaviteľov ekonomickej vedy, výskumu, pedagogickej a hospodárskej praxe, ako aj významných hostí: Karola Martinku, podpredsedu vlády SSR a predsedu SLPK, Jozefa Ševca, zástupcu oddelenia školstva a vedy ÚV KSS, člena korešpondenta Vladimíra Cirbesa, vedúceho oddelenia Predsedníctva SAV pre riadenie pracovísk spoločenských vied, za Československú spoločnosť ekonomickejšiu pri ČSAV Jiřího Dvořáka, vedúceho oddelenia Prezídia ČSAV pre riadenie pracovísk spoločenských vied a Miroslava Hrnčířa, vedeckého tajomníka Československej spoločnosti ekonomickej pri ČSAV. Išlo o závažné rokovanie slovenských ekonómov, ktoré predstavuje dôležitý medzník v činnosti SES a zvýrazňuje jej spoločenskú angažovanosť na poli tvorivého rozvíjania marxistickej ekonomickej vedy a zvyšovania jej účinnosti v realizácii úloh vytýčených XV. zjazdom KSČ. Túto skutočnosť potvrdzuje obsahové zameranie programu i celkový priebeh Valného zhromaždenia.

V dopoludňajšom rokovaní, ktoré z poverenia Predsedníctva SES viedol člen Hlavného výboru Pavol Rapoš,

boli na programe organizačné otázky činnosti Spoločnosti.

Správu o činnosti a hlavných úlohách SES predniesol Július Chorváth. Podrobne a do hĺbky v nej analyzoval hlavné výsledky práce spoločnosti a plnenia programových úloh vytýčených Valným zhromaždením SES roku 1971. V prvých rokoch si realizácia konsolidačného programu SES vyžiadala sústredenie mimoriadneho úsilia na prekonávanie negatívnych dôsledkov krízových rokov, na odstránenie deformácií v ekonomickej vede, v ideologickej i hospodárskej oblasti, ako aj v samotnom štýle a formách práce Spoločnosti.

O rozvinutie spoločenskej angažovanosti SES v tomto smere sa zaslúžili predovšetkým odborné sekcie Spoločnosti, a to sekcie: politickej ekonómie socializmu a kapitalizmu, riadenia národného hospodárstva, priestorovej ekonomiky, ekonomicko-matematických metód, ekonomiky poľnohospodárstva, ktoré zvýrazňovali aj základné smery obsahového zamerania práce Spoločnosti. Zásluhou aktivity, obetavosti a iniciatívy predsedov týchto sekcií — Jána Přívaru, Jana Išu, Jána Longauera, Štefana Mizeru, Adama Laščiaka a Vlastislava Baucha — Predsedníctvu SES sa darilo oživiť a rozprúdiť činnosť najmä v Bratisla-

ve, ale aj v pobočkách SES v Košiciach, v Prešove, v Nitre, v Banskej Bystrici a v Žiline. Svedčí o tom rastúci počet i rozmanitosť foriem usporiadaných podujatí. Roku 1971 Spoločnosť organizovala 1 vedecké sympóziu, 1 teoretický seminár, 2 besedy s autormi najnovších monografií a 9 prednášok zahraničných hostí, z toho 4 zo ZSSR a 3 zo socialistických krajín. V roku 1972 usporiadala SES 2 vedecké sympóziá, 4 teoretické semináre a 5 vedeckých besied. Na pôde SES vystúpilo v tomto roku 6 popredných vedeckých pracovníkov zo ZSSR a 9 z ostatných socialistických krajín.

V súlade s vytýčeným programom Spoločnosť orientovala svoju činnosť v ďalšom období najmä na rozvíjanie tvorivej diskusie a konfrontácie poznatkov vedy a praxe k otázkam zdokonaľovania sústavy plánovitého riadenia československého národného hospodárstva, medzinárodnej socialistickej integrácie, vedeckotechnického rozvoja a sociálno-ekonomických podmienok dynamického a rovnovážneho reprodukčného procesu. V rokoch 1973–1974 SES usporiadala teoretické besedy s významnými predstaviteľmi hospodárskeho života s bohatou účasťou aj z radov nečlenov Spoločnosti, ako aj panelové semináre a sympóziá k aktuálnym ekonomickým problémom. V roku 1974 sa hlavná pozornosť orgánov SES sústredila na prípravu aktívnej účasti československých ekonómov na IV. svetovom kongrese Medzinárodnej ekonomickej asociácie v Budapešti. V záujme dôkladnej teoretickej a ideologickej prípravy tejto konfrontácie marxistickej a buržoáznej ekonomickej vedy zorganizovala SES celoštátne teoretické sympóziu v Modre-Harmónii k tematickým kongresovým problémom o integračných procesoch, hlavne so za-

meraním na socialistickú ekonomickú integráciu. V roku 1975 Spoločnosť zorganizovala akčný program tvorivej výmeny a konfrontácie poznatkov vedy a praxe usporiadaním programovo bohatej teoretickej celoštátnej konferencie v Bratislave — Slovnafte k otázkam plánovania a riadenia národného hospodárstva.

Otázky ideologického boja proti antikomunizmu, revizionizmu a buržoáznej ekonomickej vede tvorili tretiu významnú oblasť v obsahovej náplni činnosti SES, najmä v rokoch 1974–1976. V celom rade prednášok, teoretických besied k aktuálnym otázkam súčasného ideologického boja a v publikáciách hodnotiacich najnovší vývin v kapitalistickom svete usilovala sa Spoločnosť prispieť k ofenzíve marxistickej ekonomickej vedy. V roku 1976 usporiadala celoštátnu teoretickú konferenciu pri príležitosti 200. výročia vydania diela Adama Smitha *Bohatstvo národov*, na ktorej boli kriticky zhodnotené súčasné snahy buržoáznych ekonómov zneužívať Smithovu dedičstvo pre rozvíjanie antimarxizmu a antikomunizmu.

Už aj uvedený stručný výfah zo správy o činnosti SES za uplynulé funkčné obdobie zdôvodňuje slová predsedu Spoločnosti J. Chorvátha pri bilancovaní týchto výsledkov: „Môžeme s kritickou náročnosťou hodnotiť, napriek všetkým ťažkostiam a úskaliam, ktoré bolo potrebné prekonať, že SES v podstate splnila vytýčený program a v niektorých oblastiach činnosti ho aj prehlbila a úlohu prekročila“. Vďaka úzkej súčinnosti orgánov Spoločnosti s aktívnymi členmi, vďaka dobrej a plodnej spolupráci s Československou spoločnosťou ekonomickej pri ČSAV, ako aj so Socialistickou akadémiou SSR a Slovenskou vedeckotechnickou spoločnosťou, operatívne, dôsledne a tvorivo naplňala

svoje spoločenské poslanie, realizovala programové ciele a úlohy teoretického, ideologického a výchovného pôsobenia.

Náročné úlohy SES v uplynulom období, vyplývajúce z realizácie uznesení XIV. a XV. zjazdu KSČ, ako aj z významných plén ÚV KSČ a ÚV KSS, mohli jej orgány plniť iba sústredným úsilím o koordinovanie síl a aktivity celého ekonomického frontu v úzkej spolupráci s vedeckými, výskumnými, pedagogickými i riadiacimi ekonomickými pracoviskami.

Mnohé spomínané konferencie, sympóziá a semináre v Bratislave aj v pobočkách SES prispeli k rozvinutiu a prehĺbeniu spolupráce týchto pracovísk a inštitúcií a boli prínosom nielen v oblasti vnútroštátnej integrácie ekonomického výskumu a ekonomickej propagandy, ale aj na poli medzinárodnom. Orgány SES roku 1973 aj v zastúpení Československej spoločnosti ekonomickej podpísali dohodu o spolupráci s Poľskou ekonomickou spoločnosťou a s Maďarskou ekonomickou spoločnosťou a využívali aj široko rozvetvené zahraničné styky našich inštitúcií s ústavmi Akadémie vied ZSSR a akadémií ostatných socialistických krajín.

Rozvíjanie nových foriem a metód práce spoločnosti v úsilí o tvorivý teoretický ruch sa pozitívne odzrkadlilo aj v rozšírení členskej základne. V súčasnom období má SES už temer 500 členov a patrí medzi najväčšie vedecké spoločnosti SAV, čo zodpovedá úlohám i postaveniu ekonomickej vedy a výskumu československej vedecovýskumnej základni. V poslednom období SES zaznamenala najväčší prírastok vďaka zvýšenej starostlivosti o výchovu mladej generácie ekonómov. Vytvorila sa osobitná odborná sekcia mladých ekonómov, ktorá sa svojím atraktívnym programom práce

stala prítažlivou pre mladých pracovníkov z výskumných pracovísk, z vysokých škôl i z hospodárskej praxe.

Nové zameranie a štýl práce Spoločnosti a jej ďalšie úlohy sa pozitívne zhodnotili aj v diskusii na Valnom zhromaždení, kde vystúpili: Jan Přívara, Jiří Dvořák, Ján Korčmároč, Jozef Markuš, Jozef Ševc, Miloslav Jirges, Tibor Pálka, Jan Iša a František Caban. Bohatá diskusia priniesla celý rad podnetných námetov a návrhov pre rozvoj ďalšej činnosti SES.

Po správe revíznej komisie, ktorú predniesol Juraj Eliáš, uskutočnili sa voľby orgánov SES. Volebnej komisii predsedal Ignác Rendek. Do nového Hlavného výboru SES sa zvolilo 40 členov, zástupcov zo všetkých vedecovýskumných ústavov, vysokých škôl, centrálnych orgánov a spoločenských inštitúcií v Bratislave, Banskej Bystrici, Košiciach, Nitre a Prešove. Novozvolený Hlavný výbor SES si vybral zo svojich radov a zvolil týchto funkcionárov Predsedníctva SES: Júliusa Chorvátha za predsedu SES, Ladislava Rendoša a Jána Kúkeľa za podpredsedov SES, Gerharda Brhloviča za vedeckého tajomníka SES a Oskara Adamiša za hospodára SES. Zároveň sa zvolili aj títo predsedovia odborných sekcií: politickej ekonómie socializmu — Jan Přívara, politickej ekonómie kapitalizmu a kritiky buržoázných ekonomickej teórií — Jan Iša, riadenia národného hospodárstva — Ján Longauer, medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie — Miloslav Jirges, ekonomicko-matematických metód — Anton Klas, priestorovej ekonomiky — Ján Mizera, sekcie mladých ekonómov — Jozef Markuš, ekonomiky poľnohospodárstva — Tibor Pálka, predseda pobočky SES v Nitre a sekcie ekonomiky cestovného ruchu a služieb — Vojtech Kelemen, predseda pobočky SES v Banskej Bystrici.

Okrem uvedených súdruhov členmi rozšíreného Predsedníctva SES sú aj ďalší predsedovia pobočiek SES, a to: Ján Korčmároš v Košiciach a Jozef Karaffa v Prešove.

Na záver organizačnej časti Valného zhromaždenia SES sa schválil program rozvoja ďalšej činnosti Spoločnosti, ktorý predniesol predseda návrhovej komisie Ján Zervan. SES si v ňom v duchu záverov XV. zjazdu KSČ vytyčuje tieto hlavné úlohy:

a) napomáhať všestranný rozvoj marxisticko-leninskej ekonomickej vedy a celou svojou činnosťou podporovať splnenie úloh 6. päťročnice a realizáciu uznesení XV. zjazdu KSČ;

b) tvorivo rozvíjať ideologický a teoretický ruch v ekonomických disciplínach, najmä v politickej ekonómii;

c) podporovať a rozvíjať ideologický boj marxisticko-leninskej vedy proti antikomunizmu, revizionizmu a oportunistizmu;

d) vyvíjať úsilie o celoštátnu koordináciu ekonomického výskumu a jeho orientáciu na potreby praxe, na rozvíjanie interdisciplinárnych prístupov a rozpracúvanie komplexných cieľovo-programových systémových riešení v podmienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti v Československu;

e) konfrontovať vedecké poznatky so skúsenosťami hospodárskej praxe a napomáhať ich optimálne zužitkovanie;

f) obohacovať aktívnou medzinárodnou spoluprácou so socialistickými krajinami a najmä so Sovietskym zväzom československú vedu, výskum a pedagogickú i hospodársku prax o poznatky a skúsenosti ekonomickej vedy a praxe týchto krajín, vzájomnou spoluprácou prispievať k integrácii socialistickej vedy;

g) napomáhať rozvíjanie teoretických poznatkov a realizačných výstu-

pov výskumu pre zdokonaľovanie plánovitého riadenia národného hospodárstva, urýchľovanie cyklu vedecko-technického rozvoja a prehlbovanie procesov medzinárodnej socialistickej integrácie;

h) zverejňovať výsledky ekonomickeho výskumu, rozvíjať pedagogické metódy výučby politickej ekonómie a napomáhať výchovu mladých vedeckých pracovníkov;

i) zdokonaľovať formy a metódy práce spoločnosti, prehlbovať spoločenskú angažovanosť jej činnosti a kvalitatívne rozvíjať jej členskú základňu.

Nástrojmi realizácie úloh SES i v budúcom období budú vedecké podujatia a konferencie, sympóziá, semináre, besedy a prednášková činnosť za aktívnej účasti pracovníkov výskumu, vysokých škôl a hospodárskej praxe.

SES bude naďalej vyvíjať úsilie o trvalé zjednocovanie a koncentráciu síl ekonomickej vedy na riešenie aktuálnych a rozhodujúcich národohospodárskych problémov v záujme požiadavky predstihu vedy pred vývojom a výrobou. Aj takto chce podporovať uplatňovanie komplexného, spoločensko-ekonomického a cieľovo-programového rozvoja pri zdokonaľovaní a upevňovaní sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva.

SES sa i naďalej bude usilovať zameriavať svoju činnosť na rozširovanie a prehlbovanie medzinárodnej vedeckej spolupráce, najmä s krajinami socialistickeho spoločenstva, osobitne so Sovietskym zväzom. Pravda, jej predpokladom je vytvoriť podmienky pre skutočne aktívne zahraničné styky. V záujme efektívnosti ideologickej ofenzívy marxistickej politickej ekonómie proti buržoáznym ekonomickým teóriám zostáva nevyhnutným, aby SES prostredníctvom ČSES pokračova-

la v spolupráci s Medzinárodnou ekonomickou asociáciou a zúčastňovala sa jej podujatí.

Potreba koordinácie výskumnej činnosti a účelnej delby práce v oblasti ekonomickej výchovy a propagandy vyžaduje i naďalej prehĺbovať spoluprácu s vysokými školami, ústavmi marxizmu-leninizmu, Večernou univerzitou marxizmu-leninizmu, ako aj so Socialistickou akadémiou SSR a Slovenskou vedeckotechnickou spoločnosťou. Spolupráca sa bude realizovať vopred naplánovanými a koordinovanými akciami. Spoločnosť bude zároveň vytvárať podmienky pre užšiu spoluprácu spoločenskovedných vedeckých spoločností, najmä s filozofickou, sociologickou a historickou vedeckou spoločnosťou.

Popoludňajší program Valného zhromaždenia tvorila vedecká časť, ktorá sa niesla v duchu ústrednej témy *Úlohy ekonomickej vedy po XV. zjazde KSC*. Odznali tu dva významné základné referáty, a to referát Karola Martinku, podpredsedu vlády SSR a predsedu SIPK, *Aktuálne otázky rozvoja československého národného hospodárstva a úlohy ekonomickej vedy* a referát člena korešpondenta Vladi-

míra Cirbesa *Aktuálne úlohy spoločenských vied v ideologickom zápase dvoch svetových spoločenských ústav*.

Uvedené referáty vyvolali u účastníkov Valného zhromaždenia živý ohlas v bohatej diskusii, v ktorej s rozsiahlejšími príspevkami vystúpili: Štefan Heretik k otázkam ideologickej ofenzívy marxistickej ekonomickej teórie proti súčasnému revizionizmu a antikomunizmu, Štefan Mizera k priestorovým problémom rozvoja československej ekonomiky a ďalší. Referáty i príspevky sú závažným dokumentom tohto rokovania slovenských ekonómov, ktorý orientuje ďalší rozvoj ekonomickej vedy na zvládnutie aktuálnych úloh československého národného hospodárstva a celospoločenského vývinu v etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti. Realizáciou uvedených programových úloh v ďalšom funkčnom období bude SES rozvíjať všestrannú iniciatívu a aktivitu v tomto smere. K tomu treba všetkým funkcionárom a členom Spoločnosti popriať veľa húževnatosti, obetavosti a dobrej pohody v práci aj na tomto závažnom poli spoločenskej angažovanosti.

Gerhard Brhlovič

Kolokvium o teoretickom prínose československého výskumu v oblasti ekonomiky vzdelania

Ústav ekonomiky vzdelania VŠE v Bratislave usporiadal na Donovaloch v septembri 1976 pri príležitosti 10. výročia svojho založenia kolokvium o teoretickom prínose československého výskumu v oblasti ekonomiky vzdelania.

Zúčastnilo sa ho 30 popredných pracovníkov zaoberajúcich sa problematikou ekonomiky vzdelania, ktorí zastupovali rôzne výskumné pracoviská

a vysoké školy. Na kolokviu odznalo celkom 26 referátov a diskusných príspevkov.

Podujatie sa konalo vo významnom období medzi dvoma dôležitými medzníkmi vo vývoji našej spoločnosti, a to XV. zjazdom KSC a voľbami do zastupiteľských orgánov. Uvedené významné udalosti vyvolali medzi pracujúcimi všetkých odvetví a oblastí veľkú tvorivú iniciatívu a živý záujem

o ďalší hospodársky a spoločenský rozvoj. Kolokvium malo byť jedným z podujatí organizovaných v tomto tvorivom období.

Rozvoj výrobných síl, vedy a techniky, stále výraznejšie a mnohotvárnejšie uplatňovanie vedy vo výrobe i v ostatných spoločenských činnostiach a s tým stúpajúca potreba kvalifikovaných odborníkov na všetkých úsekoch spoločenského diania odráža sa v utváraní, raste i vnútornej prestavbe škôl. Vzdelávanie a výchova stali sa hybnou silou ekonomického a spoločenského rozvoja a vystupujú do popredia najmä v podmienkach nástupu vedeckotechnickej revolúcie. Podstatne sa mení statická a tradičná sústava vzdelávania, do popredia vystupuje modernizácia obsahu a spôsobu štúdia i nové odborné a teritoriálne rozmiestnenie škôl. Výsledky pedagogickej teórie, ale najmä ekonomické úvahy o hospodárskej rentabilite odbornej a vedeckej tvorivosti vzdelávania sú stále viac pertraktované. Zostavujú sa porovnávacie parametre, kvalitatívne ukazovatele, ktorými sa dokazujú vzťahy medzi rastom vzdelanosti a ekonomickým rastom. Štúdie a úvahy zaoberajúce sa problematikou ekonomiky vzdelania vystupujú do popredia najmä v posledných pätnástich rokoch. Ich sociálna šírka motivuje k štúdiu tejto problematiky nielen vysoké školy ako celky, ale aj iné inštitúcie a v neposlednom rade priamo i štátne orgány.

Ústav ekonomiky vzdelania Vysokej školy ekonomickej v Bratislave usporiadal s týmto zameraním kolokvium, aby sa na ňom zhodnotil teoretický prínos výsledkov skúmania v oblasti ekonomiky vzdelania, rozvinula sa o nich diskusia, a súčasne sa i poukázalo na otázky, ktoré treba doriešiť.

Hlavný referát predniesol A. Kamiač. Zhodnotil v ňom činnosť ústavu

od jeho založenia, rozviedol výsledky jeho skúmania a prínos do fondu teoretických poznatkov o ekonomických aspektoch vzdelávania a vzdelania u nás. Ako uviedol v úvodnom slove, rozpracovaním jednotlivých problémov dosiahlo sa v uplynulom desaťročnom období ďalšie objasnenie predmetu a metodológie ekonomiky vzdelania ako vednej disciplíny a súčasne aj ako predmetu skúmania zákonitostí vzťahov rozvoja vzdelania a ekonomiky, t. j. vplyvu vzdelania na národné hospodárstvo a opačne, požiadavky ekonomiky na vzdelanie.

Referáty a diskusia boli zamerané na tieto základné okruhy problémov:

I. Oblasť posudzovania efektívnosti vzdelania a kvantifikácie nákladov na reprodukciu kvalifikovanej pracovnej sily.

II. Prognózovanie potreby kvalifikovaných pracovníkov a rozvoja školstva.

III. Vnútornú ekonomiku školstva a racionalizáciu.

V diskusií k prvému okruhu problémov zdôraznila sa nevyhnutnosť sprísniť spoločenské zaradenia práce v školstve a vôbec vzdelania vzhľadom na jeho ekonomické funkcie, aby ono zodpovedalo prebiehajúcim zmenám v rozvoji spoločnosti vyvolaným vedeckotechnickým rozvojom.

Tým, že školstvo poskytovaním vzdelania zabezpečuje reprodukciu kvalifikovanej pracovnej sily, vytvára predpoklady pre tvorbu národného dôchodu. Je faktorom perspektívneho ekonomického rastu a možno ho zaradiť ako jednu zo súčastí dynamického potenciálu rozšírenej socialistickej reprodukcie. I keď sa práca v školstve vynakladá v nevýrobnom odvetví, pozitívne ovplyvňuje činnosť odvetví vo výrobnnej sfére. Ide tu o osobitný druh spotreby, v rámci ktorej sa produkuje a reprodukuje najvýznamnejší faktor

ekonomického rastu, t. j. kvalifikovaná pracovná sila. Preto v záujme plánovitého proporcionálneho rozvoja školstva a národného hospodárstva by bolo žiadúce zabezpečiť dôslednú zladenosť plánu rozvoja školstva v rámci celkových národohospodárskych plánov a školstvo považovať za integrovanú súčasť národného hospodárstva. Posudzovanie školstva ako integrovanej súčasti ekonomického diania v spoločnosti vyplýva nielen zo skutočnosti, že vzdelávanie plní ekonomické funkcie, ale aj z potreby uplatňovania určitých ekonomických princípov v školstve. Okrem toho ekonomické myslenie riadiacich a vedúcich pracovníkov, ako aj pedagógov môže byť impulzom k uskutočňovaniu racionálnej deľby práce v školských zariadeniach, v substitúcii živej práce technikou, k hospodárnemu a racionálnemu využívaniu materiálno-technického vybavenia školstva a k modernizácii vzdelávania vôbec.

Druhý okruh diskutovaných problémov sa týka zdokonaľovania systému prognózovania a plánovania potreby odborníkov. Doterajšie metódy sú pomerne nedokonalé a v podstate neumožňujú uviesť do systému plánovania princípy vedeckosti, komplexnosti a perspektívnosti. Dospelo sa k názoru, že prognózovanie a plánovanie potrieb kvalifikovaných odborníkov nemôže byť odtrhnuté od otázok prognózovania a plánovania reprodukcie pracovných síl. Jedine v tejto jednote možno sledovať i také otázky, ako je stupeň využitia odborníkov, plánovanie ich potreby so zreteľom na zmeny v materiálno-technickej základni atď. Tieto práce majú značný teoreticko-metodologický a praktický význam. Doterajšie výskumy potvrdili, že v zlepšení metodológie plánovania je kľúč k riešeniu naliehavých problémov dneška, najmä pokiaľ ide o zvý-

šenie efektívnosti určenia potrieb odborníkov, o premyslenejšie spojenie týchto otázok so sociálnym pohybom jednotlivých kolektívov, závodov, podnikov a koniec koncov celého národného hospodárstva.

Prognózovanie potreby kvalifikovaných pracovníkov a rozvoja školstva je veľmi zložitá a prácna. Musí vyjadrovať nielen kvalitu kvalifikovaných pracovných síl, ich kvalifikačnú štruktúru, rozmiestnenie do odvetví národného hospodárstva, ale aj časové zladenie s ekonomickým a vedecko-technickým rozvojom.

Potreba prognostickej činnosti v oblasti rozvoja vzdelania a kvalifikácie pracovných síl veľmi úzko súvisí s úsilím o zdôraznenie dlhodobých aspektov plánovania rozvoja vzdelania, t. j. s hľadiskami metodologickými, spojenými vo svojich konečných dôsledkoch so zdokonaľovaním procesu plánovitého riadenia socialistického hospodárstva.

Druhá stránka prognostickej činnosti je spojená s adekvátnymi postupmi, technikami, modelmi, pomocou ktorých sa má uskutočňovať. V tomto smere nie sú naše znalosti ešte dostatočné.

V diskusiách sa došlo k názoru, že v priebehu posledných 15 rokov sa v prehĺbení metodológie zisťovania potreby kvalifikovaných kádrov pre rozvoj národného hospodárstva dosiahol značný pokrok, rovnako i v prehĺbení metodológie určovania rozvoja vzdelanosti, resp. rozvoja školského systému. Niektoré z posledných analytických štúdií však ukazujú, že pri uznaní všetkých dosiahnutých úspechov sa javí naliehavá potreba ďalšieho kvalitatívneho prehĺbenia súčasnej metodológie.

Široký priestor venovali účastníci kolokvia otázkam vnútornej ekonomiky. Diskusia sa zamerala hlavne na

otázky skúmania výchovno-vzdelávacích procesov z ekonomických aspektov, na otázky racionalizácie v školstve a zhospodárnenia vzdelávacieho procesu, na vytýčenie jeho celkovej efektívnosti, ktorá sa má rozvíjať z dvoch hľadísk, z hľadiska pedagogického a ekonomického, na otázky skúmania efektívneho využitia materiálnych a finančných zdrojov a na metódy používané v doterajšej praxi. Veľká pozornosť sa v diskusií venovala otázkam modernizácie vzdelávania ako jednej z hlavných ciest racionalizácie v školstve.

Poslaním kolokvia bolo zhodnotiť

doterajší prínos československého výskumu v oblasti ekonomiky vzdelania a nastoliť ďalšie aktuálne problémy z tejto oblasti, na ktoré by sa mala predovšetkým sústrediť výskumná činnosť. Živá, široko rozvetvená diskusia dokumentovala veľký záujem účastníkov kolokvia o prerokúvanú problematiku. Vyznačovala sa priaznivým ovzduším pri výmene názorov a potvrdila odôvodnenosť usporiadania tohto podujatia.

Na záver sa dohodlo, že Ústav ekonomiky vzdelania vydá z tohto kolokvia zborník.

Ladislav Mačuga

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 50 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, recenzii (podľa rozsahu knihy) 6–10 strán, správ 4–10 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísloujú sa poradovým číslom v texte a príkladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane príslušné číslo časopisu a niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. LEŠČIŠIN, Michal, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 886 33 Bratislava – doc. ZADOROŽNAJA, Nella Vasilievna, kandidátka ek. vied, Kyjevský inštitút národného hospodárstva G. S. Korotčenko, Brest-Litevský prospekt, 98/1 Kyjev, ZSSR – prof. Ing. SOJKA, Jozef, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 886 33 Bratislava – doc. Ing. ŠIBL, Drahoš, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 886 33 Bratislava – Ing. KRČ, Rudolf, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava – STREPETOVA, Margarita Petrovna, kandidátka ek. vied, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava.

Z OBSAHU čísla 2/26/1978

SARMÍR, Eduard: K 30. výročiu Víťazného februára

HRONSKÝ, Filip: Všestranný rozvoj človeka za 30 rokov od Februára 1948

LANTAY, Andrej: Niektoré problémy riadenia národného hospodárstva a smery jeho ďalšieho rozvoja

CYPRICH, Anton: Prognóza, prognostika a ich spoločenská funkcia

BRHLOVIČ, Gerhard: Zvláštnosti rozvoja spoločenskej deľby práce v socialistickom poľnohospodárstve ČSSR

KRČ, Rudolf: Vývoj nevýrobnej sféry v ČSSR

DULOVEC, Štefan: Smer štrukturálnej prestavby priemyslu SSR

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV**POLITICKÁ EKONOMIE** číslo 1/26/1978

RUBÍK, Imrich: K etapizaci vývoje spoločenského charakteru družstevního vlastníctví

SOUKUP, Otto: Služby v rozvinutej socialistickéj spoločnosti

Beseda Politickej ekonomie u kulatého stolu ke knizke

VANER, J. — TOMS, M. a kol.: Národohospodárska efektívnosť — teórie a mērení

VALTUCH, K. K.: O rozpracování teórie ekonomického optima

MRÁZ, Jaroslav: K tvorbe informačného systému

NACHTIGAL, Vladimír: Systémy ekonomicko-matematických modelů pro plánování

KYNŠTETR, Petr: Ideologická konferencie ekonomického ústavu ČSAV

MICHAJLOV, P. I.: Sociálně ekonomická podstata služeb

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 26, 1978, č. 1. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Andrej Lantay, výkonná redaktorka Frida Svajdlerová, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Výmer SÚTI 2/1. — Rozširuje PNS. — Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlačie, Gottwaldovo nám, 6/VII, 884 19 Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Celoročné predplatné Kčs 80.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám, 6, 805 32 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1978